

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ADVANCED TURKISH READER

Texts from the Social Sciences
and Related Fields

By Andreas Tietze

Indiana University Publications
Uralic & Altaic Series · Volume 118

URALIC AND ALTAIC SERIES

John R. Krueger, *Editor*

Thomas A. Sebeok, *Editor Emeritus*

Ilhan Başgöz, Gustav Bayerle, Linda Dégh, Felix J. Oinas, Alo Ruan, Denis Sinor
Associate Editors

Robert Austerlitz (Columbia University), Gyula Décsy (Indiana University and University of Hamburg), Gerhard Doerfer (University of Göttingen), Stephen P. Dunn (Berkeley, California), Stephen Foltiny (Princeton, New Jersey), John Lotz (Center for Applied Linguistics), Samuel E. Martin (Yale University), Nicholas N. Poppe (University of Washington), Andreas Tietze (University of California, Los Angeles), Aimo Turunen (University of Helsinki).

Consulting Editors

ALTAIC VOLUMES

4. Samuel E. Martin, *Dagur Mongolian: Grammar, Texts, and Lexicon* (1960). LC 61-64008. ISBN 87750-145-9. \$5.
8. James E. Bosson, *Buriat Reader* (supervised and edited by Nicholas Poppe) (1962). LC 62-63504. ISBN 87750-046-0. \$2.
16. David L. Olmsted, *Korean Folklore Reader* (1963). LC 62-63864. ISBN. 87750-047-9. \$2.
18. Andrée F. Sjöberg, *Uzbek Structural Grammar* (1963). LC 63-62530. ISBN 87750-048-7. \$3.50.
20. Lawrence Krader, *Social Organization of the Mongol-Turkic Pastoral Nomads* (1963). LC 63-63704. ISBN 87750-049-5. \$13.25.
22. Andreas Tietze, *Turkish Literary Reader* (second edition, 1968). LC 63-63139. ISBN 87750-051-7. \$6.
24. John C. Street, *Khalkha Structure* (1963). LC 63-63141. ISBN 87750-053-3. \$4.
25. Nicholas Poppe, *Tatar Manual* (second edition, 1968). LC 63-63142. ISBN 87750-054-1. \$6.
28. Boris Shnitnikov, *Kazakh-English Dictionary* (with a Foreword by Nicholas Poppe) (1966). LC 63-63705. ISBN 87750-055-X. \$15.
30. A. De Smedt and A. Mostaert, *Le dialecte Monguor* (1964). LC 63-63706. ISBN 87750-056-8. \$5.50.
32. John R. Krueger (Editor), *The Turkic Peoples – Selected Russian Entries from the Great Soviet Encyclopedia with an Index in English* (1963). LC 63-64306. ISBN 87750-057-6. \$12.
33. Raymond Hebert, *Kirghiz Manual* (1963). LC 63-63941. ISBN 87750-058-4. \$3.
35. Otto Böhtlingk, *Über die Sprache der Jakuten* (1964). LC 63-64411. ISBN 87750-059-2. \$16.50.
36. Nicholas Poppe, *Bashkir Manual* (1964). LC 63-64521. ISBN 87750-060-6. \$3.

ADVANCED TURKISH READER

RESEARCH CENTER FOR THE LANGUAGE SCIENCES
INDIANA UNIVERSITY

Thomas A. Sebeok *Chairman*

Andrew Vázsonyi *Associate Chairman, Publications*

Advanced Turkish Reader

**Texts from the Social Sciences
and Related Fields**

**by
Andreas Tietze**

Published by

INDIANA UNIVERSITY, BLOOMINGTON

INDIANA UNIVERSITY PUBLICATIONS

URALIC AND ALTAIC SERIES

Editor: John R. Krueger

Editor Emeritus: Thomas A. Sebeok

Volume 118

Copyright © 1973 by Indiana University
All rights reserved

ISBN 87750-165-3

Library of Congress Catalog Card Number 72-631871

All orders from the United States of America and from Canada should be sent to Humanities Press, Inc., 303 Park Avenue South, New York, New York 10010. Orders from all other countries should be sent to Co-libri, P. O. Box 482, The Hague 2076, The Netherlands.

Printed in the United States of America

CONTENTS

Acknowledgements	ix
Introduction	xi
Texts	
Hikmet Bayur: İkinci Meşrutiyet Devri Üzerinde Bazı Düşünceler	3
Hakkı Tonguc: Köy Enstitüleri	17
Nurullah Berk: Çağdaş Resmimizde Eski Gelenekler	27
Niyazi Berkes: İlk Türk Matbaası Kurucusunun Dinî ve Fikrî Kimliği	33
Mustafa Akdağ: Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş Devrinde Askerî Düzen	43
Nurettin Şazi Kösemihal: M. A. Şevki'nin "Osmanlı Tarihinin İlm-i İçtima ile İzahı" Adlı Yazısı Üzerine	55
Tahir Alangu: M. S. Esendal'ın Eserleri Üzerinde Düşünceler	63
Nermin Erdentug: Hal Köyünde Sosyal Kademeler	71

Cavit Orhan Tütengil:	
İktisadî Bakımdan Yol	75
Nermin Abadan:	
1965 Seçimlerinin Tahlili	81
Mübeccel Belik Kıray:	
Ereğli, Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası	85
Nermi Uygur:	
Senin Yerinde Olsam	93
Besim Üstünel:	
İktisadî Kalkınmanın Güçlükleri	101
Orhan Türkay:	
Türkiye'de Nüfus Artışı ve İktisadî Gelişme	107
Özcan Başkan:	
Islık Dili	111
Ahmet Mumcu:	
Kul Sisteminin Ortaya Çıkması ve Gelişmesi	115
Bahattin Akşıt:	
Türkiye'de "Azgelişmiş Kapitalizm" ve Köylere Girişi	121
Grammatical Notes	125
General Aspects	127
Preference of Nominal over Verbal Construction	127
Inversion	128
Nominals	129
Prefixes	129
Suffixes	129

The Persian 'izafet'	139
Verbals	141
Passive Verbs	141
Adverbial Patterns of Verb Forms	141
Gazetteer and Biographical Dictionary	145
Vocabulary	161

ACKNOWLEDGEMENTS

In the preparation of this book I was helped by Andrew Gould, Heath Lowry, Don Quataert, and Steve West. They read and evaluated a number of texts from which the present seventeen were chosen. They also singled out the difficult passages which needed annotation. In particular, Steve West worked on the syntactical annotations; Don Quataert helped with the Gazetteer and Biographical Dictionary; and Heath Lowry spent much of his time on the painstaking job of assembling and typing. My sincere thanks go to all four.

INTRODUCTION

The purpose of this reader is to provide students in the social sciences who wish to do research on Turkey with reading materials and assistance in understanding them. In view of this, our intention has not been to select the most brilliant articles, either in style or content, but to put together samples typical of contemporary discussions of scholarly problems. As it turns out, what is typical is not necessarily uniform; on the contrary, there is, characteristically in the case of Turkey, a great variety of forms for the presentation of scholarly materials, all of which are to a certain degree 'typical'.

In the early 1930's Turkey, having experienced, since the beginning of the twentieth century, a period of vigorous purification of its language (i. e., desophistication, elimination of esoteric foreign borrowings), found itself confronted with the problems of an intensified westernization in education. With the increasing use of French rather than Arabic, the younger generation of scholars was denied access to the traditional terminology rooted in Arabic. Faced with the possibility of the complete domination by French of scientific and scholarly terminology, Turkish educators and intellectual leaders were forced into a radicalization of their language reform movement (now styled as Dil Devrimi, 'Language Revolution'): this involved the creation of a new, comprehensive system of scientific language to supersede the traditional one, a vocabulary based on Turkish roots but making free and often arbitrary use of derivational morphemes. Backed by the press and by authorities in public education, the new 'language' has had a decisive effect on the generations that received their intellectual formation since the mid-thirties. Today, this new 'language' has developed into a versatile and fairly precise and sensitive instrument of expression; the new generations, which already constitute the most active and forceful element in their country, have now begun to exercise an important influence on its intellectual establishment.

Within the next one or two decades, they will have completely supplanted the remnants of the more traditional school.

The present transitional period is characterized by a combination of traditional elements, survivals of the Arabic terminology, direct European — mostly French — borrowings, and neologisms created to replace older Arabic or contemporary European terms. The degree to which an author makes use of these elements may serve, to a large extent, as an indication of his age and world-view — unless, of course, his article has been 'modernized' by some editor (as, for example, in the case of Hikmet Bayur). A certain amount of insecurity, and therefore divergence, may be noted in the use of the new terminology. Nevertheless, it predominates in recently developed fields such as sociology or political science, and is strongly represented even in the more traditional disciplines such as history.

In this reader, we have emphasized the styles of more recent date, partly because they will become even more important in the near future, and partly also because they present specific difficulties to the student. One of these problems is that the student will most likely have become acquainted first with the spoken language, which has absorbed but few of the new elements. The teaching materials that he uses may be old or conservative, and, last but not least, the dictionaries available to him will provide a key to an understanding of only a small portion of the vocabulary that he will encounter in the texts. Even the standard Turkish-Turkish dictionary, Türkçe Sözlük, does not list all of the new words, much less the various Turkish-English dictionaries available. It should be stressed, furthermore, that our selection is intended to prepare the student to read modern scholarly prose, not the older sources themselves; for the latter, a student of history will need a different kind of preparation.

The selections have been arranged (as in my Turkish Literary Reader¹) chronologically by the birthdates of the authors. (In several cases these were not available and had to be estimated.) In this way the texts, though all written within the last 20 years, mirror, to some extent, a chronological development of style.

This order may also correspond to the order of difficulty. A more precise ranking in terms of difficulty would be quite problematic. One of the factors that strongly affects the student's individual assessment of the difficulty of an article is the degree of his familiarity with the subject matter of the piece. The following table presents a survey of the disciplines into which the selections fall, either totally or in part:

	ANTHROPOLOGY	ART	ECONOMICS	EDUCATION	GEOGRAPHY	HISTORY	LINGUISTICS	LITERATURE	PHILOSOPHY	POLITICAL SCIENCE	SOCIOLOGY
ABADAN										X	
AKDAĞ						X					
AKŞİT			X								X
ALANGU								X			
BAŞKAN							X				
BAYUR						X					
BERK		X									
BERKES						X					
ERDENTÜĞ	X										X
KIRAY											X
KÖSEMİHAL						X					X
MUMCU						X					
TONGUÇ				X							
TÜRKAY			X								
TÜTENGİL			X		X						X
UYGUR							X		X		
ÜSTÜNEL			X								

Many of the articles and excerpts from books presented here have been abridged; statistical tables and other illustrative materials, as well as almost all footnotes, have been left out. On the other hand, some new footnotes have been added where necessary. Furthermore, a system of syntactical annotation has been introduced on the first page of each selection, which is notoriously the most difficult one, and in difficult passages elsewhere. The purpose of this annotation is to extract key elements of the sentence and to isolate and unify complementary parts so that the resulting skeletal framework can facilitate overall understanding. The signs used are:

 Double underlining shows the main element of the subject.

 Single underlining isolates complementary structures such as genitive-possessive constructions, parallels, etc.

[] Brackets enclose a phrase and combine complementary elements. Often their isolation of a phrase points up the correlation of words outside the brackets.

Brackets with a broken line isolate a phrase within the larger phrase shown by solid brackets.

// Parallel lines occur between the two parts of a parallel construction.

As a further help, there is a section on the grammatical features in the texts that require explication, a gazetteer and biographical dictionary, and a vocabulary. The latter is not as complete as the one in my Turkish Literary Reader, but it should, nevertheless, enable the student to understand the texts without the use of another dictionary.

¹ Bloomington, Indiana: Indiana University Publications, Uralic and Altaic Series, Vol. 22, 1963.

ADVANCED TURKISH READER

THE TEXTS

İKİNCİ MEŞRUTİYET DEVRİ ÜZERİNDE BAZI DÜŞÜNCELER

Hikmet Bayur

Bir eserimizde (Türk İnkılabı Tarihi, c. I, s. 225.) dediğimiz gibi "Dünyada pek az hareket Osmanlı Meşrutiyeti kadar büyük ümitler doğurmuş ve keza pek az hareket doğurduğu ümitleri bu kadar çabuk ve katî olarak boşa çıkarmıştır".

1908 Temmuzunda bütün dünyada pek çok kimse [Batı Türklüğünün// ve onun o zamanki devleti olan Osmanlı İmparatorluğu'nun kurtulmuş olduğuna] inanmıştı. On yıl sonra ise, 1918 sonbaharında, 1908 "kurtarıcılarının" en belirli başları, 1914 de şuursuzca ateşe atıkları ülkeyi bırakıp Almanya'ya kaçmışlardı ve devlet, [yabancıların kuklası olarak tahtında kalmaya razı olan bir Padişah başta kalmak üzere,] sömürge durumuna düşmüştü.

Gerçi Osmanlı devleti [en az üçyüz yıldan beri arkası bir türlü alınmayan iç karışıklıklar ve dış yenilmeler yüzünden] çöke ve eriyedurmaktaydı. Hemen herkes de onda, [Batı kültürünü esasından benimsememiş olan bütün devletler gibi,] yaşama kabiliyeti kalmadığına inanıyordu. Ancak, hâlâ Adriyatik denizinden tâ Kızıl denizin Güneyine ve Basra körfezine kadar uzanan imparatorluğun on yıl içinde parçalanıp ortadan kaybolacağı] ve [kalan kısmının da sömürge durumuna düşeceği] 1908 de meşrutiyet ilânı sırasında kimsenin aklına gelmemişti. Bu gidiş üç yüz yıllık çöküşler zincirindeki çöküşteki çabukluk ölçüsünü de pek, amma pek çok aşmıştı.

Bu yıkımı, o da büsbütün başka ve daha pek ufak bir çapta, [belki Çar Rusya'sının birtakım ileri gelenleri] tâ 1908 de düşünebilmişlerdi.

Onlar [bir hükümdarın mutlakiyeti dışındaki her yönetimin, hele Doğunun geri uluslarını, yıkıma götüreceğine] gerçekten inanıyorlar, bu yüzden Osmanlıda meşrutiyet ilânına seviniyor, [onu yapanların desteklenmesini//ve yüreklendirilmesini] bile istiyorlardı.

Bütün bu yöner gözönünde bulundurularak bazıları düşünmüşlerdir ki [İttihat ve Terakki olmasaydı, // Rumeli'deki subayların ayaklanması sonucunda ikinci meşrutiyet ilân edilmeseydi,] Osmanlı devleti için daha iyi olurdu, veyahut [yüzyıllardan beri ölüme doğru

kayan bu devlet için "daha iyi" sözünü kullanmak doğru olamayacağından] "daha az fena" olurdu.

Bu biçim düşünenler şu bakımdan yanılmaktadırlar.

II. Abdülhamit yönetimi o derece çürümüşü ki artık yaşayamıyacak bir duruma düşmüştü; iç ayaklanmaların arkası alınamıyordu. Alman doşluğu ve [Almanlara {Avrupa'yı en çabuk Hindistan'a bağlayacak olan; Bağdat demiryolu imtiyazının verilmiş olması; İngilizlerin Osmanlı aleyhtarlığını son raddeye çıkarmış ve onlar Osmanlı Arap vilâyetlerinde bir yandan ulusçuluk propagandasını azıtmışlar, öbür yandan da [sonu gelmiyen//ve bir türlü kesin olarak bastırılamiyan] türlü illerdeki ayaklanmaları kışkırtmaya ve beslemeye koyulmuşlardı. [Yemen'in bir Türk mezarı olduğu] köylülerimizin bile ağzında dolaşmaktaydı.

Makedonya'da da durum böyledi, oraya büyük devletlerin denetlemesi girmiş olup biteviye genişlemekteydi. Bulgar, Sırp ve Rum çeteleri ve komiteciler durmadan kâh aralarında çarpışıyorlar, kâh da Türk halkıyla Osmanlı birliklerine çatıyorlardı. Devlet onlara karşı hiçbir sonuç elde edemiyordu. 1908 yılında ise artık [bu bölgenin de Bulgaristan, Bosna - Hersek ve Girit gibi belki Osmanlı ile sözde bir ilişkisi kalmak üzere kaybedileceği] pek yakın görünüyordu. Devlet ise en seçme subaylarını orada toplamıştı. [Bunların bu duruma göz yummaları] beklenemezdi ve bunlar İstanbul'a yakınlık dolayısıyla bir askerî ayaklanma çıkaracak olurlarsa sarayı tehdit edebilecek durumdaydılar.

En ünlü padişah ve vezirler devrinde bile [birkaç yüzyıl matbaayı, yeni bilimleri, yeni biçim askerî talimleri ülkeye sokmamış olan] taassup ve her yeniliğe düşman koyu muhafazakâr ruh hâlâ şuurlu ve şuursuz olarak [medeniyetin birçok icatlarını Osmanlı ülkesine ve hele İstanbul ile Türk vilâyetlerine sokmamakta] ayak diremekteydi. Elektrikle otomobil buralara ancak meşrutiyetten sonra girebilmişti.

Yurdun her köşesini hafiyeler kaplamıştı ve bunların curnalleri üzerine binlerce kimse sürgünlerde sürünmekteydi. Bununla birlikte durum öyle bir biçim almıştı ki bunlardan dahi korkulmaz olmuştu veyahut yönetime karşı öyle bir tiksinti yayılmıştı ki pek çok kişi her şeyi göze alıyordu, hafiyelerde de yılgınlık belirmiş olup pek ileri gidemez olmuşlardı.

Bir örnek durumu anlatır. Bu yazar, Galatasaray lisesini 1909 da bitirmiştir. 1908 den iki üç yıl önceden beri ise arasına meşlâ mevlûtlarda öğrencilere şeker dağıtılırken bunlar hep bir ağızdan "Padişahım çok yaşa" diye bağırıyorlardı. Bizler ise, hiç olmazsa

büyük çoğunluğumuz "Padişahım başaşağıya" diye bağırırdık. Böyle bağiranlar arasında vükelânın ve hele mâbeyinci gibi Padişahın yakınlarının çocukları da bulunuyordu. Böylelikle "velinimetî biminnetimiz" diye anılan padişahı, ona en yakın çevreler gençlerinin bile sevmedikleri ve saymadıkları görülüyordu.

Bunları yazmakla şu sonuca varmak istiyoruz.

II. Abdülhamit yönetimi yıkılmaya mahkûmdu, içerde ve dışarıda hiç kimsenin önünde itibarı kalmamıştı, akli eren kimse onu sevmiyordu; o, sonrası ne olursa olsun yıkılmaya mahkûmdu. [Bir kere bir yönetim bu duruma düştümüydü] uluslar sonrasını pek düşünmeden onu yıkarlar ve Abdülhamit yönetimi [genel düşmanlık ve tiksinti altında// ve bütün ulusun memnunluğu içinde// Makedonya'da komitecilerle çarpışan subaylarla İttihat ve Terakki teşkilâtının baskısı altında] pek büyük bir kolaylıkla yıkılır.

Denilebilir ki 1914-18 genel savaşından sonra Rusya, İtalya ve Almanya'da Abdülhamit'in zulmüne çok, ama pek çok rahmet okutacak zalim yönetimler kurulmuş ve bunların son ikisi ancak dış yenilgi üzerine yıkılmışlardır. Bu söz ancak görünüşte doğru sayılabilir. Bu ülkelerdeki zulüm birçok maddi ilerlemeler, gelişmeler, ilerisi için ümitler uyandıran devrimler, buna da eklenen bir takım dış başarılarla ayakta durabiliyorlardı; ve bu ülkeler ve halk yönetime karşı kısmen olsun bu yüzden susuyordu ve onu destekliyordu. Bu yönetimler de savaşta yenilgi olur olmaz yıkılmışlardı.

Abdülhamit yönetimi ise içerde ekonomik gerilik ve sonsuz kanlı ayaklanmalar içinde bocalıyor, dışarıya karşı da biteviye iller ve ülkeler kaybediyor, durmadan devletin onurunun kırılmasına yol açıyor, bu yüzden halk ayaklanmasın diye de ezici bir baskıya başvuru yapıyordu.

Padişahın tek mânevi desteği eskiden kalma alışıklıklar ve üç yüzyıldır arkası alınamıyan yıkımlara rağmen hâlâ yüzde yüz ölmemiş olan Padişah-Halifeye karşı bağlılıktı.

[İkinci mesrutiyetin bir asker ayaklanması sonucunda elde edilmesini]// ve [dümenin İttihat ve Terraki eline geçmesini] önleyebilecek tek çare [II. Abdülhamit'in daha önce, meselâ Makedonya sorunu alevlenmeden, XIX. yüzyılın sonlarında ölmesi,// yerine geçecek olan V. Mehmet'in de herhangi bir komiteci teşkilâtının tehdidi hattâ boyunduruğu altında bulunmıyarak yönetimi değerli devlet adamlarının eline vermesi]// ve onların bir mesrutiyet yönetimi kurmaları] olabilirdi.

Bunu imlemekle yetineceğiz ve tarihi yeni baştan yazmak yoluna gitmekten kaçınacağız.

Bu yönleri belirttikten sonra II. Meşrutiyet devrinin başlıca olaylarını gözden geçirip onlarla ilgili düşüncelerimizi açıklayacağız.

BOSNA-HERSEK, TAŞLICA VE BULGARİSTAN OLAYLARI

1878 Berlin antlaşmasıyla, o zamana kadar birer Osmanlı ülkesi olan Bosna-Hersek'in yönetimi Avusturya-Macaristan'a verilmişti. Bu devlet Taşlica sancağını da askerce işgal etmişti, bu son işde amaç aynı soydan olan Sırbistan'la Karadağ'ın arasına girerek bunların birleşmesini önlemektir.

1908 de ikinci meşrutiyetin ilânından az sonra Avusturya ile Rusya arasında birtakım görüşmelerde bulunulmuş ve sözle de olsa pek belirli olmadıkları için iki yanca başka türlü yorumlanacak olan birtakım anlaşmalara varılmış veya yaklaşılmıştır.

Bunlara göre Rusya belirsiz biçimde Bosna-Hersek'in Avusturyaca yalnız fiilen değil resmen de kendi ülkesine katılmasını kabul etmiş, bu devlet de Rusya'nın Boğazlarda savaş gemileri için bazı geçiş kolaylıkları elde etmesine, yine pek belirli olmıyan biçimlerde razı olmuştu. Bu belirsiz anlaşmaya aşağıda anılacak hava içinde varılmıştır.

Meşrutiyetten sonra Osmanlı'nın Hıristiyan uyrukları büyük bir sevinç içinde çalkalanır. Bu arada Makedonya komitecileri de devletle barışma yolunu tutunca büyük devletler Makedonya'daki türlü denetlemelerinden vazgeçip orayı eskiden olduğu gibi Osmanlı yönetimine bırakmaya karar verirler. Bunun üzerine Avusturya, Bosna-Hersek'in durumunu kesin olarak kendi lehinde değiştirmek kararını açığa vurur. Bu işte İttihat ve Terakki'nin bir hareketi onu ayrıca ivedilikle davranmaya sevkeder. [Bosna-Hersek sözde olsun Osmanlı'nın bir vilâyeti sayıldığı için İttihat ve Terakki'nin orada da seçim yaptırmaya kalkışacağı] yolunda [dolaştırılan ve gazetelere geçen] söylentiler bu işteki âmillerden biridir.

Avusturya bu vilâyeti kendi ülkesine katarken Taşlica sancagındaki askerlerini geri çeker ve orasını Osmanlı'ya geri verir.

Böylelikle Osmanlı gerçekten bir sancak kazanmış olmakla birlikte, çoktan elden çıkmış olan Bosna-Hersek'in sözde kaybı ağır bir darbe sayılır; bunun arkasından Bulgaristan'ın da sözden ileri gitmiyen Osmanlı'ya bağımlılığını ortadan kaldırıp kendini bağımsız ilân etmesi (5 Ekim 1908) mânevi durumu büsbütün ağırlaştırır.

İkinci meşrutiyet bu olaylardan doğan gergin hava içinde gelişmeye çalışacaktır.

OSMANLI'YI YIKIMA GÖTÜREN YANLIŞ DAVRANIŞLAR ZİNCİRİ

Bunun başında komitecilikten yetişmiş İttihat ve Terakki ileri gelenlerinin kendilerini derhal devlet adamı sanmaları ve başa geçmek istemeleridir. Bunun için de orduyu bir âlet gibi kullanarak onu siyasanın içine sürüklemeleridir.

Gerçi ordu sayesinde mebusları korkutarak Kâmil Paşa aleyhine mecliste oy aldıktan sonra eski devlet adamlarından Hüseyin Hilmi, Hakkı ve (Küçük) Sait Paşa gibilerini sadarete getirmişlerse de bunları hep birer paravan gibi kullanarak kendi istediklerini onlara yaptırmaya kalkışmışlardır. Görünürde sadrazam kim olursa olsun daima gerçek sadrazam Talât ve gerçek maliye-ekonomi işlerinin başı Cavit Beyler olagelmıştır.

Bu gibi sadrazamlar da, [durum artık işbaşında kalmalarını imkânsız kıluncaya// veya kendilerine İttihat ve Terakkice yapılan baskılar dayanılamıyacak bir ölçüyü buluncaya kadar] mevkilerinde tutunabilmişler ve sonra yerlerini bir benzerlerine bırakmak zorunda kalmışlardır.

Yukarıda imlediğimiz yanlış davranışlar zincirinden birkaç halkayı aşağıda anacağız.

DEVLETİN İÇ DURUMUNU KAVRAYAMAMAKTAN DOĞAN YIKIMLAR

Osmanlı devleti gelişme derecesi ve bünye bakımından birbirinden son derece ayrı kısımları kapsamaktaydı. Arnavutluk, Yemen, Asir, Havran ve daha türlü yerlerin ortaçağimsı feodal bir bünyeleri vardı. Makedonya'da ise, üç Hıristiyan unsuru (Sırp, Bulgar ve Rum'un) birbirlerine düşmanlıkları [ayrı ayrı her birinden kalabalık olan Türk unsuruna nispi bir güven sağlayabildiği gibi,] [bu üç unsuru dışardan destekliyen ve kışkırtan, kendileriyle soydaş devletlerin de birbirine düşmanca bakmaları sonucunu] doguruyordu.

Pek bilgisiz devlet adamı olan İttihatçılar ve onlara perde olmayı kabul eden ricâl bir yandan iki yıkıcı yanlış işlerler ve öbür yandan da bazı Arap ülkelerinde Abdülhamit devrinden kalma anlayışsızlıkları devam ettirir, hattâ azıttırırlar.

İttihatçılarca işlenen yanlışların temeli şu düşünceye dayanmaktaydı: Osmanlı devleti bütün parçaları eş bir devlettir, dolayısıyla İstanbul, Batı Anadolu ve Suriye gibi ileri olan yerlerle daha genel olarak Türklerin yaşadıkları yerler nasıl yönetiliyorsa devletin öbür kısımları da öyle yönetilmelidir.

Arnavutluk o vakite kadar devlete bağılı kalmıştı. Orası Rumeli'de devlet için bir dayanak durumunda bulunan ve öyle kaldıkça Makedonya Türklerinin tabii bir yardımcısı olan bir ülke idi. Ora halkı yoksul ve dağlık ülkesinde iptidai bir yaşayış yaşamakta ve kendi bayraktarlarına bağılı olup vergilerin birçoğunu vermemekteydi. Yoksulluk yüzünden bu vergi vermeyişin devlet hazinesine girecek para bakımından maddi bir önemi de yoktu. Fiilî devlet yönetimi de orada pek gevşek idi.

Anlayışlı devlet adamları önce Arnavutluğu kültürel ve ekonomik bakımdan geliştirmeye, orasını daha ileri Osmanlı illerinin durumuna yaklaştırmaya çalışırlardı.

İttihatçılar ve onlara âlet olan eski ricâl ise öyle yapmayıp işe ters taraftan başlarlar; önce Arnavutluğu İstanbul veya Batı Anadolu gibi yöneltmiye ve ora ileri gelenlerinin nüfusunu kırmaya kalkışır, bunun üzerine orada bir sürü ayaklanma olur, ordunun en değerli kısımları orada yıpranır ve Makedonya Türkleri de Batılarında önemli bir dayanaktan mahrum kalırlar. Esasen İtalya Trablusgarb savaşına başladıktan sonra İttihat ve Terakki hükûmeti Arnavutluk'taki siyasasını yumuşatır ise de iş işt en geçmişti; hem bu ülkenin devlete güveni kalmamıştır, hem de Balkan devletleri bunu anladıklarından bu yön onları Osmanlıya çatmaya daha da yüreklendirmiştir.

Bu işte İttihatçıların esas suçu Arnavutluk'u Osmanlı ülkesinin ileri kısımları gibi yöneltmiye kalkışmak değil, bu işi birden bire, orayı geliştirmeye koyulmadan ve buna güçleri yetmez iken kalkışmaktı; yani kuvvetler hesabını yanlış yapmışlardı. Bu ise devlet adamları için en büyük suçtur, çünkü devletleri yıkıma götüren âmillerin başında bu gibi yanlışlar gelir, bunu doğuran sebep de o sırada işbaşında bulunan devlet adamlarının bilgisizliği ve değersizliği idi.

31 MART (13 NISAN) 1909 AYAKLANMASI

Osmanlı tarihinde her yeni hamle için olduğu gibi ikinci meşrutiyetin de bir irtica hareketiyle karşılaşması beklenilebilirdi. Patrona Halil'lerin, Kabakçı Mustafa'ların nesli sönmüş değildi. İttihat ve Terakki bunu hiç düşünmediği gibi bu ayaklanmanın patlaması için hemen her şeyi yapmıştır; [kendi aleyhinde yapılan "kâfirlik" ve farmasonluk propagandasını önliymemesi, // o devirde erlerin psikolojisini pek kavrayamamış olması, // Selânik'ten getirttiği ve kendilerine son derece güvendiği avcı taburlarını her işte öbür askerlere karşı kullanması, // bir muhalif gazeteciyi sokak

ortasında öldürtüp kendisinden olan katili gizlemesi] bu olaylar zincirinin birer halkasıdır.

İstanbul'a Selânik'ten getirilen avcı taburları ise başkent garnizonu içinde bir damla gibi idiler ve [yavaş yavaş öbür askerlerin düşmanlığının üzerlerinde toplandığını] [anladıkları]// ve uğradıkları tehditlerden ürkmeye başladıkları gibi]² irticain propagandası da gitgide onlar arasına girmiş ve tesirini göstermiye başlamıştı.

Kendi anlayışsızlık ve yanlış tedbirleri üzerine patlayan ayaklanma karşısında ise İttihat ve Terakki şaşalamıştı. Mustafa Kemal'in soğukkanlılığı, keskin görüşü ve azmi olmasaydı irticain bastırılması çok uzayabilir ve devlet temelinden sarsılabilirdi.

Bu bastırılışın nasıl geliştiğini burada anlatmıyacağız.

BALKAN SAVAŞININ SONUÇLARI

Balkan savaşındaki yenilgi başka bir durumu ortaya çıkarır. O zamana kadar Osmanlı devleti Balkanlıların ayaklanma ve saldırılarını daima ezebilmişti ve [ancak Rusya gibi bir büyük devletin savaşta onu yenmesi]// veya Avrupa Ahengi Düvelisi³ denilen altı büyük devletin görüşünde birleşmesi] onu [Balkanlılara şu veya bu yerleri vermek ve haklar tanımak zorunda] bırakabilirdi.

Yunan ayaklanmasının Mısır Paşası Mehmet Ali'nin oğlu İbrahim Paşaca⁴ bastırılması (1824-1827), Bulgar ayaklanmasının ezilmesi (1876), Sırbistan'ın 1877 de kesin olarak yenilmesi, Yunanistan için de 1897 de böyle olması bu dediğimizin doğruluğunu gösterir. 1912-1913 de ise Balkanlılar kimsenin yardımına muhtaç olmadan Osmanlı'yı yenerler ve Rumeli'nin pek büyük bir kısmını ondan alırlar.

Bu olay iki türlü sonuç doğurur: biri büyük devletlerin de gücü hiçe inmiş sayılan Osmanlıdan "çalışma alanı" gibi adlar altında pay almaya kalkışmaları ve bunu elde etmeleridir.

İkincisi [Sırbistan'ın bu savaştan pek büyük kazançlarla çıkmış olmasının, [halkının yaridan fazlası Slav olan] Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nu kuskulandırmaması, // çok kaygılandırmaması] ve [bu devletin geleceğini sağlamak düşüncesiyle Sırb'ı ezmek için fırsat kollaması, // nihayet bunu buldum sanarak ona çatması, // böylelikle de birinci genel savaşa (1914-18) yol açması] olur. Yani özet olarak Balkan savaşlarının sonucu olarak aşağıda göreceğimiz gibi Osmanlı İmparatorluğu'nun bölüşülmesi işi biter ve Avusturya-Macaristan'ın bölüşülmesi sorunu had bir biçimde ortaya çıkar.

Bu devletle Almanya ise bunu önlemek için Sırbistan'ı ezmek gerektiğine inanırlar ve Avusturya veliahtının öldürüldüğü Bosna-Saray suikastı onlara bu volda bir vesile vermiş olur.

OSMANLI ASYASI'NIN BÜYÜK DEVLETLERCE NÜFUZ, ÇALIŞMA VE MENFAAT ALANLARI ADI ALTINDA BÖLÜŞÜLMESİ VE OSMANLININ BİR TAKIM ANLAŞMALARLA BUNU TASDİK ETMESİ

Bu yön üzerinde uzun durmıyacağız, çünkü çok çapraşıktır ve anlatılması ince ayrıntıların verilmesine bağlıdır.

İşin özeti şudur: bütün Osmanlı Asyası tâ İzmit'ten Arabistan yarım adasına kadar İngiltere, Fransa, Almanya arasında çalışma ve menfaat alanları olarak hem kendi aralarında, hem de Osmanlı hükûmetiyle anlaşmalar yapılarak bölüşülür. Rusya'ya da, Doğu Anadolu'da, Sivas'la Diyarbakır'ı da içine alan bir siyasal denetleme bölgesi, yine bu devletle Babîâli arasında yapılan bir anlaşma ile tanılır.

1914 de genel savaşın başladığı sırada Avusturya ile İtalya için birer bölge tanınması işi de kesin bir karara bağlanmak üzere idi.

Bundan sonra Osmanlı devletinin bir genel savaşa meydan vermeden fiilen yok olması bir zaman işi idi ve artık "Şark Meselesi" yani "Doğu sorunu"nun onunla ilgili kısmı çözülmüş demektir.

Ancak yukarıda andığımız öbür sebep, yani Avusturya-Sırbistan gerginliği bir genel savaş âmili olarak ilk saffa geçerek 1914 yıkımının patlamasını gerektirmiştir.

İTTİHATÇILARIN GİTGİDE DAHA ÇOK ALMANYA'YA YAKINLAŞMASININ SONUÇLARI

II. Abdülhamit, saltanatının ikinci yarısında hep Almanya'ya dayanmaya çalışmıştı, onun desteğini elde etmek için de ona bir takım demiryolu vesaire imtiyazları vermek zorunda kalmıştı. Bu imtiyazlar arasında Avrupa'dan Hindistan'a en çabuk gitmeyi sağlayacak olan Bağdat demiryolu imtiyazı en çok İngiltere'yi, daha az ölçüde de Rusya'yı ürkütmüş ve bu devletleri bir takım tedbirler almaya sevk etmişti; İngiltere Arap vilâyetlerinde bir takım ayaklanma ve ulusal hareketlerin gelişmesini kışkırttığı gibi,⁵ Rusya da [kendi ülkesine sığınmış olan Ermenileri bir tehdit vasıtası yaparak] Osmanlı hükûmetini, [Ereğli-Adapazarı-Ankara-Kayseri-Sivas-Diyarbakır-Van çizgisinin Doğu ve Kuzeyindeki demiryollarını doğrudan doğruya kendisi yapmayacak olursa] (ki Osmanlının buna hiç gücü yoktu) [bir Rus şirketine yaptıracağını// ve bunun şartlarının Almanlarca yapılan Bağdat demiryolunun şartlarına uygun olacağını üstlenmek zorunda] bırakmıştı.

II. Abdülhamit'in Almanlara dayanması mesrutiyet ilân edilince devleti onun muarızı olan İngiltere ve Fransa'ya eyginlik göstermiye sevkederse de bu durum Kâmil Paşa'nın sadareten çekilmesinden sonra (1909) çok sürmez.

Çok usta bir diplomet olan Alman büyükelçisi Baron Marşal kolaylıkla İttihat ve Terakki ileri gelenlerini şu yönlerle inandırır:

Avrupa büyük devletleri arasında Osmanlı ile bitişikliği ve ülke yakınlığı olmayan, ondan bir şey istemeyen tek büyük devlet Almanya'dır. Dolayısıyla Osmanlı devleti yalnız ona karşı tam bir güven besliyebilir.

Almanya'nın bağlaşıkları olan Avusturya'nın Bosna-Hersek'de ve İtalya'nın Trablusgarp'te ve 12 adada bu devletin izniyle yaptıkları, İttihat ve Terakki'nin gözünü açamayacaktır; ancak karşı taraf devletlerinin (İngiltere v. s.) Osmanlı'ya karşı davranışlarını büsbütün çetinleştirecektir.

[Daha sonra 1913-14 yıllarında Osmanlı Asya'sının ekonomi ve çalışma alanları adı altında bölüşüldüğü sırada] [İzmit'ten Musul'a kadar uzanan Alman payı bu devletin Osmanlı ülkesinde hiç gözü olmadığı efsanesini hiçe çıkardıktan sonra da] Osmanlı devlet adamlarının gözleri açılmıyacaktı.

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞINA GİRİŞ

Yukarıda görmüş olduğumuz gibi Osmanlı Asya'sını aralarında yaptıkları anlaşmalarla bölüşmüş olan ve birbirleriyle bir ölüm kalım savaşına tutuşmuş bulunan büyük devletlerin hepsi içten bizim düşmanlarımızdı, daha doğrusu hepsi bizi bir şikâr sayıyorlardı.

Buna göre onların boğuşmalarına seyirci kalmak bizim için en doğru yol sayılabilirdi. Bu devletler arasında bizim için Türklük bakımından en tehlikeli olanlar, Rusya ile Almanya idi; çünkü ikisi de daha çok imparatorluğun Türk bölgelerine gözlerini dikmişlerdi ve oralara her ne ad altında girerlerse girsinler kendi ırklarından göçmenler yerleştirebilirlerdi ve bunu tasarlamaktaydılar. Ancak Rusya hem sınır bitişikliği dolayısıyla hem de boyunduruğu altında milyonlarca Türk'ü tutması yüzünden daha tehlikeli idi ve onun yenilmesi, hiç olmazsa çok ezilmesi, Osmanlı için faydalı olacaktı. Bunu sağlamak yolunda ise önemli bir adım atılmış ve Boğazlar torpillenerek kapatılmakla sanayii o zaman oldukça geri bulunan Rusya öbür bağlaşıklarıyla [ancak Uzak Doğu'daki Vladivostok// ve Kuzey donmuş denizindeki Arkanjel gibi] pek uzak ve verimsiz limanlarla temas edebilecek bir duruma sokulmuştu.

Bununla yetinmek için en doğrusuydu ve Almanya'ya hizmetlerin en büyüğü yapılmış bulunuyordu. Denilebilir ki karşı yan bizi bu

durumda bırakamazdı ve ergeç Boğazları açmamızı istiyecek ve biz bunu kabul etmeyince bize karşı savaşa girişecekti.

Bu muhakkak olmamakla birlikte muhtemel sayılabildi; ancak savaşa ne kadar geç girilirse bizim için o kadar kârlı idi. Esasen hele İngilizler, Hindistan Müslümanlarının durumu yüzünden kendilerinin değil, bizim savaşa başlamamıza çok önem veriyorlardı.

Osmanlı devleti ise daha Trablusgarp ve Balkan savaşlarının yaralarını saramamıştı, ülkede yol denilmeye değer bir şey yoktu; demiryolları ise Ankara ve Ulukışla'da bitiyordu, yani oralardan meselâ Erzurum'a ancak araba ve atla gidilebilirdi, Rusya'nın ise sınırimıza kadar demiryolu vardı; tek ciddi yakıt kaynağımız o sırada verimi yılda birkaç yüz bin tonu geçmeyen Ereğli kömür madenleri idi.

Durum böyle iken Osmanlı devletinin neden kendi istegiyle savaşa katıldığını anlamak güçtür, bu ancak baştakilerin bilgisizlik, anlayışsızlık, aşırı ihtiras ve tedbirsizliği yüzünden Alman devlet adamlarının tuzagına kolaylıkla düşmüş olmalarının sonucudur.

Onlar Turan'ı fethetmek, sömürgeler halkını kurtarmak gibi düşüncelere kapılmışlar, Almanya'nın: "ben savaşı çarçabuk kazanacağım, geç kalırsanız size bir şey vermem" yolundaki sözlerine inanmışlar ve Alman malî yardımını olmadan seferber ettikleri orduyu ayakta tutacak tedbir bulamadıkları için Almanya parayı kesmek tehdidinde bulununca savaşa girmeye razı olmuşlardır.

O gün Osmanlı devletinin yok olma kararı da imzalanmış sayılabilir.

Savaşa katılma yıkımını önlemek için Sofya'da ataşemiliter bulunan Mustafa Kemal uyartılarda bulunmuş ise de öğütlerine aldırılmamıştır.

SAVAŞIN ÇOK KÖTÜ BİÇİMDE YÖNETİLMESİ VE ALMANLARA KÖRÜ KÖRÜNE UYULMASI

Padişahın vekili olarak başkomutanlık yapan Enver Paşa komutan olarak bir hiçti denilebilir, bunu doğrudan doğruya yönelttiği Sarıkamış yıkımında gösterdiği gibi genel sevk ve idaresinde de göstermiştir.

Bundan başka Alman genel karargâhının yanılmazlığına kesin bir inanı vardı, bu yetmiyormuş gibi [Almanya'nın savaştan sonra Osmanlı'ya her istediği ülkeleri ve menfaatleri sağlayacağına] o kadar inanıyordu ki Osmanlı ordusunu [Alman stratejik menfaatleri ugrunda] harcamaktan çekinmiyordu. Yine bu gibi düşüncelerle

Almanlara yurt içinde hem komuta, hem de yönetim bakımından pek aşırı yetkiler vermeyi doğru buluyordu.

Bu konularda da savaşın en başarılı ve değerli Türk komutanı olduğu çarçabuk anlaşılabilecek olan Mustafa Kemal'in uyartılarına hiç aldırılmıyordu.

Bütün bunların sonucu olarak 1918 yılında Osmanlı ordusu, var olan gücüne göre, en çok kayıp vermiş ve güçsüz duruma düşmüş ordulardan biri olacaktır.

SAVAŞ SIRASINDA KÖTÜLÜKLER

Savaşın ezici yükü ağırlaştıkça halkın memnuniyetsizliğinin tehlikeli sonuçlar doğurmasından korkan hükûmet, bir takım pek yanlış ve sonu bakımından pek zararlı tedbirlere başvurmuştur.

Esasen 1908 devriminin başları ayrı tutulursa İttihat ve Terakki içinde nüfuz ticareti ve ona dayanan vurgunculuk oldukça gelişmişti.

Savaş sırasında vurgunculuğa göz yummak ve hattâ onu desteklemek hükûmetin âdetâ bir tedbirler zinciri biçimini almıştır. Her önemli yerde ve hele İstanbul'da bir sürü esnaf teşkilâtı kurulmuş, başlarına ve aralarına İttihat ve Terakki'nin en güvendiği kimseler geçirilmiş ve sokulmuş, üyelere aşırı kazançlar sağlanmış ve bu sayede inliyen teşkilâtsız halka karşı üyeleri iyice doyurulan bir takım teşkilâta dayanılmıştır.

Çok çirkin durumlar yaratan bu yönler ordunun sonsuz kahramanlıklarının verdiği göğüs kabartıcı örnekler karşısında çok utandırıcı ve alçaltıcı olmuştur.

Savaş kaybedildikten sonra Almanya'ya kaçacağı gecenin gündüzünde son İttihat ve Terakki kongresinde Talât Paşanın bu vurgunculuk ve soygunculukları mazur göstermeye çalışması çok utanç verici bir olay olmuştur.

HİZMETLER VE DEVRİMLER

İkinci meşrutiyet devri Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışını çabuklaştırmış olmakla birlikte onun hiçbir yararı olmadığını söylemek yanlış olur.

O, her şeyden önce padişahın, yani sırf miras yolu ile o makama gelmiş birinin kesin egemenliğini ve her işte son söz sahibi olmasını ortadan kaldırmakla büyük bir ufuk açmıştır. Gerçi Vahdettin 1918 bırakışmasından sonra bu biçim egemenliğe yeltenmiş ise de o, bu işi ancak eski Hint maharacaları veya Tunus beyi biçiminde, yani yabancının kulu olarak bir gölge ve

perde durumunda kalmak şartıyla ve pek kısa bir süre için yapabilmıştır.

İttihatçılar Türklük ve Türkçülük duygularını [her ne amaçla olursa olsun] berkitmekle [Osmanlı padişahlarının devletin ana unsur ve temelini körletmek için Türklüğü önce Islâmlık ve sonra Osmanlılık içinde boğup eritmek gayretini] sona erdirmişler ve bu üç duyguyu bir arada geliştirmeye çalışmışlardır.

İkinci meşrutiyet devrinde epey devrimler yapılmıştır, bunlar genel bakımdan yararlı işlerdi; ancak bu işlere, Tanzimattan beri olageldiği gibi, daha çok yabancılara yaranmak ve onlardan bazı menfaatler elde etmek için girişilmişti.

Balkan savaşıdan sonra yapılan birtakım devrimler yabancı sermayesine⁶ istenilen işlerdi, para bakımından son derece sıkıntılı bir duruma düşmüş olan hükümet, dışarıdan borçlanabilmek için bu işte aracılık edecek büyük malî müesseselere imparatorluk içinde kârlı işler görebilmek imkânını vermek zorunda kalmıştı.

Şer'î mahkemelerin adliye nezaretine bağlanması da hem devleti modern hukuk anlayışına yaklaştırmak hem de Batılılara hoş görünmeye yarayan bir tedbirdi.

Birinci genel savaş sırasında yapılan şer'î mahkemelerin kaldırılması gibi devrimlerin çoğu da Almanya ile Avusturya-Macaristan'a kapitülasyonların kaldırılmış olmasını kabul ettirmek amacını güdüyordu.

Genel bakımdan bu devrimler faydalı olmuştur denilebilir. Ancak bunların yapılmasındaki âmilleri anmak// ve [Atatürk devrimleri gibi sırf devleti kuvvetleştirmek// ve ulusu geliştirmek için] görülmüş işlerden başka bir özde olduklarını belirtmek de tarih bakımından bir borçtur.

ÖZET

Yukarıdaki yazıları toplamak gerekirse şunlar denilebilir.

İkinci meşrutiyet devri geçirilmesi zaruri bir devirdi. Bir kaç yüzyıldan beri yıkılma yolunda bulunan Osmanlı devletinin yıkılmasını çabuklaştırdı, ancak Türklüğün ileride daha bir canlılıkla kendini göstermesini kolaylaştıracak bazı işler de gördü.

İşbaşına, ilk günlerden beri fiilen ve sonraları da resmen [başlıca kabiliyetleri komitecilik olan] kimseler yerine [Mustafa Kemal geçirilmiş// ve hiç olmazsa aralarında sıkı bir dayanışma olan komiteci ruhlu kimseler onu dinlemiş olsalardı] — kendisinin de çok kere dediği gibi — Osmanlı devleti dağılmayabilirdi ve bazı

bölgelere yersel muhtariyetler vererek yine toplu olarak yaşıyabilirdi.

NOTES

1. cf. Grammatical Notes, III, B, 1.
2. cf. Grammatical Notes, III, B, 1.
3. cf. Grammatical Notes, II, C.
4. cf. Grammatical Notes, III, A, 1.
5. cf. Grammatical Notes, III, B, 1.
6. cf. Grammatical Notes, III, A, 1.

Reprinted, in abridged form, from Bellesten 23 (April, 1959): 267-285. The author (b. 1891) is a historian of long standing, noted for his study of 19th and early 20th century Turkey.

KÖY ENSTİTÜLERİ

Hakkı Tonguç

I) Köylere öğretmen yetiştirme meselesinin tarihçesi:

Cumhuriyet devrine gelinceye kadar [köylere öğretmen yetiştirerek köyü de modern mânalı ilkokula kavuşturmak meselesi önemli bir iş olarak ele alınamadığı için] köylerde açılan dinsel karakterli okulların çoğu, medresede yetişmiş hocalar tarafından idare edilirdi. [Vatansever, yeniliğe taraftar, ülkücü Osmanlı aydınlarından sayıları mahdud bir zümrenin, [devlet teşkilâtını Avrupa medeniyeti örneklerine göre düzenlemeye, // halkı bu medeniyet alanına sokmaya? teşebbüs etmeleriyle] başlayan Tanzimat hareketi, medresenin yanbaşımda mektebi açarak hamleler yapmak amacını güdüyordu. 1848 tarihinde İstanbulda ilk defa açılan Darülmuallimin (öğretmen okulu) bu anlayış ve hareketin doğurduğu kurumlardan biridir. İşte bu darülmualliminin ilk açıldığı yıllarda, [istenilen miktarda öğrenci bulunamadığı için] aynı zamanda köylerin öğretmen ihtiyacı düşünülerek [orduda askerlik hizmetini gören çavuş ve teğmenlerden her yıl bir miktarının öğrenci olarak Darülmuallimine alınmaları etrafında] Harbiye ve Maarif nezaretleri arasında yazışmalar olmuş ise de bu teşebbüsün uygulanmadığı anlaşılmaktadır. O devirde [bazı önemli valiliklerin merkezi olan şehirlerde medresenin gölgesine sığınan, // bünyesi ondan pek farklı olmayan] öğretmen okulları açıldı. Bunlar köylere de öğretmen gönderecek derecede kuvvetlenemediler. 1908'de İkinci Meşrutiyetin ilân edilmesi Türkiye'de mutlakiyetçi idare sistemine son verilerek [meşrutî idareye yani demokrasiye göre idare rejimine geçmeyi ifade eden] bir olaydır. Demokrasinin birinci şartı da, [halkın en az ilköğretime kavuşturulmak suretiyle kendi kendini idare edecek duruma getirilmesi suretiyle] [idare edilen tabakanın sürü olmaktan kurtarılmasıdır.] Bunu anlayan ülkücü meşrutiyetçiler, [İstanbul Darülmualliminini islâh etmek// ve Tedrisatı İptidaiye Kanunu Muvakkatini¹ (1909-1913) çıkarmakla işe başlayarak] her valilik merkezinde bir darülmuallimin açtılar; bu kurumlarda çok sayıda öğretmen yetiştirmek için önemli bir hamle yaptılar. [O zamanın Maarif Nazırı Emrullah Efendi:

"70.000 muallime ihtiyaç vardır. Elzemi lâzıma tercih etmek gerek.." diyerek// ve "Fransız büyük ihtilâlini müteakip ilk toplanan milli meclislerin ilk mesailerinde maarifi umumiye kanunları ve nizamları ile meşgul olduğunu" hatırlatarak bağardı, çırpındı ise de] arka arkaya gelen Trablusgarp, Balkan ve Birinci Dünya Savaşları bu iyi teşebbüsten beklenen sonuçların alınmasına engel oldu. Yalnız bu hamlenin etkileri sayesinde [bazı gazete ve dergilerde öğretmen yetiştirme meselesine dair yazılar yazılarak] yeni fikirler ortaya atılmaya başlandı. Nitekim [1909 yılında yayımlanan Resimli Kitap (S. 17, cilt. 3) adlı dergide, F. R. imzasıyla yazılan "Tamimi Maarif"² başlıklı makalede,] ordudaki erlere ve köy imamlarına yazarın teklif ettiği şekilde bir tahsil vermek suretiyle [kısa zamanda imparatorluğun bütün köylerine yetecek sayıda öğretmene kavuşularak maarifin bundan mahrum kalmış olan köylere de kolayca götürülebileceği] açıklanmaktadır. Tıpkı bunun gibi [öğretmen okullarına çok sayıda öğrenci almak// ve bu kurumların bünyelerinde köye göre değişiklik yapmakla] meselenin halledilebileceğini anlatan kitaplar yazan eğitmenler de olmuştur: Balkan Savaşından sonra ve Birinci Dünya Savaşının başlamasından önce İzmir Öğretmen Okulu müdürü bulunan Ethem Nejat gibi (Terbiye-i İptidaiye³ Islahatı). Ayrıca [Kastamonu Mebusu İsmail Mahir Efendi, 1911 yılında, Osmanlı Meclisi Mebusanında⁴ Maarif Nezareti bütçesi konuşulurken {imparatorluğun sınırları içinde 70.000 köyün bulunduğunu söyleyerek bunların durumunu anlatarak} bu köylere darülmualiminlerden öğretmen yetiştirmenin imkânsızlığını belirtmiş, // {köylerde köyün bünyesine uygun yatılı okullar açmak ve buralara her köyden bir erkek ve bir de kız çocuk almak, onları kendi köyleri için öğretmen olarak yetiştirmekle; meselenin halledilebileceğini anlatmış ise de] bu fikir ve tekliflerin hiçbiri tatbik sahasına konulmamıştır. Ankarada Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin kuruluşundan sonra bu mesele zaman zaman tekrar ele alınmış, hem basında, hem de Büyük Millet Meclisinde yazı ve söz konusu haline getirilmiş; 1924 yılında uzman sifatiyle memleketimize çağırılan ünlü pedagog J. Dewey'in raporlarında da bu nokta açıklanmış; hattâ M. Necati'nin Maarif Vekilliği sırasında Kayseri civarında Zencidere ile Denizlide iki tane köy öğretmen okulu açılarak bir müddet işletilmiş, Reşit Galibin Maarif Vekilliği zamanında köy lideri olarak yetişmek üzere Amerikaya öğrenci gönderilmiş ise de köy enstitüleri teşebbüsüne kadar bu hareketlerden de meseleyi kökten halletmiye yarayacak sonuçlar alınamamıştır. 1936 yılında Saffet Arıkan'ın Kültür Bakanlığı zamanında bu dava yeniden ele alındı. Onu memleket

ölçüsünde sür'atle çözmek için yeni usuller bulmak icabettiği kanaatine varıldı; Eğitim Kursları ve Köy Öğretmen Okulları açılmaya başlandı. Deney okulu olarak açılan bu kurumlardan iyi sonuçlar alınınca 1940 yılında, Hasan Ali Yücel'in Maarif Vekilliği zamanında çıkan 3803 sayılı kanun hükümlerine uyularak yepyeni esaslara göre köy enstitüleri kurulmaya başlandı.

Türkiye köylerinde ilköğretim dâvasını plânlı bir şekilde kısa müddet içinde ve modern pedagojinin yarattığı ilkelere göre halletmek amacı güden ve 21 köy enstitüsü yaratan bu hareket, ilköğretim tarihinde bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir.

II) Köy enstitülerinin açılmasına etki yapan fikir ve olaylar; enstitülerin amaçları:

Bu kurumların açılmasına etki yapan önemli fikirler ve olaylar vardır. Onların başlıcaları şöyle özetlenebilir: a) Meşrutiyet devrinde başlanan öğretmen yetiştirme hamlesi, Balkan Savaşı felâketinden sonra daha heyecanlı bir şekilde canlandı. İlköğretimi süratle halk arasına yayma dâvası bir fikir hareketi, bir ülkü haline gelmeye başladı. Onun peşine takılan ülkücü aydın insanların sayısı günden güne çoğaldı. Onların çalışmaları sayesinde ilkokul öğretmenliği bir meslek olarak itibar ve değer kazanmaya yüz tuttu. Ağır şartlar içinde devam ettirilen Birinci Dünya Savaşının yükü ve onun yenilge ile bitmesi [bu yeni doğan, // pek az insanın yüreğinde henüz bir ülkü halinde yer tutmaya başlayan] fikir hareketinin gerçekleştirilmesine temel olacak tedbirlerin alınmasına engel teşkil etti. Fakat ana fikir ölmedi. Bilâkis günden güne kuvvetlenerek Cumhuriyeti yaratanların da ülküleri haline geldi. Kurtuluş Savaşları sona erdikten sonra hem bu konu hem köy dâvası sık sık ve bütün olarak ele alınmak istendi; bu meselelerle ilgili çeşitli teşebbüslere girildi. Bu arada köyde ilköğretimi gerçekleştirme problemi köyü türlü bakımlardan kalkındırma problemini de içine alan yeni bir fikir hareketi olarak canlanmaya başladı. Çünkü yeni kurulan ve halka dayanması gereken Cumhuriyetin yaşayabilmesi halk çoğunluğunu teşkil eden ve o güne kadar her bakımdan ihmal edilmiş olan köylünün ele alınmasına, devlete temel yapılmasına bağlı idi. Cumhuriyetin kurucusu Gazi Mustafa Kemal, köylü meselesini [şu sözleriyle ve bütün çıplaklığı ile dikkati çekecek şekilde] ortaya attı: ["Yedi asırdan beri cihanın dört köşesine sevk ederek kanlarını akıttığımız, // kemiklerini yabancı topraklarda bıraktığımız // ve yedi asırdan beri emeklerini ellerinden alıp israf eylediğimiz // ve buna mukabil daima tahkir, terzil ile mukabele ettiklerimiz // ve bunca fedakârlıklarına, ihsanlarına karşı nankörlük ve cebbarlıkla uşak

menzilesine indirmek istediğimiz] bu asil sahibin huzurunda bugün ihtiramla hakikî vaziyetimizi alalım." Cumhuriyet hükümetleri ve onların dayandıkları C. H. Partisi köy dâvası ve eğitimi meselesi karşısında bu tabloda yer alan meseleleri göz önünde tutarak durum sahibi olmaya çalıştılar. Köyleri okula kavuşturmanın, köyde eğitimi köyün bünyesine uygun bir şekle getirmenin, böylece millî amaçları gerçekleştirmenin çarelerini araştırmaya koyuldular. Bu problemi çözebilmek için göz önünde tutulması icâbeden hususlar, şartlar vardı. Bunların önemlileri şunlardı: b) İlköğretimin yüzde yüz gerçekleştirilmesini sağlamak için alınacak tedbirlerin başında geleni mecburî öğretim çağında bulunan çocukların hepsine yetecek sayıda öğretmen yetiştirmektir. Türkiye'de mecburi öğretim işine 1824 tarihinde başladığı ve bu alanda zaman zaman hamleler yapıldığı halde 1933-1934 ders yılında durum şöyle idi: Şehirlerde 1.192 ilkokulda 6.851 öğretmen 254.517 öğrenci, köylerde 4.999 okulda 6.786 öğretmen 313.169 çocuk okumaktadır. Bunun mânası şu demekti: Mecburi öğretim çağında bulunan çocukların şehir ve kasabalarda takriben o/o 75'i beş yıllık, buna karşılık köylerde o/o 20'si üç yıllık ilkokula kavuşabilmektedir. 1935-1936 ders yılında şehirlerde ve köylerde çalışan 14.437 öğretmenin 180'i yüksek okul, 418'i lise, 9.169'u öğretmen okulu, 2.252'si ortaokul, 1.823'ü ilkokul mezunu, 585'i vekil öğretmendi. Köylerde görevli olan öğretmenlerin yarısından çoğunu öğretmen okullarından çıkmayanlar teşkil ediyordu. Türkiye'de irili ufaklı yuvarlak hesap 40.000 köy vardır. Bunlardan 32.000 köyün her birindeki nüfus 400'den azdır. İşte tahminen 8.000.000 insanın barındığı bu tip köylerle nüfuslarının toplamı 1.500.000 bulan 3.000 köy, okul yüzü görmemiş yerlerdir. 1935 yılında Cumhuriyet Hükümeti, Anayasa hükümlerine uyarak memlekette ilköğretimi yüzde yüz gerçekleştirmek için yeniden hamle yapmaya karar verdiği zaman karşılaşılan gerçek durum böyle korkunç bir manzara gösteriyordu. Bunun mânası şu demekti: 35.000 köye yerleşik 10.000.000'a yakın vatandaş, bilgisizliği alinyazısı gibi kabul ederek, gelenek ve göreneğe uyarak yaşamakta, medeniyetin nimetlerinden tamamen mahrum kalmakta; bunlar iyi birer müstahsil olmadıkları gibi, [yurtta kurulmaya başlanan millî endüstri için müstehtlik insanlar haline] de gelememekte, [türklü bakımlardan ilerletilmesi gereken yurdun kalkınmasına verimli ve bilgili yurttaşlar olarak] katılamamaktadırlar.

Birinci Dünya Savaşından sonra Türkiyenin etrafında belirmiye başlayan diri ve saldırganlığa istekli görülen milletlerin durumları karşısında ekonomi bakımından tutunma ve gerekince vatani savunma meseleleri bu sebepten korku uyandırmakta, geleceği karanlık

göstermekte idi. Ayrıca Cumhuriyet devriminin yarattığı değerleri halka mal ederek benimsetmek ve böylece yeni hayat düzenini yaygın halk tabakaları arasına sokmak meseleleri de en az ilköğretimin yüzde yüz gerçekleştirilmesine bağlı idi.

c) Bu tablo karşısında öğretmen yetiştirme meselesinin önemi takdir ediliyordu. Fakat bu meselenin kökten esaslı şekilde halledilmesi için bu anlayış kâfi değildi. Esasen ilköğretmen dâvasının çözülebilmesi için yalnız öğretmen yetiştirmenin ve bu ağır yükü yalnız onun sırtına yükletmenin bu büyük meseleye yetmediği tecrübelerle anlaşılmıştı.

Bu mesele üzerinde büyük eğiikenler de kanaat birliğı sağıyamamışlardı. Onların bir kısmı her şeyi öğretmenden bekledikleri halde, bir kısmı da [ağırlık merkezini öğretmenin teskil etmediğini, // [okul yapımı, okullara ders vasıtaları sağlanması, okulların denetlenmesi, mecburi öğretime tâbi çocukların okula devam ettirilmesi, yeni pedagoji metodlarının uygulanması, öğretmenlerin maddî ve manevî refaha kavuşturulması gibi; teşkilâtla ilgili problemlerin de öğretmen yetiştirmek kadar önemli olduklarını] ileri sürüyorlardı. Bu kanaatta olanların hakları vardı. Çünkü fikirleri müteaddit tecrübelerden ve incelemelerden sonra edinilmiş kuvvetli fikirlerdi.

Onun için memleketin köyüne, kentine şümülü olan dâvaya girişilirken bu kanaatları göz önünde tutarak, devletin ve halkın malî durumunu hesaba katarak hareket etmek, bünyemize düşecek tedbirler almak icabediyordu. 1935 den sonra bu görüşle hareket eden Cumhuriyet hükümetleri ile onların dayandığı C. H. P. elele vererek memlekette büyük çapta ilköğretim hamlesine giriştiler. İlk hedef olarak yukarıda sayıları, genel durumları kısaca belirtilen köyleri en pratik, köy bünyesine en uygun usullerle eğitime, öğretmene ve okula kavuşturmayı göze aldılar. Böyle hareket etmenin başlıca sebebi şuydu: az nüfuslu 32. 000 köyden 16 bininin her birinde nüfus 150 den az olduğu için buralarda mecburi öğretim çağındaki çocuk sayısı bir köyde 20 den fazlaya çıkmıyordu. Geri kalan 16 bin köyün çoğundaki öğrenci sayısı da 40 ı aşmıyordu. Her köye normal öğretmen vermek yolunda yürümekte ısrar edilecek olursa 32 bin köy okulu öğretmeni yetiştirmek için gereken büyük masrafı göze almak ve yıllar boyunca beklemek icabedecekti. Onun için bu dâva şu şekilde ele alındı: 1) Nüfusları az olan küçük köyler için orduda onbaşı, çavuş olmuş, okur yazar köylüleri kısa müddetli kurslara tâbi tutarak kendi köylerinde bilgisizlikle savaş için eğitmen olarak yetiştirmek. 2) Nüfusları

40 dan fazla öğrenci çıkarmağa elverişli köyler için de köyde ilkokulu bitirmiş köylü çocuklarından, bu tip köylere yetecek kadar öğretmen yetiştirmek. 3) [Kısa zamanda ve çok sayıda yetiştirilecek bu öğretmen ve eğitmenlere bareme göre maaş vermeğe malî durum müsait olmadığı// ve {hazır maaşın öğretmenin köylerde bağ bahçe kurarak, hayvan besleyerek devamlı olarak kalmasına yaramadığı} tecrübe ile anlaşıldığı için bunlara bir nevi sermaye vazifesini görecek ücret vermek; köylerde ev yaptırmak, arazi tahsis etmek; cins tohum dağıtmak, ziraat âletleri ile koşum ve gelir hayvanları sağliyerek onları tıpkı köylüler gibi müstahsil insan haline getirmek. Sağlık, içtimaî yardım ve tekaüt sandıkları teşkil ederek eğitmen ve öğretmenleri gerek çalışırken, gerek çalışamayacak duruma geldikleri zaman sıkıntıya düşmekten kurtarmak. Böylece köye kök salabilecek diri öğretmene kavuşmak. 4) 8-15 köyden birer bölge teşkil ederek her bölgeye tecrübeli öğretmenlerden birer gezici başöğretmen, 8-10 gezici başöğretmen bölgesini içine alan büyük bölgelere de birer ilköğretim müfettişi tayin ederek köylerde ilköğretimi denetleme ve yönetme işini sağlam esaslara dayamak. 5) Köylerde çalışacak eğitmen ve öğretmenlere ilgili bakanlıklardan köy kalkınmasını gerçekleştirmeye yarıyacak vasıta ve yardımlar sağlamak. Ziraat âletleri, cins tohum ve fidan, dokuma tezgâhı, ecza dolabı ve çantası, iş araçları gibi. Bu fikirler o zaman birçok aydınların benimseyerek destekledikleri fikirlerdi. Gençliğinden beri köy meselelerine önem veren, en müşkül şartlar içinde köylünün sırtından aşar belâsını kaldırmayı göze alan, memleketin ve bütün milletin saadetini köylünün kalkınmasında bulan İnönü, aydınların kalbinde yer alan isteği, Cumhurbaşkanı olur olmaz B. M. Meclisinde söyledikleri şu cümlelerle ifade buyurmuşlardı:

"Önümüzdeki senelerde nüfusumuzun çoğunu teşkil eden köylümüzün, gerek tahsil, gerek geçim hususunda seviyesini yükseltmeği başlıca hedef tutacağız. Bu hususta elde edeceğimiz neticelere çok ehemmiyet ve kıymet veriyoruz. Kat'i olarak inanıyoruz ki, köylümüzün tahsilini ve maişetini daha yüksek bir dereceye vardırdığımız gün milletimizin her sahada kudreti bugün güç tasavvur olunacak kadar yüksek ve heybetli olacaktır."

İşte bu fikir ve işleklere uyarak köyleri eğitim yolu ile canlandırmak üzere, İkinci Dünya Savaşının sıkıntılı yıllarında

birçok fedakârlıklar göze alınarak eğitim kursları açılmaya ve köy enstitüleri kurulmaya başlandı.

III) Bu kurumlarda uygulanan öğretim ve eğitim ilkeleri:

Köy enstitülerinin dayandıkları eğitim ve öğretim prensiplerini belirtebilmek için bu kurumlarda hazırlanan çalışma çevresini ve yaratılan havayı şu bakımlardan gözden geçirmek lâzımdır: Enstitülerin temel taşı, modern pedagojinin meydana koyduğu yaratıcı iş teşkil eder. Enstitüler, öğretmenlerle öğrencilerin alimleri ile kurulmuşlardır. Kızılçullu, Cılavuz, Düziçi, Gök köy, Pazarören, Çifteler, Beşikdüzü gibi birkaç enstitünün açıldığı yerlerde başlangıçta mahdut sayıda ve ihtiyacı karşılamaktan uzak binalardan faydalanıldı. Diğerlerinde bu da mümkün olmadığı için çadırlar kurularak işe girildi. Onun için köy enstitülerinin çoğunda — bilhassa ilk yıllarda — hayat, çadırli karargâhlarda geçiyordu. Kuruluş yıllarının öğretmen ve eğitim adayları sırtlarında torbaları veya ellerinde tahta bavulları ile enstitüye geldikleri zaman karşılarında her şeyi tamam, hazır okul binaları bulamıyorlar, yapılmaya yeni başlanmış binaların veya kurulmuş çadırların arasında yer alan eski bir binada kayıtlarını yaptırarak kendilerinden önce gelmiş arkadaşlarının arasına karışıp hemen işe başlıyorlardı. Bir taraftan yapı ve ziraat işleri ile uğraşırken, diğer taraftan da derse giriyorlardı. Derslerin çoğu iş başında ve içinde; inşaat alanında, tarlada, bahçede, ağaç gölgesinde, taş veya kireç ocağında, tuğla harmanında verilirdi. Yapıcılık ve yaratıcılık her şeyin başında, ön plânda yer alırdı. Barınmak için gereken binaları ve tesisat eşyasını hazırlamak ihtiyacı, eğitim ve öğretimle ilgili bütün çalışmalara yön tayin ederdi. Öyle zamanlar olmuştur ki, öğretmen ve öğrenciler enstitüye kilometrelerce uzaktan sırtlarına yüklenerek kereste çekmişler; sıfırın altında 25 derece ısıda çatıya kiremit döşemişler; kızgın, yakıcı, kavrucu güneşin karşısında bütün gün kazma sallayarak saatlerce uzaktan su getirmek için toprağa künk yerleştirmişlerdir. Tarlalardaki mahsulü kaldırırken, şimşekli ve sağnaklı yağmurlara tutulup yıldırıma kurban giden çocuklar olmuştur. Bazı enstitülerin kuruldukları çevrenin bir kısmı yüzyıllardan beri insan eli dokunmamış yerler oldukları için buraları önce yılanlardan, akrep ve kertenkelelerden temizlemek; enstitü ve dolaylarındaki bataklıkları kurutup sivrisinekleri yok etmek zarureti ile karşılaşmışlardır. Enstitülerin binaları yapılıncaya da mesele bitmiyordu. Çünkü bu binaların aralarına yol yapmak, onları aydınlatmak, kanalizasyon borularını döşemek için şehirlerde

olduğu gibi belediyeler imdada yetişmiyordu. Bu işleri de öğretmen ve öğrenciler göğüslemek zorunda idiler. Binaların aralarına bahçeler yapmak, idare işleri görülen yerleri telefonla birbirine bağlamak, enstitüde posta merkezi kurmak; fırın, hamam, yüzme havuzu, toplantı salonu, spor alanı, açık hava tiyatrosu meydana getirmek; değirmen, elektrik santrali yaratmak için ark açmak ve baraj yapmak; hayvanlar için lüzumlu ahır, ağıl, kümes gibi binaları inşa etmek de enstitü mensuplarının görevleri arasına giriyordu. Bu işleri başarı ile sona erdirebilmek için bütün enstitüler biri birinin yardımına koştular. Nerede yeni bir enstitü kurulacak veya mevcut kurumlardan birinde önemli bir iş çıkacak olursa oraya diğer enstitülerin yardımcı ekipleri yetişip işin başına üşüşüyorlardı. Bu ekipler Karstan Edirneye, İzmirden Diyarbakıra, Trabzondan Aydın veya Antalya'ya kadar memleketi baştan başa doluyorlardı. Erzurum-Pulur, Diyarbakır-Ergani (Dicle), Ereğli-İvriz, Ankara-Hasanoğlan köy enstitülerinin binalarında olduğu gibi, diğer enstitülerde yeni yapılmış birçok yapıların alnında, bu ekiplerin geldikleri enstitülerin adları yazılıdır.

[Geri köyü ileri ve medenî köy haline getirmek ülküsünün kudretine dayanan// ve içten gelen] bu çalışmalara katılan öğretmenlerle öğrenciler, sabahın erken saatlarında uykularından uyanırlar, enstitünün toplantı alanına birikirler, hep beraber millî marşı söyler, çeşitli halk oyunlarını oynarlar, aralarında o gün yapılacak işleri bölüşerek kümeler halinde [derslik, işlik, tarla, bahçe, inşaat sahası, bağ, ahır, kümes, ağıl, su yolu, elektrik santrali gibi] türlü çalışma alanlarına dağılırlardı.

Yüzlerce öğrenci enstitü sınırları içinde çalışmaya başlayınca bir taraftan kazma sesleri, bir taraftan motor uğultusu, müzik dersliğinden mandolin sesi duyulur; hareket, canlılık, neşe, kahkaha her tarafı sarardı. İşlere sarılanların karşısında zorluklar yok olur; hamle kuvveti tembelliği, uyuşukluğu ortadan kaldırır; bunların yerine eser yaratma zevki geçerdi. Onun için enstitülerde birkaç yıl içinde 15.000 yatılı öğrenciye yetecek 700 e yakın yeni bina kuruldu. Geniş sebze ve meyva bahçeleri meydana getirildi. Yollar yapıldı. Enstitü dolayları bağlar, koruluklar, spor ve oyun alanları ile süslendi. Sular akıtıldı. Elektrik lâmbaları yakıldı. Bu kurumları uzak yerlere bağlayan telefon ve posta merkezleri yaratıldı. Böylece köylerden alınmış eğitmen ve öğretmen adayları için ileri ve medenî yaşayışa elverişli canlı çevreler hazırlandı. Öğrenciler bu çevrenin içinde, bilgiyi yaşayarak ve iş yaparak öğrenme fırsatına kavuştular.

Kuruluş yıllarının ağır şartları içinde yürütülebilen işlere göğüs gerecek kız ve erkek ülkücü öğretmenlerle öğrencilerin yaratıcı, her şeye çare bulucu çalışmaları olmasaydı, bunların hamleleri millî bir dâva olarak ele alınıp T. B. M. M., hükûmet ve devleti idare edenler tarafından desteklenmeseydi köy enstitüleri yaratılamazdı. Onun için enstitüleri Cumhuriyet inkılâbının hızı ile doğan, millî enerjinin mahsulü olan ve modern mânalı çalışma usullerine uyarak Türk köylüsünü Batı medeniyetinin nimetlerine kavuşturmak hedefi güden bir zihniyetin yarattığı kurumlar olarak kabul etmek lâzımdır. Onlar pedagoji âlemine yeni değerler katan, çocuğu modern pedagojinin ilkelerine uyarak eğiten, haklarına kavuşturarak ona çocukluk ve gençlik çağının özelliklerine göre yaşamayı sağlayan; onu etkin duruma sokan ve bu bakımlardan pedagojinin gelişmesine hizmet eden kurumlardır. Bu kurumlarda ünlü pedagogların, Pestalozzi devrinden beri ileriye sürdükleri eğitim ve öğretim ilkeleri uygulanmış, Türk çocuğunun yaratıcı kudreti meydana çıkarılmış, gelenekçi okulun çocukları ezen, yıpratıcı, sakat usullerinin yerine yeni metodlar geçirilmiştir. Enstitüler, millî varlığın ve değerlerin fışkırdığı birer kaynak olmuşlardır.

NOTES

1. cf. Grammatical Notes, II, C.
2. cf. Grammatical Notes, II, C.
3. cf. Grammatical Notes, II, C.
4. cf. Grammatical Notes, II, C.

Excerpted from his article of the same title, reprinted in a memorial edition for the author entitled Tonguç'a Kitap. İstanbul: İmece Kooperatifi, 1961, pp. 262-270. The author (1897-1960), an eminent educator and administrator, is known as the founder of the Village Institute Program in Turkey.

ÇAĞDAŞ RESMİMİZDE ESKİ GELENEKLER

Nurullah Berk

On yılı aşan bir zaman parçasından beri, [memleketimize gelen bir çok yabancı eleştirmeci ve tenkitçinin gözünden kaçmıyan] bir değişmeye, gelişmeye şahidiz. Bu gelisme, edebiyat, müzik ve belki en fazla resim alanında kendini kuvvetle empoze etmektedir. Resim sanatında bugün şahidi olduğumuz — kelime fazla büyük olduğu için rönesans demiyelim de — kalkınma, [çağdaş anlayışın, gerek klâsik, gerek folklorik geleneklerimizle bağlar kurması, // eski ile yeninin bir sentezini bulmak yolunda hayli ilerlemiş olmasıdır.] Bu konu, fikrimizce, [yalnız modern cereyanlarımızla ilgili eleştirmecileri değil, // aynı zamanda klâsik sanatımıza bağlanmış bilginleri de] meraklandıracak kadar zengindir.

Türk resmi, 19 uncu yüzyılın ortalarından 1930-1940 yıllarına kadar devam eden doğma ve büyüme devresinde [Batı tesirlerinden, // hattâ, bir bakıma, düpedüz kopyacılığından] kendini sıyıramamıştı. İlk devre ressamları, Seker Ahmet Paşalar, Zekâyî Pasalar, Osman Hamdi ve Ali Rıza beyler, Daubigny, Millet, Rousseau, Corot gibi tabiatçı Fransız ressamalarının sönükçe öğrencileri olmuşlardı. Ondokuzuncu yüzyıl ressamlarımız arasında Osman Hamdi bir "yerli resim" yapmaya yeltenmemiş değildi. Ama Osman Hamdi'nin yerliliği [bir dünya görüşü, bir üslup ve teknik yerliliğinden fazla] konu yerliliği şeklinde tezahür etti. Doğu kültüründen çok Batı kültürü ile dolu olan Osman Hamdi, Türkiye'yi, [Avrupa'lı bir ressamın dürbününden] seyre¹ koyulmuş, Avrupalı "orientalisme" i yapmıştı. Tablolarında Türk, Arap, İran motifleri, "Şarklılık" havasını uyandırmak amacile birbiri üstüne istiflenmiştir. Teknik, doğrudan doğruya 19uncu yüzyıl Fransız akademik teğnidir. Bununla beraber Osman Hamdi, meselâ "Silâh Tüccarı", "Haremde Kadınlar" gibi tablolarında, koyduğu parlak ve şeffaf renklerle [Doğu minyatürlerini hatırlatır bir hava yaratmaya] muvaffak olmuştur.

Yüzyılımızın başında bir empresyonist ekolü kuran İbrahim Çallı, Nazmi Ziya, Hikmet Onat gibi ressamlar, teknik ve ruh bakımından Fransız akademik empresyonizmine uygun bir sistem

içinde çalıştılar. Onlarda da verlilik, çalışma özelliğinde değil, seçilen konulardadır. Bu grup içinde, [bilgisi ve işçiliğinin olgunluğu ile] Türk havasını en iyi uyandıran şüphesiz Nazmi Ziya'dır. Nazmi Ziya, Türk resmini yapmadı ise İstanbul'un resmini yapabildiği, paletini İstanbul'un ahenklerine, atmosferine bağlayabilmiştir.

Resmimizin temel taşları olarak vasıflandırılmaları gereken realist ve empresyonist cereyanlarını kurmuş olan sanatçılar, Türk-İslâm kültürü ile yetişmiş olmalarına karşılık, Batı hayranlıklarına en ufak yerli çeşniyi katmak lüzumunu duymamışlardı. Bir bakıma bunu normal görmek ve sanatçılarımızı suçlandırmamak gerektir. [Resimde İslâm ruhundan, tekniğinden yeni sıyrılan iki neslin, bir taraftan Batı tekniklerinden faydalanırken, öte taraftan bunları, bu teknikleri eski geleneklere bağlayabilmek mucizesini göstermesi] imkânsızdı. İki nesil boyunca ressamılar Doğu-İslâm sanatının prensiplerini unutmaya çalışmışlardı. İki buut üzerine kurulu Doğu resmi, derinliği reddediyor, ışığı, gölgeyi, hattâ renk valörünü bile ortadan kaldırıyordu. Resim, çoğu zaman pek ufak çapta ve süsleyici elemanlarla dolu bir satıh sanatı idi. 19 uncu yüzyıl ortasından sonra ise Türk ressamı, [büyük çapta, üç buud üstüne kurulu, ışık, gölge ve valör kıymetlerine uyan, süsleyici karakterden uzak] bir realizme gitmeye koyulmuştu. [Sanatçıların daha ilk adımlarında [Doğu ile Batının tam bir antagonizma halinde olan estetiklerini, tekniklerini] birleştirmeyi düşünmeleri] bile muhal görülebilirdi.

1928 de "Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği", 1933 de "D Grubu" ile başlayan çağdaş resim hareketimiz, ilk yıllarında, evvelki nesillerin izinde gidiyor göründüler: Aynı Batı hayranlığı, ne yalan söyleyelim, aynı kopyacılık, ayak uydurmada sarsılmaz güvenme. Kübizm ve sürrealizm, mücerret ve non-figüratif cereyanlar bizde böyle doğdu. Bu hal, bu körükörüne uyma durumu on, oniki yıl evveline kadar devam etti. Ama artık plâstik sanatımız dönüm noktasına varmış bulunuyordu. Bir taraftan edebiyat ve müzik [ses gelenegimizi polifonik ritimlere bağlamaya, // sade, pürüzsüz bir dille halka, köye ve köylüye gitmeye] çalışırken resim de Doğu ile Batı görüş ve tekniklerini kaynaştırmaya gayret ediyordu. Şurasını kaydetmek son derece önemlidir ki, çağdaş Batı sanatının son cereyanları, ressamlarımızı, yeni yollarında alıkoymak söyle dursun, gayrete getirecek elemanlarla dolu idi. Gerçekten de, Batı çağdaş sanatı, Hristiyan geleneklerinden ve ruhundan çok fazla, Doğunun, hattâ İslâmın görüşlerine uymuş ve tarzlarını benimsemişti. Bizans'ın yakın ve uzak Doğu'nun, Mısır ve Afrika sanatlarının modern resim ustalarını ne kadar

ilgilendirdiği malûmdur. Picasso, Matisse, Léger, Rouault, Batıdan Doğuya yönelmişler, çağdas Hristiyan sanatına, geleneklerine aykırı bir ruh ve anlam aşılamlışlardı. Çağdas sanatın mücerret şekilleri İslâm geleneklerinden faydalanıyordu.

Böylece çizilmiş bir yol, son nesiller sanatçılarımızın işini bir bakımdan kolaylaştırmış bulundu. [Doğu geleneklerinden ne şekilde faydalanılabileceğini gösteren çağdas şaheserlere yerli çeşniyi katarak] bir Türk resminin temellerini atmak, [bir sanatı tepeden tırnağa yaratmak, // yuğurmaktan] herhalde [daha kolay demiyelim de, // rahatlı.]

Ressamların işe en emin tarafından, "konu" ve "tema" dan başladıklarını kaydedelim. Çıplak, natürmort, dünyanın her tarafında rastlanabilinen manzara, portreler yavaş yavaş görünmez oldular. Karakteristik Türk manzaraları, köylü tipleri, memleketin sosyal hayatından alınmış sahneler hüviyetsiz konuların yerine geçmeye başladı. İstanbul bu bakımdan tükenmez bir kaynaktı. Büyük şehrin limanı, işçisi, halk tabakalarının yaşayış tarzı, sokağı, "pitoresk" karakteri sanatçıyı sıkı sıkıya ilgilendiriyordu.

Ama, Batı tekniğiyle ele alınan bu konular, bu tekniğin enternasyonal karakterinden ötürü, Türk resmine yeni bir çeşni katamıyordu. Önemi hiç bir zaman inkâr edilemeyecek konu, tekniğin, işçiliğin özelliğiyle zenginlenmedikçe yeni bir anlamın doğuşuna sebep olamazdı. Asıl mesele, üslup-stil özelliğini bulmak, İslâm minyatürü teknik-işçilik bakımından Hristiyan sanatından nasıl ayrılmışsa, Türk resmini de Avrupa resminden o kadar kuvvetle ayıran elemanlar yaratmaktı.

On şukadar yıllık çağdas resmimizi incelersek bir taraftan klâsik-dekoratif geleneklerin, öte taraftan da halk sanatı şekil, renk ve istif-kompozisyon sistemlerinin rol oynadığını görürüz. Üstünde merakla durulacak nokta da, dekoratif ve folklorik tesirler yanında eski minyatür sanatımızın hemen hiç ele alınmamış olmasıdır. Batı realist anlayışa en yakın sanat kolu olması bakımından [yeni ressamlarımızı en çok ilgilendirmesi gereken minyatüre karşı olan bu kayıtsızlığın sebeplerini aramak bizi pek uzaklara götüreceğinden] öteki tesirler üstünde duralım.

Klâsik sanatımızın çeşitli kolları arasında yazı sanatının, çizgi, ritm ve istifi bakımından mücerret ressamlarımızı son derece ilgilendirdiği görülüyor. [Bu sanatın bir taraftan Batı araştırmaları ile yakınlığı, // öte taraftan da İslâm sanatı çerçevesi içinde çizgiyi en plâstik şekilde kullanması], çağdas ressamlarımızı pek zengin bir kaynağa kavuşturuyor. Anlamı kavranılsa veya kavranılmasa, mistik muhtevası seyirciye yakın veya kapalı olsa İslâm yazısı — ki, bu alanda Türk hat ustalarının eserleri ilk plândadır —

çizginin eşine rastlanmıyacak derecede zengin mücerret bir repertuarı halindedir.

[Ondokuzuncu yüzyıl büyük Fransız ressamı Jean-Dominique Ingres'in "Resmin müziği, çizginin melodisidir" aforizmasına dayanan] [kübist ve mücerret araştırmaların, derinliği yok edip// iki kıymet üstüne kurdukları] çizgi kombinezonları, düzleri, eğrileri, kavisleri, spiralleri, İslâm yazısının kuruluş tarz ve üslûplarına şaşılacak derecede uygun bulunuyor. Bu da, çağdaş Batı resminin İslâm-Doğu kaynaklarına bir örnektir. Doğu ile Batının — İslâm düşüncesile Hristiyan görüşünün — bir sentezini yaratma durumunda bulunan [yeni Türk ressamının, plâstik ve ritmik anlamını kavrayarak İslâm yazısını yeni ilham kaynaklarının ön plânına getirmesi] üstünde daha uzun durulacak bir olaydır.

Tezhip, nakış, işleme, halı ve kilim motifleri, stilizasyon, biçim ve renk bakımından en az Batı resmi kadar zengin kaynaklardır. Tamamiyle mücerret olan yazının aksine, bu sanat kollarında tabiat, pek cesaretli değiştirmelere beraber, dış görüşünü kaybetmemiştir. Hayvan şekilleri, çiçekler, ağaç ve yapraklar, bulutlar, hattâ insan yüz ve vücut kısımları stilizasyonlar ardından kolayca seçilebilir. Folklor sanatımızda kilimler, çevreler, yazma, nakış ve işlemler, belki daha kabaca, ama ressamı pek yakından ilgilendirecek bir biçim ve renk topluluğu halindedir. [Bazı ressamların, folklor sanatı geleneğine uyarak "faydalı sanat", yani hayatın gündelik dekoru içine girerek kullanılan eşyada da kendini gösteren bir sanat formülü aramaları] yukarda saydığımız tesirlerin önemlilerinden biridir.

Yahya Kemal'in dediği gibi, Türk sanatı, mektepten memlekete yönelmiş bulunuyor. Büyük şairin burada mektepten anladığı, şüphesiz, Batıdır. Ama bu mektep hiç bir zaman bırakılamıyacak, unutulamıyacak kadar büyük ve kuvvetlidir. Onun kuvveti ve büyüklüğü ümanizmasında, başka görüşlere, başka araştırmalara, kendisine zıt prensiplere de yataklık edebilmesindedir. Yalnız şu var ki, çağdaş sanatımızın doğuşunu sağlayan Batı tesirleri, anlayışı sınırlarımızı aşarken özelliklerimizin süzgecinden geçmeye başlamıştır. Avrupalı sanat ustası, pek yakın zamanlarda olduğu gibi, sunduğunu kontrolsüz benimsiyen sadık bendeleri gitgide daha zor bulmaya başladı. Çağdaş sanatımızda beliren bu kuvvet durup dururken peydahlanmadı. Bu kendine güvenme, tarih içine gömülmüş, artık yaşayamaz sanılan sanat geleneklerinin dirilmesinden doğuyor.

NOTE

1. cf. Grammatical Notes, I, A, 3.

Reprinted from Yıllık Araştırmalar Dergisi. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, vol. 2 (1957): 193-5. The author (b. 1906) is presently director of the Museum of Fine Arts in Istanbul.

İLK TÜRK MATBAASI KURUCUSUNUN DİNİ VE FİKRÎ KİMLİĞİ

Niyazi Berkes

[Türk fikir tarihinin başlıca olayları ve kişileri üzerine incelemeler yaptığım sıralarda] Türkiye'de ilk Türk matbaasının kurucusu İbrahim Müteferrika hakkındaki bilgilerimizin azlığını görerek [daha fazla bilgi edinme amacı ile araştırmaya başlayınca bu bildiklerimizin bile oldukça yanlış olduğunu] gördüm.

Bundan on yıl kadar önce İbrahim Müteferrika'nın Risale-i İslâmiye¹ diye bellenen eserini okuduğum zaman [bunun bir İslâmiyet müdafaası olmadığını, // bu eserin Karácson iddiasına rağmen "ulûm-ı² diniye-i İslâmiye" ile bir ilgisi olmadığını] gördüğüm zaman Müteferrika'nın menşei ve hayatı hakkında resmîleşen bilgilerin de doğruluğundan şüphe etmeye başlamıştım. Zaten o tarihten iki yıl kadar önce İbrahim'in Usûl al-Hikem fî Nizâm al-Ümem adlı (hicrî 1144, milâdî 1731'de basılmış) eserini okuduğum zaman [İbrahim'in yalnız matbaacı olarak değil, bir fikir adamı olarak üzerinde durulması gereken bir sima olduğuna] hükmetmiştim. Bu eserden, genel olarak, [Avrupa'nın yeni askerî talim ve taktik usulleri hakkında bilgi veren bir kitap] diye bahsedildiği halde, [bu kitabı okuyunca onun bu cephesinden ziyade başka bir cephesinin Türk fikir tarihi için önemli olduğunu] gördüm.

İbrahim Müteferrika bu eserde [Türklerin Batılılara karşı gerilemelerinin] sebeplerini araştırmak amacı ile [Batı uluslarının tarihlerini, askerî teşkilâtlarını, savaş usullerini ve devlet şekillerini inceleyerek] Türk devletinin yapısında meydana gelen çarpıklıkların ve sakatlıkların sebepleri ve gereken ıslâhat çarelerini münakaşa ediyor. Birinci bölümde devlet düzeninin zaruriliğini anlatarak [bundan çeşitli devlet şekilleri (monarşi, aristokrasi, demokrasi) meydana geldiğini izah ederken] bizde ilk defa olarak demokrasi idare tarzını anlatmış oluyor. [Modern devletlerin yeni ve aklî, yani dinden ve gelenekten gelmeyen, usullerle idare edildiğini de] yine ilk defa olarak kaydediyor. Bundan sonra [yeni ordu teşkilâtından, // savaş usullerinden]

özellikle askerî ve sivil teşkilâtın birbirinden ayrılmasından] bahsederek [bugün bu usullerin uygulanmamasının orduyu yenilgiye sevkettiğini] söylüyor. İbrahim bunlardan sonra devlet idaresinde ilmin ve özellikle coğrafya ilminin önemi üzerinde uzun uzadıya duruyor. [Bu vesile ile Amerika'nın keşfinden, // Avrupalıların diğer coğrafî keşiflerinden// ve seyahatlerinden, // İslâm dünyasını kuşatma halinde oluşlarından] bahsederek Türklerin bu gelişmelerden bilgisiz kalmalarının zararlarını anlatıyor. İbrahim Müteferrika bu eserde ilk defa olarak "Nizam-ı Cedit" tâbirini de kullanıyor. Gerilemenin sebeplerini sekiz madde halinde topluyor: 1) kanunları uygulamamak, 2) adaletsizlik, 3) devlet işlerinin ehliyetsiz ellere düşmesi, 4) bilim adamlarının fikirlerine tahammülsüzlük, 5) modern askerî teknolojiden bilgisizlik, 6) orduda disiplinsizlik, 7) rüşvet ve devlet servetini kötüye kullanma, 8) dış dünyadan habersizlik. İbrahim, Türkiye'de de reform zaruretinin mutlak olduğunu gösterdikten sonra, [Batı usullerini uygulayarak ilerileme yoluna girmiş devlete misal olarak Rusya'yı// ve Petro'nun oradaki ıslâhatını] gösteriyor ve Türkler de modernleşme yolunda yürümedikleri takdirde [bunun ileride ne kadar büyük tehlikeler yaratacağını] haber veriyor. ["Frenk"lerin Türklerin Batı usullerini uygulayıp uygulayamayacaklarını tartıştıklarını kaydettikten sonra] [Türk ulusunun buna kabiliyetli olduğunu, // bu itibarla reform yoluna girildiği takdirde Türk devletinin daima yaşayacağına inandığını] belirterek eserini bitiriyor.

Görürüz ki zaman bakımından farklı ve yeni fikirleri olan bir adamla karşılaşırız. Avrupa'daki yeni siyasî rejimler hakkındaki fikirlerinde, Batının yeni düşünürleriyle kıyaslanacak kadar yenilik ve derinlik olmamakla beraber (kendisinin muasırı olan// ve ileride göreceğimiz gibi aslında onun esas dinî akidesine mensup bir düşünür olan John Locke ile onu kıyasladığımız zaman bunun böyle olduğunu görürüz,) İbrahim'in fikirleri bize göre zamanı bakımından çok yenidir. [Onun, özellikle, Türkiye ile ilgili üç noktayı aydın bir şekilde kavradığını] görürüz: 1) yeni usullerin kabulü ile ıslâhat yapılması zarureti, 2) [Rusya'nın batılılaşmasının Türkiye'nin geleceği için önemi,] 3) [Batılıların Türkiye'nin yaşayıp yaşayamayacağı meselesini tartışmakta oldukları.] Bu gözlemleriyle İbrahim Müteferrika'yı Türk evrim tarihinin ilk öncü düşünürü olarak kabul edebiliriz.

İbrahim Müteferrika'nın fikir kimliğini tesbit ettikten sonra ikinci noktaya, yani onun menşei meselesine gelebiliriz. İbrahim Müteferrika kimdir? Menşei ve Müslüman oluşu hakkında söylenen şeyler doğru mudur? Bir Calvinist rahibi olarak yetiştikten sonra,

tesadüf ve zaruretlerin zoru altında, gerçekten Türklere bir savaşta esir olmuş ve sırf kölelikten kurtulmak için mi Müslüman olmuştur? [İslâmiyetin, kime karşı olduğu söylenmeyen müdafaası diye; tanıtılan// ve Risale-i İslâmiye diye bellenen olmakla beraber incelenmemiş olduğu görülen] eserde bunlar hakkında ipuçları var mıdır?

İbrahim'in menşei ve Müslüman oluşu hakkında yukarıda söylediğimiz ve bizde genel olarak yerleşen kanaat Türkiye'ye gelerek Türk-Macar münasebetleri ve bilhassa Rákoczi Ferencz II hakkında vesikalar toplayan Macar katolik rahibi Karácson Imre (1863-1911) nin Tarih-i Osmanî Encümeni mecmuasında çıkan bir makalesindeki şu sözlerinden geliyor: "1104 senesinde Orta Macar kıralı Tököly Bey Osmanlı ordusu ile müttfikân Nemçelular aleyhine vuku bulan muharebe esnasında 18 yaşında olan bu genç tâlip ismi meçhul kalan bir yerde bir müfreze Osmanlı askerine müsadif olup o zamanın âdeti üzere askerler tarafından fidye-i necat almak ümidiyle esir tutulmuştu. Bu fakir genç adam için hiç kimse fidye-i necat vermedi. Bu veçhile 1106 raddelerinde İstanbul'a getirilip burada esir olarak satıldı." Bu makalede yazarın yegâne kaynağının, İbrahim'i Türkiye'de tanımış olduğunu iddia eden ve Rákoczi Ferencz'in maiyetinde bulunan bir asilzade olan De Saussure Czezárnak olduğu anlaşıyor.

Czezárnak'ın İbrahim'in fikir ve ilim işleriyle de uğraşan bir adam olduğu hakkında ya hiç fikri yoktur, yahut da bu fikirlere karşı ilgisi veya sempatisi olmadığından bahsetmeye bile lüzum görmemiştir. Onun, İbrahim hakkında söylediklerinin yetersizliği, müphemliği ya onu yakından tanımamış olmasından, yahut da gerçeği olduğu gibi söylemeyi uygun görmeyişinden ileri gelebilir. Aşağıda göreceğimiz sebeplerle bu ihtimallerin ikisi de mümkündür. Bu yüzden Czezárnak, olayları saklı tutmak veya iyice bilmediği şeyleri kendine göre hikâye etmekle nesillerce sonra gelen yazarları yanılttığı gibi rahip Karácson da bazı ilâvelerle hikâyeyi daha da tahrif ederek bildiğimiz şekle sokmuştur. Bu iki zatın katolik dininden oluşlarının bundaki muhtemel rolü, aşağıda İbrahim'in dinî mazisi hakkında vereceğimiz bilgi ışığı altında daha iyi belirecektir.

Biz bu iki kaynağı bir tarafa bırakıp kendiliğimizden araştırma yaparsak bu iki kaynaktan gelen bilgilerimizin ne dereceye kadar gerçeğe uyabileceği hakkında bir fikir edinebiliriz. Bu araştırmayı şu iki soruya göre yönelteceğiz: 1) İbrahim Müteferrika'nın memleketinin ve zamanının dinî durumu ve bunun içinde onun okuduğu okulun mahiyeti nedir? 2) İbrahim'in karıştığı söylenen savaşların mahiyeti nedir?

Birinci meselede, Önce bir iki olayı hatırlamak lâzımdır. Bir defa, İbrahim sadece Macar değil, Transilvanyalı yani bizim ve kendilerinin tâbiri ile Erdel'lidir. Gerçe, Erdel Macaristan'dan büsbütün ayrı bir yer değildir. İbrahim ve Erdelliler de Macar dili konuşuyorlardı. Ancak gerek Macaristan tarihinde ve gerek Türkiye tarihinde Erdel'in Macaristan'dan hayli farklı özellikler gösteren bir durumu vardı. Bu özelliklerin bir kısmı siyasî, bir kısmı kültürelidir. Türkler Macaristan'ı işgal ettikleri halde Erdel'in siyasî otonomisine dokunmamışlar, hattâ buranın Habsburg idaresinden müstakil kalmasını sağlamak için çalışmışlardır. Kanunî Süleyman'ın Janos Zsigismond'u Erdel'e kiral tayin edişinden itibaren Erdel bir buçuk yüzyıl iç işlerinde müstakil kalmıştır. Bu, Erdel'in Habsburglara karşı Türkiye tarafını tutmasına, Habsburg hâkimiyetini kabul etmemesine bağlı idi. Bu durumun Erdel'in dinî hayatı bakımından önemi büyük olmuştur. Reformasyondan sonra Erdel'e Protestanlık gelmiş, Katolik kilisesinin Habsburg devlet idaresi tarafından desteklenen hâkimiyeti olmadığından Protestan mezhebinden olanların serbestçe dinî âyinlerini yapmaları, serbestçe kiliselerini kurmaları mümkün olmuştur. Böylece dinî hürriyet, tolerans, din ve devlet ayırımı Erdel'de çok önceden gerçekleşmiştir. [Din ve devlet ayırımının// ve din hürriyetinin daha İngiltere'de bile kesin olarak gerçekleşmediği bir devirde yani onaltıncı yüzyılın ortalarından itibaren Erdel'de, [Türklerin Habsburg idaresinin hâkimiyetini buradan uzak tutmaları sayesinde] gerçekleşmişti. Macaristan'da ve hattâ başka yerlerde dinî ve siyasî takibata maruz kalanlar Erdel'e veya Macaristan'ın Türk hâkimiyeti altındaki kısmına iltica ederlerdi.

Bu şartlar altında Erdel'de Lutheranism ve Calvinism yayıldığı gibi, onaltıncı yüzyılın ortalarında bizim konumuz bakımından olduğu kadar Erdel'in din ve siyasî tarihi bakımından çok daha önemli bir akide daha gelmiş ve halkın çoğunluğunu kazanmağa başlamıştı. Bu akide Unitarianism veya Erdellilerin tabiri ile Unitarius idi. Bu akidenin ana fikirleri Teslis aleyhdarlığı, Tanrı'nın tek olduğu, İsa'nın tanrı olmayıp bir insan olduğu, Hristiyanların İsa'ya tapmasının Hristiyanlığın kutsal kitabına aykırı olduğu, Teslis fikrinin İncil'de bulunmadığı, ancak Katolik kilisesinin İncili tahrif etmesinin mahsulü olduğu fikirleri idi. Bu fikirleri ile Unitarianism yalnız Katolikliğin düşmanlığını kazanmakla kalmamış, Reformasyonun iki önemli kolu olan Lutheranism ile Calvinism'in de muhalefetini üzerine çekmiş ve Unitarianism heretik bir akide ve hareket olarak baskıya uğratılmıştır.

Unitarianism'in nereden başlayıp Erdel'e nasıl geldiğini ayrıntıları ile burada anlatmanın imkânı yoktur. Ancak bu dinî akide ve cereyanın geçmişi hakkında kısaca bilgi edinmek faydalı olacaktır. Fikrin asıl babası İspanyالی Michael Servetus (1511-1553) dır.

Servetus dinî fikirlerini ifade ettiğı en önemli iki eseri 1531'de basılan Teslis Hataları (De Trinitatis Erroribus) ile 1553'de basılan Hristiyanlığın Eski Haline İadesi (Christianismi Restitutio) adlı Lâtince yazılmış kitaplardır. Bu ikinci eser Engizisyon tarafından imha edilmiş olduğundan bugün dünyada sadece üç nüshası vardır (Paris'te, Viyana'da ve Edinburgh'da).

Servetus'un öldürölmesine ve kitaplarının yakılmasına rağmen Hristiyanlığın ilk asırlarından beri mevcut olan Teslis tartışması yine de kapatılamamış, Servetus'un fikirleri bütün baskılara rağmen yayılmıştır. Hem Katolik, hem Luther ve Calvin Protestanlığının baskılarına rağmen Teslis aleyhdarlığı şimalî İtalya'da, Polonya'da, Erdel'de, Hollanda'da, İngiltere'de yayıldı. Nihayet Amerika'ya kadar genişledi. Bunlar, Protestanlığın Teslis akidesini red etmemesi yüzünden onu gerçek reformasyon saymıyorlardı.

Erdel'de yukarıda kısaca söylediğimiz şartlar altında mümkün olan din hürriyeti ve müsamaha rejimi sayesinde onaltıncı yüzyılın ikinci yarısında dinî tartışmalar gelişti. Bu tartışmalar, bizde olduğu gibi din üleması arasında yapıyor, çok defa hükümdarın veya Türk hâkimiyeti altındaki topraklarda Türk paşasının reisliği ve hakemliği altında cereyan ediyordu. Tartışmaların başlıca konusu İncil'de Teslis fikrinin var olup olmadığı, İsa'nın Tanrı veya insan şahsiyeti meseleleri idi. Türklerin Habsburgları mağlup etmeleri, Macaristan'a hâkim olmaları, Erdeli içişlerinde serbest bırakmaları sayesinde 1559-1571 devresinde Erdel dünyanın en çok dinî fikir hürriyeti bulunan bir memleketi haline gelmişti. Batı Avrupa'dan, Almanya'dan aşırı yeni dinf fikirleri olan kimseler buraya kaçıyorlar veya burayı ziyaret ediyorlardı. (Bunların en meşhuru Heidelberg'li İlahiyatçı Adam Neuser heretik fikirlerinden dolayı idam edilmek üzere iken kaçmağa muvaffak olmuş, Erdel'e ve nihayet oradan Türk topraklarına geçerek Müslüman olmuştu) Türk himayesi ve müsamahası altında Unitarianism Erdel'in dışında da yayılmıştı. Meselâ tarihçi Peçevi'nin doğum yeri olan Peçuy'un başlıca kilisesi 1570'de Unitarianism'i kabul etti. Bu şehir aynı zamanda önemli bir Unitarianism basın merkezi olmuştu; buradaki matbaada basılan eserler Erdel ve Macaristan'a yayılıyordu. Bu akidenin başlıca fikirlerine karşı Müslüman Türklerin düşmanca bir tavır almayacaklarını kaydetmeye bile lüzum yoktur.

Fakat 1571' den sonra yani Macaristan'daki Türk hâkimiyeti ve kudreti zayıflamağa başladıktan sonra Unitarianism'in talihi tersine dönmeye başladı. Erdel'deki eski durum güçleşmeğe başladı. Bununla beraber, Erdel'de Katolik, Luther, Kalvin ve Unitarius kiliseleri ayrı ve müstakil kiliseler ve mezhepler veya dinler olarak tanınmakta idiler. 1570'den sonra Erdel'de en önemli dinî hadise Kalvinist olan Dávid Ferencz adlı ilahiyatçının Unitarianism'i kabul etmesi, non adoramus et non invocamus (İsa'ya Tanrı sıfatıyla tapılmaması) akidesini şiddetle ortaya atması oldu. David Anti-Krist'in Gerçek Tanrı Bilgisini Nasıl Tahrif Ettiği adlı eseri büyük tartışmalara sebep oldu. Başlıca tezi Anti-Krist dediği Papalığın Kitab-ı Mukaddesi tahrif ettiği iddiası idi. Dávid ulema meclisinde şiddetli tartışmalarda bulundu; burada muarızları onu Türklerin dini olan "Muhammedilik" fikirlerini kabul etmekle suçlandırıdılar. Nihayet hapiste 1579'da öldü. Bundan sonra Unitarian'lar aleyhine şiddetli takibat, hattâ zulümler, malları gasbetme hareketleri zaman zaman tekrarlandı. Bu da daha ziyade Habsburglarla Osmanlılar arasındaki siyasî ve askerî mücadelelerin iniş, çıkışlarına göre devam etti. Dávid'in ölümünden sonra bir çok taraftarları Türk idaresi altındaki Aşağı Macaristan'a sığındılar, orada kiliseleri ve inançları tam bir hürriyet içinde idi. 1588 yılında Budin Paşası'nın huzurunda dinî münakaşalar yapıldığı bildiriliyor.

Fakat Erdel'de Unitarius akidesi taraftarlarının en sıkıntılı, hattâ felâketli devri [1680'de Macaristan'daki Türk hâkimiyetinin tamamiyle kırılması, // Erdel kıralı Apafi II'nin Habsburglar lehine tahttan çekilmesi, // bütün Erdel'in baştan başa Habsburg işgali altına girmesi, // bütün kalelerin Habsburg askerleri ile dolması, // ve Katolik kilisesinin üstünlüğünün iade edilmesiyle başladı. Bu şartlar altında Erdelliler ve bilhassa Unitarian olanlar, Türk himayesi altında kalmayı, Türklerle birlik olup Habsburg hâkimiyetinden kurtulmayı özlüyorlardı. Habsburglu hükümdar Leopold Erdel'deki din hürriyeti kanunlarını ve devletten kiliselerin ayrılığını tekit etti ise de bilhassa Cezvitler Habsburg askerlerinin yardımı ile Protestanlar aleyhine ve bilhassa Unitarian'lar aleyhine şiddetli bir baskı siyaseti uygulamaya çalışıyorlardı. Aslı 1688'de başlayan baskı ile bir çok Unitarian'lar zorla Hristiyan edildi, edilmeyenlerin malları gasbedildi. Bir çokları Türklerle birlik olmakla, gerçekte onların dinini kabul etmiş olmakla suçlandırılıyorlardı. Gerçek bir Unitarian için Erdel'de artık kolayca yaşama ve tutunma ümitleri kalmıyordu.

[İbrahim Müteferrika'nın okuduğu// ve mezun olduğunu söylediği,] okul [Erdel'in en önemli şehri ve dinî merkezi olan]

Koloszvar'da bulunan iki Protestan kolejinden en büyük ve en eski olanı idi ve Unitarius kilisesine mensuptu (diğeri Kalvinist idi). O zamanki bu din öğretimi müesseseleri bizdeki medreseler gibi ilk ve orta öğretim seviyesinde din ilimlerini ve tarih, felsefe, coğrafya gibi konuları okuturlardı. Mezunlar öğretmen veya rahip olurlardı. Bunlar arasında yüksek ehliyet gösterenler Batı Avrupa üniversitelerine (Viyana, Varşova, Heidelberg gibi) giderlerdi.

1689 yılında bu kolejin tarihinde çok önemli bir olay oldu. İbrahim Müteferrika'nın bu yılda oradan mezun olduğunu veya olmak üzere olduğunu kolaylıkla tahmin edebiliriz. 1689 yılında bu koleji Unitarianların elinden alındı. Habsburg askerleri binaları işgal ettiler. Dershaneleri zahire anbarı yaptılar. Sonraları bu bina yerine onlara şehir meydanında bulunan terziler loncasının bulunduğu bina verildi. İbrahim'in bu heyecanlı günlerin olayları arasında bulunduğunu tahmin edebiliriz. Unitarianism artık din hürriyetini kaybetmişti. Bu yıllar içinde Dávid'in fikirleri ve eserlerinin okunması Unitarian'lara yasak edilmişti. Buna rağmen onun ilâhiyatı kollejin hocaları ve öğrencileri arasında popülerdi.

[İbrahim'in Koloszvár'da gizlice okuduğu şeylerin [Dávid'in yukarıda adı geçen eseri ile ilgili olduğu] muhakkaktır; zaten Risale-i İslâmiye diye bellenen eserin esas tezi, aşağıda göreceğimiz gibi İslâmiyetin müdafaası değil, [Dávid'in eserinin unvanında ifade edilen esas fikir// yani Kitab-ı Mukaddesin tahrir edildiği tezi]dir.

Fakat bu eserin yanında İbrahim'in okuduğu çok daha önemli ve o zamana kadar Erdellilerin eline ilk defa geçmiş olan Servetus'un yukarıda bahsettiğimiz Christianismi Restitutio bulunduğu muhakkaktır. Yukarıda bahsettiğimiz gibi yakılmaktan kurtarılan üç nüshadan bugün Viyana'da bulunan nüshası Szentiványi Daniel adlı bir Erdelli tarafından elde edilip Koloszvár'a getirilmişti. Bu zat, 1660-1668 yıllarında Batı Avrupa'da bulunmuş, 1665 yılında İngiltere'ye gelmişti. Unitarianism o tarihte İngiltere'ye yayıldığı için Daniel İngiltere'de öğrenci iken Restitutio'nun bir kopyesini elde etti. 1668'de Erdel'e dönüşünde bu kitabı beraberinde getirdi. Kendisi gelir gelmez Koloszvár kolejinin direktör tâyin edildi. Daha sonra 1681-1684'de Piskopos yardımcısı, 1688-1689 da yâni İbrahim'in öğrenci olduğu yıllarda Piskopos oldu ve bu sıfatla da Koloszvár kolejinin başkanı oluyordu. Servetus'un bu eserinin okunması, her yerde olduğu gibi, orada da yasaktı. Bununla beraber, eserin gizlice okunduğu, bugün Viyana'da bulunan bu nüshayı tetkik edenler kitap kenarlarına yazılmış haşiyelerden hükmetmektedirler. İbrahim'in bu eserin okuyucularından biri

olduğunu tahmin edebiliriz. (Szentiványi Daniel, gelirken Servetus'un diğer önemli bir eseri olan Batlamyus coğrafyası edisyonunu da getirmişti. İbrahim'in coğrafya merakının bu eserden geldiğini de kolayca tahmin edebiliriz).

İbrahim, Dávid'in ve Servetus'un Teslis akidesini tenkit eden bu eserlerinde neler gördüğünü kaydederek aşağıda kendi eserindeki belli başlı fikirlerin kaynaklarını da keşfetmiş oluruz. Bunlarda, İncilde Yuhanna İncili diye bilinen kısımda bazı âyetlerin (bab XIV, âyet 16, 17, 26; bab XV, âyet 26; bab XVI, âyet 7-15) tahrif edilmiş olduğu münakaşa ediliyordu. Bu âyetlerde ileride gelecek ve [Yuhanna İncili'nin Türkçe tercümesinde tesellici diye tercüme edilen Yunanca parakletos kelimesinin, bazı eski Doğu İncillerindeki yazılışı ile periklutos³ olduğu] yolunda iddialara yol açılmış ve sonraları (İbrahim Mütferrika'nın da kendi eserinde yaptığı gibi) [İslâmların bunu Muhammed'in unvanı olan Ahmed kelimesinin karşılığı olduğu iddiasına] vesile olmuştur. Fakat Unitarian'ları asıl ilgilendiren taraf, İsa'dan sonra Ahmed'in geleceğinin İncilde haber verilmiş olması iddiasından ziyade bu tahriflerin Teslis fikrini meşrulaştırmak için yapıldığı iddiası idi. Servetus, Teslis Hataları adlı eserinde bu "Tesellici" mefhumuna takılıp bunu şu şekilde ifade ediyor: "... onlar (insanlar) onun yerine başka bir gerçek Tesellici bulacaklardır, fakat bu insan değil, "size her şeyi öğretmek için Peder'den ayrılan Ruh'dur" diye ilâve ediyor. Fakat [Servetus'un şu cümlelerinin İbrahim üzerine, kendi tâbiri ile, "Hidayete erişme" hususundaki tesirini] tahmin edebiliriz: Servetus Teslis fikrine hücum ederken şöyle diyor: "Fazla olarak ve hepsinden kötüsü bu Teslis ananesi Muhammedilere sonsuz alay konusu oluyor. Yahudiler de bizim bu hayalî inancımıza katılmazlar ve Teslis hakkındaki budalaca fikirlerimize gülerler... Bakın Muhammed ne diyor (bir düşmanın söylediği bir gerçek bizim tarafımızdakilerin söylediği yüz yalandan üstündür): Muhammed Kuran'da diyor ki (burada Kur'an, sure III, IV, V ve XIX'dan parçalar alıyor). Muhammed fazla olarak: Havariler, İncilciler ve Hristiyanlar, insanların en iyileri idiler ve doğru olanı yazdılar; Teslis fikri yani Tanrısal varlıkta üç şahsiyet olduğu fikri onlarda yoktu; bunu daha sonraları insanlar kattılar, diyor." Unitarianism'in ilk kurucusu olan Servetus'un kaleminden [Teslis fikrine karşı Müslümanların Kur'anının şahit olarak gösterilmiş olmasının Türklere hiç yabancı olmayan Erdellilerin genç ilâhiyat öğrencisi İbrahim üzerine yapacağı] tesirin derecesini tahmin etmek zor olmasa gerektir.

İbrahim'in Koloszvár'da okuduğu ve mezun olduğu o yıllar içinde Koloszvár'daki dinî tartışmaların ve İbrahim'in kendi yazma eserinde söylediklerinin bize verdiği dış bedahetlerin zorladığı gözlemlerden şu sonuçlar belirmektedir: 1) İbrahim'in okuduğu collegium bir Kalvinist okul değil, bir Unitarian okuludur; 2) İbrahim bu okulda Kalvinist değil, hararetli bir Unitariandır ve o zaman Hristiyanların okuması yasak olan eserleri gizli gizli okumaktadır, 3) İbrahim [bu gizli okumalardan sonra// ve kendi tabiriyle "hidayete erdikten" sonra, //? yani en önemli Unitarian eserlerinde Teslis fikrinin batıl olduğuna, // Papalığın Hristiyanlığı tahrif ettiğine, // ve gerçek dinin İncil'in aslında geleceği bildirilen başka bir peygamber tarafından getirileceğine? dair ipuçları elde ettikten sonra] çıkıp dinî tartışmalara katılıyor.

Bunları, herkesin Risale-i İslâmiye diye bahsedip de ya okumadığı veya içinde ne olduğunu anlatmadığı eserinde görürüz. Yalnız burada, eserin ana tezine gelmeden önce, hangi tarihte yazıldığını tesbit edelim. Karácson, bu eserde İbrahim'in Ráckoczi Ferencz'in savaşlarına ait bir cümlesine dayanarak, yukarıda söylediğimiz gibi, yazılışını 1711-1714 arasında tahmin ediyor. Halbuki bu savaşlar yıllarca devam eden bir olay olduğu için Müteferrika'nın bu cümlesi belirli, kesin bir tarih için ipucu olamaz. Buna karşılık eserin sonunda İbrahim, eserin yazıldığı tarihi kesin olarak belirlememizi mümkün kılan daha somut olaylardan bahsediyor. Papa XI inci Clement'in zamanında Avusturyalıların İtalya'yı istilâ ve Papalık topraklarından ilerliyerek Napoli'yi zapt etmeleri, Papa'nın Arşidük Şarl'ı İspanya kralı olarak tanınmasıdır ki tarihi 1709'dur. Diğer de İsveç kralının Türkiye'ye iltica etmiş olmasından bahseden cümledir ki bu eserin yazıldığı sene olduğu bildiriliyor. Şu halde bu eser 1710'da yazılmıştır.

Bu eser kütüphanelerde Risale-i İslâmiye diye kayıtlıdır ve hep öyle anılıyor ve belki de bu unvan onun İslâmiyetin müdafaası hakkında veya İbrahim'in yeni dininin mezihyetlerini müdafaası kasdiyle yazıldığı intibahını vermiştir. Fakat yazmanın kendisinde bu isim hiç bir yerde geçmiyor. Belki daha doğru bir unvan Risale-i Tevhit olurdu; unvan ne olursa olsun, eserdeki fikirler, [İncilde geleceği bildirilen Peygamberin Muhammed olduğuna dair olan// ve İbrahim'in kendi ilâvesi olan fikir müstesna,] [Unitarianism akidesinin başlıca fikirlerinin savunmasından, // Papalığa şiddetle hücumlardan, // Habsburg aleyhdarlığından, // Türk kudretinin bu kötü kuvvetlere karşı ergeç zafer bulacağına dair imanından] ibarettir. İbrahim bu eserde, Katolikliğin veya Papalığın Kitab-ı Mukaddesi tahrif ettiğine dair olan iddialarını

tartışırken Lâtince Kitab-ı Mukaddesten parçalar alarak bunları Arap harfleriyle kaydediyor. Bu parçalar Arapça gibi üstünlü, esreli olarak yazılmış, bunları yazan hattat Lâtince kelimelerin Arapça harflerle yazılı şekillerinin mânalarını anlamadığından bir çok tahrirlere sebep olmuştur. Bu parçaları Servetus'un lâtince Biblia Sacra'sı ile karşılaştırmak ayrıca çalışma isteyen bir iştir.

İbrahim'in Kalvinist olmadığına en kesin delil, Teslis doktrini aleyhindeki hücumlarıdır. Kalvinizm, Katolikliğe aleyhdar olmakla beraber, onda Teslis aleyhdarlığı yoktur ve Teslis aleyhdarlığı bu dinde de aynı derecede küfürdür. Nitekim bu yüzden Servetus Kalvinistler tarafından diri diri yakılmıştır. Risale-i İslâmiye'nin dikkatle okunması, onun Kalvinist olmadığını kesin olarak gösterir.

NOTES

1. cf. Grammatical Notes, II, C.
2. cf. Grammatical Notes, II, C.
3. (Greek) parakletos - In the New Testament 'the helper, the comforter.' (Greek) periklutos - 'the famed or renowned.' Muslim authors have claimed that the term parakletos in the Gospels refers to Muhammad, also known as Ahmed, whose literal meaning is 'most worthy of praise.'

Reprinted, in abridged form, from Bellesten 26 (October, 1962): 715-737. The author (b. 1908) is on the faculty of the Institute of Islamic Studies, McGill University.

OSMANLI İMPARATORLUĞUNUN YÜKSELİŞ DEVİRİNDE ASKERÎ DÜZEN

Mustafa Akdağ

Bizans ve Abbasî İmparatorluğuna göre, Osmanlı Devleti [iki zıd dünya olan Hristiyan ve Müslüman bloklarına mensup çeşitli milletleri, hiç olmaza XVI. asrın ortalarına kadar olan süre içinde, eşit bir idare altında yaşatmayı] örnek bir şekilde başarmıştır.

[Birçok batılı seyyahların kendi görgülerine dayanarak verdikleri] örnekler, araştırmacıların ele geçirdikleri kaynak ve dokümanlar, [meselâ Yakın Doğu ve Balkanlarda Hristiyan halk tabakalarının Türk hakimiyetine girmeyi candan arzuladıklarını] ispat etmektedir. [Bilhassa Anadolu'da, Türk halkının Rum ve Ermenilerle dostane yaşadıklarını, // gayet iyi komşuluk ettiklerini] bilmemize yarar bol dokümanlar bugün elimizdedir.

XVI. asrın ortalarından itibaren Osmanlı İmparatorluğunun iktisadî hayatı bozulunca, köylerde ve şehirlerde geçim sıkıntısı gelip çatmıştır. Şehir halkından medreselilerin başta geldiği mutaassıp bir zümre, darlığın sebebini dine olan riayetin azalmasında bularak, hükümetten bu hususta tedbirler almasını istemişler; bu arada, Hristiyan halkı da günlük hayatında zor duruma düşüren bir takım yasaklar konmağa başlanmıştır.¹

[İmparatorluğun siyasî ve iktisadi yönlerden maruz kaldığı; sürekli buhranlar Hükümet merkezinin vilâyetlerdeki kontrolünü zayıflattığı için,] [memur sınıfının halkı soymağı itiyad etmeleri üzerine,] Hristiyan teba, kendileri Müslüman olmadıkları için kanunsuz muamele gördükleri kanısına kapılmışlar; XIX. yüzyılın milliyet cereyanları sırasında da bağımsızlık mücadelesine giren Balkanlı Hristiyan milletlerin politikacıları, halkı Osmanlı Devletine karşı ayaklandırabilmek için, bu söyledigimiz idarî yolsuzlukları Türk zulmü olarak ilân etmişlerdi.

XIX. yüzyıl Avrupasının büyük devletleri, [hasta adam adını verdikleri, şark meselesinin başlıca konusu olarak başlarına türlü dertler açan Osmanlı Devletine karşı,] kendi halk yığınlarının da tazyiki ile, Balkanlı Hristiyan milletlerin kurtuluşuna yardım

yapmada birbirileri ile yarış etmişlerdir. Yakınçağlar Avrupalısının kafasında, Türkler artık kaba ve zalim bir kavimdi. Bu zihniyet tarihçileri de etkisine almış olduğu için, Osmanlı İmparatorluğunun parlak devirlerini tedkik eden pek çok Avrupalılar, bu büyük imparatorluğun mükemmel teşkilâtını kaba askerler dedikleri Türklerin kuramayacağını peşinen kabul ederek, [Devlet düzeninin Bizanstan alınma olduğunu, // bütün başarıların hristiyanlıktan dönen gayri-Türk rical tarafından sağlandığını] sanmışlardır.

Fakat, [son 30 yıldanberi Orientalistler Osmanlı kaynak ve dokümanlarına daha iyi nüfûz ettikçe// ve hele Türkiye' de tarih araştırmacılığı ilerledikçe,] [Osmanlı İmparatorluğu müesseseleri üzerindeki Bizans tesirlerinin evvelki tarihçiler tarafından mübalâğa olunduğu] anlaşılmıştır. Meselâ, [bu mevzuda tarihçilerden A. Rambaud'un XIX. yüzyılın sonlarında, "Histoire General"de yazdıkları] ile // [H. Hauser'in, ondan 40 yıl sonra, "Peuples et Civilisations" adlı umumî tarih'de yazdıkları] arasında ne kadar fark vardır. [Hele günümüzün değerli tarihçilerinden F. Braudel'in "Osmanlı İmparatorluğu, XVI. yüzyılda Akdeniz medeniyetinin doğu kısmını hakkiyle temsil eden bir devlet olmuştur" şeklindeki mutalâası] kendinden önceki tarihçilerinkinden ne kadar farklıdır. (eseri: La Méditerranée et le Monde Méditerranéen à l'époque de Philippe II, Paris 1949)

Osmanlı tarihi alanındaki Türk araştırma eserlerinden ve kaynaklarından faydalanma imkânına sahip olan Orientalistler ise, artık Türkiye tarihini Selçûkî ve Osmanlı hanedanları idarelerinde, bir bütün olarak ele almakta ve vardıkları neticeler Türk tarihçilerinden fazla farklı olmamaktadır.

Osmanlı ordusu'nun kuruluşu: XIV. yüzyılın başında Konya Selçûkî rejiminin çöktüğünü, siyasî bir anarşi içinde kalan Türkiye'de birçok beylikler kurulduğunu biliyoruz. Osmanlı hanedanının kurucusu Osman Bey de, o sırada Marmara Denizinin güneydoğu kıyısına yakın bir yerde, bugünkü Eskişehir ile İznik arasındaki bir bölgede ucbeyliği vazifesinde bulunuyordu. Selçukî hanedanı son bulunca, Osman Bey de, kendi uc vilâyetini genişletmek üzere, Bizans'ın zararına süratli bir fetih hareketine girişti. Bu sırada Osmanlı beyliğinin ordusu, Selçukî askerî düzeni içinde, bir ucbeyinin timarlılardan ibaret atlı kuvvetleri şeklinde idi. Fakat, artık Sultanın ordusuna katılacak bir yardımcı kuvvet değil de, kendi başına fetihlere girişmek durumunda kalan Osmanlı ordusu, uc vilayeti kuvveti durumundan çıkıp, tam teşkilâtlı bir fetih ordusu haline geçmek üzere, gerek Osman Bey

ve gerek halefleri tarafından, şüphesiz Selçukî devri Türk ordusu model alınarak, geliştirilmeye başlandı.² Onun için, Osmanlı ordusunu izahtan³ önce, daha önceki Selçukî Türkiyesi Ordusunu bildiğimiz hatları içinde izah edeceğiz.

Hakkında zaten geniş bilgimiz bulunmayan Selçukî Türkiyesi Devlet Ordusu'nun, üç büyük gruptan meydana geldiğini biliyoruz. Bunlar:

- 1 - Sultanın Hassa Ordusu
 - 2 - Vilâyetler Ordusu
 - 3 - Uc Vilâyetleri Ordusu
- 1 - Hassa Ordusunun, Konya'daki kışlalarda oturan kısmı, çoğunlukla Rum, Ermeni, Frenk (Avrupalı), Arap, Kürt, Kazvinli gibi gayri-Türklerden alınma idi. Bilhassa Türklerden teşkil olunan atlı sınıflar ve bir kısım yaya askerleri, bölükler halinde, daha ziyade öteki büyük şehirlerin garnizonlarında oturuyorlardı. Hassa ordusunu, çoğu zaman gulâmlardan yetiştirme bir gayri-Türk beylerbeyi idare etmekteydi.
 - 2 - Vilâyetler Ordusu: Vilâyetlerin iktâ sahiplerinden (daha sonraki adları ile timarlı sipahilerden) ve bunların yıllık gelirleri nisbetinde masrafları ile tuttukları ücretli askerlerden (cebeli askerlerden) meydana geliyordu. Sefer olunca iktalı (timarlı) askerler, vilâyetlerinden başlarındaki subaşı (aynı zamanda oranın vâlisi) adlı kumandanlarının emrinde, ayrı ayrı gelip, Sultanın ordusuna katılırlardı.
 - 3 - Uc Vilâyetleri Ordusu: Bizans sınırlarındaki Türk vilâyetlerinin vâli-kumandanlarınca buralarda nüfusun çoğunluğunu teşkil eden Türkmen kabileleri halkından teşkil edilmiş kuvvetlerdi. Bunların ücretlerini, ucbeylerinin kendileri veriyorlardı. Selçukî-Bizans hududu boylarındaki, iki bölgeye ayrılmış olan ucbeylerinin başlarında iki tane de ucbeylerbeyi vardı. Bunlardan Kastamonu'da oturan Kuzey ucbeylerinin, Kütahya'da oturan da Güney ucbeylerinin şefi idi. Osmanlı İmparatorluğunun kurucusu olan Osman Bey Kastamonu'da oturan ucbeylerbeyine bağlı bir ucbeyi durumunda bulunuyordu. Bazı Osmanlı kroniklerinin iddiasına göre o, beyliğini kurduğu sıralarda, Selçukî Sultanın'ca ucbeylerbeyliğine getirilmiş durumda⁴ idi.

Bu doğru ise, tabii olarak, diğer kuzey ucbeylerinin 1300 yılı sıralarında ona tabi olmuş bulunmaları gerekir.

İki ucbeylerbeyi ile bir de merkezdeki beylerbeyinin üzerinde olarak, bütün Selçukî ordusu'nun başkumandanı Sultan'ın kendisi idi.

Selçukî devri Türk ordusunu bu şekilde şematik olarak izah ettikten sonra, şimdi Osmanlı ordusu'nun, ucbeyi kuvvetleri durumundan bir Türk Devlet ordusu hâline nasıl getirildiğini safhaları ile izah edelim:

Osmanlıların ilk asrına âit kaynak ve dokümanların son derece azlığı yüzünden, XIV. yüzyıl Türkiyesinin devlet teşkilâtı hakkında yeterli kadar bilgimiz yoktur. Bu suretle, Osmanlı ordusunun kuruluş halindeki durumunu da, ancak Fatih devri ile yazılmaya başlanan Türk kroniklerinin rivayetlerinden öğrenmekteyiz. Sanıldığına göre, Osman Bey, kendi hesabına olarak Bizans İmparatorluğundan toprak fetihlerine giriştiği zaman, ucbeyi olarak sahip bulunduğu ordunun yapısı şöyle idi:

1 - KAPU HALKI:

a. Nökörler: Türklerden ücret ile tutulmuş askerler olup, bunlara Bey'in veya Sultan'ın dışkapı halkı da denirdi.

b. Kullar (gulâmlar): Bunlar, hediye edilen esirlerden veya satın alınma suretiyle toplanan Hristiyan çocuklarından Türk ve İslâm terbiyesine göre yetiştirilmiş askerler veya hademeleri idiler. Bu sınıfa içkapı halkı adı veriliyordu.

2 - TİMARLI SİPAHİLER:

Bunlar, ucbeyinin, irsî olarak valisi bulunduğu vilâyette timar tasarruf eden kimselerden ibaret bulunuyordu. Timarlılar atlı askerler olup, timarı Sultan'dan değil, ucbeyinden almış durumda⁵ idiler. Zaten ucbeyleri, idarelerindeki vilâyetin tam sahibi olup, bunun karşılığında sultana yılda ancak muayyen meblâğda sâliyane adı ile bir vergi verirlerdi.

Son Selçukî Sultanı II. Mesud'un 1308 de ölümü üzerine, Türkiye'nin siyasi birliği son bulmuş oluyordu. Her halde İran Moğolları, Mesud'a bir halef tanımak istemediler. Bu durumda Moğol kontrolundan uzak kalan uclarda bağımsız kalmış bulunan vâililer, bu arada Osman Bey de, diğerleri gibi, kendi hesabına yapmakta olduğu fetihleri büsbütün arttırdı. Türkiye'nin Moğol

boyunduruğundan kurtulduğu 1327 den sonraki yıllarda, Osmanlı Beyliği'nin başında bulunan Orhan Bey, askerî kuvvetlerini bir devlet ordusu yapmağa çalıştı. Yaya ve müsellemler denen ve tamamen çiftçi köylülerden seçilen kıtalar teşkil etti. Buraya yazılan köylüler, kendilerine verilen çiftlikleri hiçbir vergi ve icar ödemeksizin işletecekler, sefer süresince de, devletten 2'şer akçe gündelik alacaklardı. Her sancanın yayalarına bir "yaya sancakbeyi", müsellemlerine de bir "müsellemler sancakbeyi" kumanda ediyordu.

DAİMÎ MESLEK PİYADE SINIFININ KURULMASI:

Orhan'ın kendisini bağımsız bir devletin sultanı olarak kabul ettiği 1337 sıralarında, veya biraz sonra, yukarıda izah ettiğimiz kapı halkına yaya ve müsellemlerin katılmasından kısa bir zaman sonra, nökörlerin yerine de, azaplar denen bir asker sınıfının geçtiğini görmekteyiz.

Bu, ister bir ihdası, ister nökörlerin, azaplar olarak, ad değiştirmelerini ifâde etsin, askerî teşkilât tarihinde hakiki bir inkilâp sayılmalıdır. Çünkü, azap sınıfının teşkili ile Sultan ve merkezîyetçi hükümet sistemi, askerliği kendine meslek edinmiş kimselerden ibaret disiplinli, emre her zaman amade ve harp kabiliyeti çok yüksek bir ordunun sahibi olmakta idi. Azap kıtaları bölükler hâlinde birliklere ayrılmış olmakla beraber, kaç bölük ve nekadar erden ibaret olduklarını bilmiyoruz. Bunların başında bulunan askerî şefe "azapbeyi" (nadiren "azap ağası") adı veriliyordu. Bir defa Mısır Memluk Sultanına elçi olarak yollandığını bildiğimiz azapbeyinin, bu sûretle, çok aydın kimseler arasından tayin edilmiş olduğunu anlamaktayız. Burada, bu vesile ile Türk-Osmanlı askerî tarihine âit çok önemli bir bilgi hatasını düzeltmek isteriz.

Gerek Türk, gerekse Avrupalı tarihçiler dünyanın ilk daimi ve düzenli piyade kıtaları olarak hep yeniçerileri kabul edegelmişlerdir. Halbuki, yukarıda izah ettiğimiz üzere, çok daha eski ve mükemmel piyade kıtaları olarak, yeniçerilerden önce, azaplar gelir. Çünkü, azap kıtaları doğrudan doğruya Türk halktan teşkil edilmekle, bu müessese millî bir karakter taşıyordu. Şunu katiyetle söyleyebiliriz ki, XIV. yüzyılın ortalarından, hiç olmazsa XV. yüzyılın başlarına kadar olan 50 yıldan fazla bir sürede Osmanlı ordusunun o zaman dünyaca meşhur olan kudretini azap piyadeler temsil etmiş oldukları halde, sonradan yeniçerilerin kazandığı büyük şöhret, azapların tarihî başarılarını yanlış olarak bu yeni askerlere mal ettirmiştir.

Buraya kadar verdiğimiz şu izahlardan anlaşılıyor ki, ilk Osmanlı ordusu da, Selçukî Türkiyesinde olduğu gibi, yıllık olarak hesaplanan ücretleri timarlardan karşılanan vilâyet askerleri ile, gündelik hesaplanan ücretlerini Sultan'dan, daha doğrusu merkez hükümetinin hâzinesinden alan kapukullarından ibaret olmak üzere, iki kısımdan teşekkül ediyordu. Bu orduda, vilâyetler askerlerinin sayısı kapukullarınıninkinden kat kat üstün idi.

En eski Türk kroniklerinin kayıtlarına göre, I. Murad (1362-1389), ordu mensuplarını halktan ve askerî sınıfları da birbirlerinden ayırdetmek için resmî elbise ve alemler kabul etti.

Seferden gayri zamanlarda memleketin dört bir tarafında oturan ve köy halkı ile birlikte yaşayan vilâyet askerleri "Kamu leşkeri", masrafları hazinece görülen ve merkezde oturan kapu kulları ise "Pâdişah leşkeri" adını almakta idiler. "Kamu leşkeri"nin rengi kırmızı olup, elbise ve bilhassa börtükleri bu renkten yapılacaktı. Pâdişah leşkerine ise, beyaz renk ayrılıyordu. Bu şekilde, halkı temsil eden kırmızı ve padişahı temsil eden beyazın ileride Türklerin millî iki rengi hâline geldiğini görüyoruz. Filhakika, Kanunî Süleyman'ın ilk saltanat yıllarına kadar yaşayan tanınmış Şeyhülislâm Kemal Paşazade, on cildlik Osmanlı Tarihinde, beyaz-kırmızı iki lâle enmuzecine benzettiği bu iki rengi kaleminde tekrarlamaktan büyük zevk duyar. Onun bu eserinde: meselâ, "Türkün beyaz ve kırmızısı Macar ovalarını lâlezâre çevirdi", şeklindeki ifâdelere çok rastlıyoruz. Belki de bugünkü Türk bayrağı, kırmızı zemini halkı, beyaz ay-yıldızı padişahı temsil etmek üzere meydana gelmiş olabilir.

Görülüyor ki, I. Murad'ın orduya verdiği düzen ile, XIV. yüzyılın ikinci yarısı başlarında, Türk ordusu beyaz üniformalı Padişah leşkeri (büyük çoğunluğu azaplar) ile, kırmızı üniformalı kamu leşkerinden (büyük çoğunluğu timarlılardan) ibaret olmak üzere iki büyük kısım teşkil ediyordu.

YENİÇERİ OCAĞININ DOĞMASI:

En eskisi XV. yüzyılın ortalarından öte geçmeyen Türk kroniklerinin yazdıklarına göre, Türkler Rumeli'ye geçtikten sonra, gaziler yurdlarına dönerken, düşman memleketinden sürdükleri esirlerden beşte birini devlete ganimet hissesi olarak verdikleri için, padişah'ın bilhassa tercih ettiği genç çocuk esirlerin sayısı sarayın has gulâm ihtiyacını kat kat aşmış bulunuyordu. Büyük bir ihtimal ile, I. Murad'ın tahta çıktığı sıralarda, müşavirlerin tavsiyesiyle, harp ganaimi esirlerini gaziler Anadolu'ya geçirirken,

beşte birini devlete bıraktıkları yer olan Gelibolu'da "Acemi Ocağı" denen bir okul kuruldu ve burada toplanan Hristiyan çocuklar "Acemi Ağası" denen bir müdürün idaresinde askerî eğitim görmeğe başladılar.

Esir olarak devletin eline geçen Hristiyan çocuklar önce, en az üç yıl için, Anadolu'daki Türk çiftçilerinin yanına verilerek, Türk ve İslâm terbiyesi görüyor, sonra, buradan alınıp ocağa yerleştirilerek en az yedi yıl da burada kalıyordu. Bu çocuklar, Acemi Ocağında yaş ve terbiye bakımından yeter dereceye geldikten sonra, gerek vücut yapıları ve gerek kabiliyetlerine göre bir seçime tâbi tutularak beğenilenleri saray hizmetlerine yollanıyor, kalanlar da "yeniçeri" adı verilen askerî sınıfı teşkil ediyorlardı.

Esir genç Hristiyan çocukları bu usûl ile Türk ve Müslüman olarak yetiştirip, devlete asker yapmanın, Osmanlılara ait orijinal bir buluş olduğunu sanmak büyük bir hatadır. Selçukî başşehri Konyada da, vaktiyle esir çocukların terbiye olduğu "Gulâmhâne" adlı bir yetiştirme mektebi vardı ve [Selçukî Sultanının, Rum, Ermeni, Rus, Frenk ve sair milliyetlere mensup fertlerden ibaret hassa ordusunun kadrolarını] bu "Gulâmhane" den çıkanlar dolduruyorlardı. Ancak, [Selçukî Türkiyesinde aristokrasinin ordu kumandasında hakim olması, // devlet mansıplarının ise hep İrandan yetişen Doğulu bir zümrenin inhisarında kalması,] o devir köle-askerlerinin yüze çıkmalarına engel teşkil etmiş; Selçukî Sultanı, [ancak kölelerinden merkez ordusuna kumanda eden// ve bu sıfatla Divan'da da (Hükümet Heyetinde) üye bulunan] beylerbeyini tayin etme imkânına sahip olmuştur.

Evvelce, Selçukî sultanına köle-askerler ve has hademler yetiştiren "Gulâmhanenin", Osmanlılarda, Türkçeye daha uygun bir terim olarak, "Acemi Ocağı" adı ile yeniden ortaya çıkmış olması, bu defa Türkiye tarihinde tam bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Filhakika, Devlet'in eline gelir gelmez, Anadolu Türk çiftçi ailelerine üçer yıl hizmete verilen Hristiyan çocuklar, sırasında toplanıp, Acemi ocağındaki talim ve terbiyelerini bitirdikten sonra, yeniçeri ocağına kanalize edilmekle, saray çevresindeki ve padişah ordusundaki Türkleri, buralardan tasfiye edecek bir durum kazanıyorlardı. Osmanlıların yeni siyasî rejiminde, Türk aristokrasisi can çekişme halinde idi. Meşhur bir kaç Türk ailesinin Devlet kadrosundaki hizmetleri hep akıncı beyliğinde çakılıp kalmıştı. Daha yeniçeri ocağının henüz isminin geçmediği 1362 yılında bile, Anadolu ordusunun başında Lülü Paşa, Rumeli ordusunun başında da Lala Şahin Paşa diye, köle menşeli

iki beylerbeyi vardı. Osmanlı satvetinin ilk kuruculuğunu ve millet efradından olarak Dünya'nın birinci devamlı meslek ordusunu meydana getirdiklerini söylediğimiz azaplar ile, XV. yüzyılın başlarında çok kuvvetlenmiş olduklarını gördüğümüz yenicheriler arasında kanlı olaylara kadar varan çarpışmalar çıkmakta gecikmedi. Neticede, azaplar ordunun ağırlık merkezi olma fonksiyonlarını yenicherilere bırakmak zorunda kaldılar. Azaplık ortaya çıktığı zaman, yaya ve müsellemlerin başına geldiği gibi, XVI. yüzyılda da azapların kendileri, kale bekçiliği, donanma piyadeliği gibi ikinci derecede işlere ayrılarak, hassa ordusundaki yerlerini kaybettiler.

Azapların yerine yavaş yavaş, kaynağı Hristiyan çocukları olan yenicheriler geçerken, buna paralel olarak, [iki ayrı bölükten ibaret atlı hassa kıtalarının da önce dört ve sonra altı bölüğe çıkarıldıklarını, // burada da, Türklerin yerine Hristiyanlıktan dönme kimselerin geçtiğini] görmekteyiz.

Meselâ, bölük sayısı 6 olduğu için "Altı-Bölük Halkı" diye adlandırılan süvari kıtaları da, yeniçeri ocağında olduğu gibi, XVI. yüzyılın başlarında, Arnavut, Boşnak, Hırvat, Rum, Ermeni ve sair milletlere mensup İslâmlaşmış kimselerle doldurulmuş bulunuyordu. Bunlar da ücretlerini (ulûfelerini) gündelik hesabı ile üç ayda bir alırlardı.

Hülâsa, [Selçukî Rejimi Türkiye'sinde, {yabancılar, // bilhassa İslam-Türk terbiyesi verilmiş Hristiyan esirlerden meydana gelen} hassa ordusu, takriben XIV. yüzyılın sonlarına kadar süren siyasî parçalanma devrinde, {bütün Anadolu beyliklerinin askerlerini Türk halkından seçmiş olmaları ile} millî karakterli bir kuruluş kazandığı halde, | [Osmanlıların siyasî birliği tekrar kurmaları // ve devleti bir imparatorluk hâline getirmeleriyle, | köle-askerlerden hassa ordusu teşkili usûlü eskisinden daha kuvvetli olarak gene ortaya çıkmıştır. [Hattâ Selçukîler devri köle-askerlerinin siyasî iktidara önemli bir etkileri olmadığı, // hemen hemen bütün mansıplar İranlı ricalin ellerinde bulunduğu] halde, [Osmanlıların XV. yüzyıl ortalarıyla başlayan kozmopolit imparatorluk devrinde] köle-askerlerden türeyen ricâ, veziriâzamlık⁶ dahil, bütün yüksek mansıpları ellerine geçirmişlerdi.

Selçukîlerde doğulu, Osmanlılarda batılı olan her iki devir ricali, idare ettikleri cemiyetin yabancıları olarak, bir çeşit aşağılık kompleksi ile Türkleri saraya ve sultanlara çekiştirip durmaktan kendilerini alamamışlardı. Buna karşı, her iki devrin aydın Türkleri de bütün ikbal ve itibarın yabancılarla gösterilmesinden yana-yakıla şikâyeteye devam etmişlerdir.

Buraya kadar anlattıklarımız gösteriyor ki, Osmanlılarda köle-asker usûlünün (yeniçerilik müessesesinin) geliştirilmesi Türk fetihleri bakımından değil, Padişah otoritesinin mutlak hâle gelmesi, yüksek idareyi ellerinden kaçırmış olan Türklerin yeniden bir aristokrat sınıf yaratma imkânını kaybetmiş olmaları gibi yönlerden büyük önem taşır. Filhakika, meselâ, Kanunî devrinde, yekûnu herhalde 150.000 kişiyi aşan orduda, 12.000 yeniçeri, 6.000 de ulûfeli süvari (Altı Bölük Halkı) olmak üzere, kapukullarının mikdarı 18.000 veya en çok 20.000 kişiden yukarı değildi. Ancak, padişah sefere bizzât çıktığı zaman, onunla gitmek zorunda olan kapukullarının bütün heybeti, 100.000 kişilik muharebe kuvvetleri düşmanla cenkleşmeye atıldıkları zaman, merkezde bulunan padişahın yanında, herkese güven verecek salâbette olmalarından ibaret idi ki, bu bilhassa paniğe mâni olan bir durum sağlıyordu.

EYALET ASKERLERİ (TİMARLI SİPAHİLER):

[Padişah leşkeri adı verilen merkez ordusunun// veya kapukulluğu müessesesinin, Osmanlıların kuruluşundan beri ne büyük şekil değişikliğine uğradığını] anlatmış bulunuyoruz. Türk ordusuna, asker ihtiyacının daima yüzde sekseninden fazlasını vermiş olan, timarlı sipahilik müessesesi, enaz XVI. yüzyılın ortalarına kadar olan sürede, oldukça istikrarlı bir durum muhafaza etmiştir, denebilir. Selçukî Türkiyesinde, iktâ (devletin bir köyü veya birden fazla köyler grupunu, yahut diğer bir gelir yerini, bir hizmet veya yıllık belli bir para mukabili, hususi şahsa vermesi işlemi) ve Osmanlılar devrinde "Timar" (bu terim, at bakımı mânasına gelmek üzere alınmış olmalıdır) kelimeleriyle ifade edilen bu müessese, her iki devirde de genel olarak devlete asker angaje etmek için kullanılagelmiştir. Esasını bu şekilde kısaca tarif ettiğimiz timar sistemini bazı batılı tarihçiler feodaliteye benzeyen bir müessese diye izâha çalışıyorlar. Hattâ, son zamanlarda, [Osmanlı İmparatorluğunun iktisadî ve malî teşkilatını incelemeye merak sardırان bir çok Rus ve bilhassa Balkanlı araştırmacıların, timar sistemini, Türklerin, hakimiyetlerine aldıkları Hristiyan milletleri soymak için faydalandıkları] gayet sert bir feodal müessese diye kabul ettikleri] görülüyor. Biz burada, bunların münakaşasını yapacak değiliz. Yalnız şu kadarını söyliyelim ki, devletin, bir kimseye, yapacağı hizmete karşı timar olarak tevcih ettiği, köy veya köyler grubu değil, buralardan kanun gereğince alacağı vergileri o şahsın kendi hesabına tahsil etme hakkı idi. Timar dirliğinin

sahibi olan sipahinin, devletten alacağı maaş yerine, köylüden topladığı vergiler, hakikatte, hepsi devlete âit olan toprakların icarı mahiyetinde idi. Çiftçinin ettiği mirî toprak karşılığında, çeşitli vergi adları ile vermiye mecbur olduğu icarın, devletçe bir hizmetliye ciro edilmesi demek olan timar sisteminin, feodalizme benzemesi şöyle dursun, o, aksine, Osmanlı memleketlerinde feodalizmin doğmasına katî bir engel olmuştur. Çünkü, devlet toprağın hakiki sahibi olarak kendini saydığı, sipahiye maaşı yerine, ancak toprağı ekenden alacağı icarı ciro ettiği için, meselâ, maaş sahibi vazifesini yapmasa, bu ciro işlemi iptal edilecek veya herhangi bir sebeple devlet, isterse, timar sahiplerine yer değiştirebilecek idi. Ayrıca, timarlı sipahilik, sanıldığı gibi irsî de değildi. Yalnız, timar sahibi olduğu vakit, erkek evlâdı var ise, ona babasının timarından, "iptidâlık" kısmı (timara bir insan ilk geçtiği zaman, eline geçen mikdar ki, Anadolu'da yılda 3.000 akçe idi) verilmek kanun idi.

Eyalet askerlerini teşkil eden timarlı sipahilerin, Rumeli'de genel mikdarı 40 bin ve Anadolu'da ise 30.000 tahmin olunmuştur. Timarlı sipahilerin, bir kumandaya bağlanma yönünden teşkilâtları şöyle idi: Her kazadaki timarlılar takriben bir bölük teşkil ediyor ve başlarında bir çeribaşı bulunuyordu. Bir kaç kazadan ibaret bir bölgenin timarlıları başlarındaki çeribaşları ile birlikte bir sancak (alay) teşkil ederler ve başlarında da alaybeyi bulunurdu. Alaybeyinin üstünde, ve bütün bölgenin de kumandanı olarak, bir sancakbeyi vardı ki, sancak askerleri sefer emrini aldıklarında onun emrinde hareket ederlerdi.

Askerî yönden birer bölge olarak kabul ettiğimiz sancakların bir kaç birleşerek vilâyet adını alırlardı. Vilâyete dahil bütün sancakların başlarında bulunan sancakbeyleri kıtaları ile birlikte, beylerbeyi denen bir kumandanın emrine girerlerdi.

Sefer ilân edildiği zaman, her vilâyetin askeri, kendi beylerbeyinin idaresinde hareket ediyor ve padişahın toplanma yeri olarak gösterdiği ordugâhta takriben 100.000 kişilik bir kuvvet bütün silâh ve teçhizatları ile hazır olarak bulunuyorlardı.

Son söz olarak şunu söyleyeceğiz ki, bu rakama erzak ve sair levazım hizmetlerinde çalışan personel dahil değildi.

NOTES

1. cf. Grammatical Notes, III, A, 2.
2. cf. Grammatical Notes, III, A, 2.
3. cf. Grammatical Notes, I, A, 3.
4. cf. Grammatical Notes, I, A, 2.
5. cf. Grammatical Notes, I, A, 2.
6. cf. Grammatical Notes, II, C.

Excerpted from an article entitled, "Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş Devrinde Esas Düzen. Tarih Araştırmaları Dergisi 6(4/5) (1965):139-156. The author is professor of History at the University of Ankara, and author of several works dealing with the social and economic aspects of Ottoman history.

M. A. ŞEVKİ'NİN "OSMANLI TARİHİNİN İLM-İ İÇTİMA İLE İZAHİ"
ADLI YAZISI ÜZERİNE

Nurettin Şazi Kösemihal

M. A. Şevki "Osmanlı Tarihinin İlm-i İctima ile İzahı" adlı yazısında "Science Sociale" okulunun görüşüne dayanarak, Osmanlı Devletini kuran Türklerin ana yurdu olan Orta Asya yüksek yaylâlarındaki otlak steplerin doğurduğu toplum tipini gözden geçirmekle incelemesine başlıyor.

Bilindiği gibi "Science Sociale" okulunda ilk kez toplum sınıflamasına girişen Edmond Demolins (1825-1907) dünya toplumlarını kamucu ve bireyci diye iki tipe ayırır. Demolins'e göre bu tipleri doğuran başlıca neden coğrafyadır. [Kendiliğinden biten ottan başka bir şey vermeyen, // tarıma elverişli olmayan // bundan ötürü de ancak göçebe çobanları barındıran topraklar kamucu tipten toplumlar doğurur. Bu tipte toplumları doğuran topraklar Sibirya'nın doğusundan başlar, [Orta Asyanın yüksek yaylalarının otlak steplerinden, // Arabistan'ın ve Afrika'nın büyük sahrasının çorak çöllerinden geçerek] Atlas Okyanusu'nda biter. Kuzey Avrupa, özellikle İskandinav fiyordları, Kuzey Amerika, Avustralya ve İngiliz Afrikası da bireyci tipten toplumlar doğurur.

Bu sınıflamaya göre: [Osmanlı Türklerinin ana yurdu olan Orta Asya yaylalarında kendiliğinden ot bittigine, // bu büyük bereketli otlaklarda da emek vermeden bol bol hayvan sürüleri yetistigine göre] burada ancak kamucu tipte bir toplum gelişebilir. Nitekim bu topraklarda yaşayanların geçimini göçebe çobanlık sağlar. Çobanlık da bilindiği gibi pek yorucu bir iş değildir. [Hayvanları, geniş ve bereketli kendiliğinden biten otlaklarda gütmekten // sabah akşam da sağmaktan başka] işleri yoktur. Yaylada erkek çobanlar sürünün başında birbirine karşı iki eylemde bulunur: ya durur bekler ya da kaçan hayvanların peşinde dolu dizgin gider. Gütmek erkeklerin, sağmak kadınların işidir.

Otlar kendiliğinden bittigine göre tarımda olduğu gibi [toprağın işlenmesi, // ürünün uzun zaman beklenmesi] gerekmez, bundan ötürü steppe kişisel mülk yoktur. [Toprak işlenmedikçe //

kendiliğinden yetişen ürünün toplanılmasıyla yetinildikçe,] toprak değil kişinin, ailenin bile malı mülkü olamıyor. Stepte ancak sürüler ailenin malıdır. Orta Asya stepleri; [üzerinde yaşayan zümrelerin, // toplumların, meslek tipini (göçebe çobanlık), mülkiyet türünü (aile mülkiyeti) etkilediği gibi] [aile tipinden tutun da eğitimine, ahlâkına, örf adetlerine, düşüncesine kadar] her şeyine biçim verir. Gerçekten aile, [geniş yetkisi olan bir atanın egemenliği altında toplanmış// karılardan, evlâtlardan, torunlardan meydana gelmiş] çok kalabalık bir zümredir. Ataerkil tipte olan bu ailelerde, bireyi hayatı boyunca aile topluluğu besler, büyütür, korur; buna karşılık da birey kendisi için değil, aile topluluğu için çalışır. Kısası hayatın güçlükleri ortak mal üzerine kurulan aile kamusuna (cemaat) dayanılarak çözülür. Başka bir deyimle birey, kişisel girişkenliğe (teşebbüs-ü şahsi)² değil, aile topluluğuna dayanır. Böyle bir aile topluluğunun tutunması için de bireylerinin kişilikten yoksun bir eğitimle yetiştirmeleri gerekir. [Birey, kişiliğini aile kamusu içinde erittiği, // girişkenlikten yoksun olduğu, // aile kamusunun ve onun temsilcisi olan atanın emirlerine körü körüne uyduğu, // boyun eğdiği oranda] aile topluluğundaki değeri artar. İnsan toprağı işlemedikçe, kendiliğinden yetişen ürünü toplamakla yetindikçe; doğal çevre toplumsal çevreyi egemenliği altına alır, toplumun bütün kurumları, değerleri donmuş katılaştırmış bir biçim alır. İlerletici düşünüş değil de, durdurucu, statükocu, gelenekçi düşünüş sarar ruhları.³ İşte çoban toplumların donup kalmalarının tarihten önceki durumlarının bugün bile kıl kadar değişikliğe uğramamalarının nedeni budur. Stepte nüfus sıklaşıp da kendiliğinden yetişen otlar sürülerine yetmez oldu mu, göçebeler ailelerden meydana gelen büyük topluluklar halinde etrafa yayılmaya başladılar. Bu stepler içinde Orta Asya en büyük göç merkezlerinden biri olmuştur. Bu bölgeden doğuya batıya güneye yayılan ve çobanlık özelliği taşıyan topluluklar Çin'e, Hind'e, Avrupa ülkelerine, Anadolu'ya dağılarak savaşla bu ülkelere egemen olmuşlardır. Atilla, Cengiz, Timur, daha sonra da Osmanlı istilâları gibi.

Göçebe çobanların dünya ülkelerine egemen olan bu büyük başarılarına bakarak, bunların dünya toplumlarına örnek olabilecek bir toplumsal tip olduğu sonucuna varılabiliirdi, ama görüyoruz ki toplumsal üstünlük bir istilâ gücüne sahip bu göçebe çobanlarda değildir. Şimdi bunun nedenini, duygularımızdan sıyrılarak bilimsel bir görüşle incelemeye çalışalım.

Biraz önce belirttiğimiz gibi stepte nüfusun çoğalması göçebe çobanları dışarı göçe sürükler. Çünkü kendiliğinden biten otlaklara

dayanan göçebe çobanlık en ilkel tarımcılık kadar bile nüfus sıklığına elverişli değildir. Üstelik ileri tarımcı toplumlarda olduğu gibi işbölümü yoluyla sağlanacak ilerlemeyle daha sık bir nüfusu barındırmak da olanaklı değildir. Bundan ötürü göç zorunludur. Bu istilâ göçlerinin, akınlarının en korkuncu da Orta Asya yaylalarından çıkmıştır. Burada başlıca taşıt aracı at olduğuna göre, bu istilâ akınları da atla olmuştur. Bu arada Orta Asya yaylalarının bir yönden Türkistan, Hazar denizi, Rusya ve Baltık ovalarına, bir yönden de İran yoluyla Anadolu'ya uzandığını hatırlatalım. Başka bir deyimle coğrafya göç yollarını belirlemiştir.

Ataerkil aile birlikleri halinde yaşayan göçebe çobanlar kişisel girişkenliğe değil de aile topluluğuna dayanan bir eğitime yetiştiklerinden tek başlarına değil mutlaka aileleriyle, aileler de tek başlarına değil birçok ailelerin birleşmesinden meydana gelen büyük zümreler (kervanlar) halinde göç ederler.

Böylece bağımsız ataerkil aile birlikleri halinde yaşayan göçebe çobanlar göçler sırasında geçici olmak üzere daha geniş bir topluluk meydana getirir: Kervan. Kervan denen bu topluluğun başında da aile reislerine egemen olan kervan reisi vardır. Yalnız kervan nasıl geçiciyse, bu kervan reislerinin nüfusu da devamlı değil geçicidir.

İşte kervan denen bu geniş topluluklarla ordu arasında büyük bir fark yoktur. Göç eden bu kervanlar herhangi bir dirençle karşılaşmış mı, korkunç bir askeri güç kesilirler, kervan reisleri de kumandan, fatih olurlar. Atillâ gibi.

Bundan başka çobanlar tarımla uğraşan ülkeleri de egemenlikleri altına aldıkları görülür: Çin, Hind gibi. Bu arada Çinlilerin Çin seddini çobanların bu bitmez tükenmez akınlarından korunmak için kurduklarını da hatırlatalım.

Tarımla uğraşan bu toplumların üzerine çöken çobanlar, bu toplumların geçimlerini sağlayan üretim örgütlerine, ekonomilerine, ticaretlerine egemen olamamışlardır. Çünkü kendiliğinden biten bitkilerle geçinen çobanlar [bu türden bir tarım üretimi için gereken teknik bilgiden, // örgütten, // ayrıca ileriye görme, gelecek kaygısı gibi niteliklerden] yoksundur. Bundan ötürü çobanlar, bu tarım ülkelerinin üretim örgütlerinin, ekonomi, ticaret, iş hayatının içine girmeden bunların üstünde bir baskı gücü olarak kalmışlar, üstelik istilâ ettikleri toplumların etkisinde kalarak onların toplumsal düzenlerine göre örgütlenmişlerdir. Örneğin Çin'de çobanlar, toplumun ancak yüzünde kalan bir hükümetçi kat kurabilmişler. Hint'te de kast örgütüne paralel olarak bir hükümet kastı içinde kapanmış kalmışlardır. İran ve Anadolu'ya yayılan

çobanlar da yolları üzerinde karşılaştıkları tarımla uğraşan köyleri korumaya karşılık aldıkları vergilerle yaşamışlardır. Böylece göçeden atlı çobanın nasıl sipahi örgütüne bürünerek yönetim ve egemenlik hayatına geçtiği kolaylıkla anlaşılır. Gerçekten atlı çoban savaş ve vergi ile yaşar bir adam halini alınca vaktiyle geçimini sağlayan, kendini koruyan ataerkil aileye olan bağlılığını kaybetmeye, ondan kopmaya başlar. Yalnız aileden kopan bu insanlar acaba bağımsızlıklarına kavuşabilirler mi? Asla. Kılıcına dayanarak geçimini sağlayan, bu yüzden de ağır ağır kamu (cemaat)'sundan kopan bu sipahi denen tip, bu sefer de geçimini, korumasını üzerine aldığı topluma bağlamıştır. Görülüyor ki stepte geçimini kendiliğinden yetişen bitkiye bağlayan göçebe çoban; bu sefer üzerine konduğu toplumdan kılıcının hakkı olarak aldığı vergiye dayanan bir sipahi kılığına bürünmüştür. İşte Anadolu'ya bin yıldan beri egemen olan Selçukluların, Osmanlıların ve diğer beyliklerin kökü.

Kıyası ataerkil aile birliklerinden meydana gelen göç toplulukları (kervanlar) ne kadar geçiciyse, tarım ülkeleri üzerine konan ve onlardan aldıkları vergilerle geçinen sipahi örgütleri de o kadar geçicidir. Egemen olan ırk toplumsal üstünlükten yoksunsa egemenliği de geçicidir: Toplumsal üstünlük için sadece savaşçı nitelikler yeterli değildir.

"Science Sociale" gözüyle steplerin doğurduğu bu göçebe çoban tipinin kısa bir çözümlemesini yaptıktan sonra, şimdi Osmanlı egemenliğinin nasıl hazırlandığını araştıralım.

Osmanlı devletini İran yoluyla göç eden Türkler kurmuştur. Daha önce egemenliği elinde tutan Selçukluların yıkılışından sonra Osmanlı asireti [bir yandan Anadolu'da türeyen Türk beyliklerini birer birer yenerek egemenliği altına almış, // bir yandan da Bizans topraklarını zapt ederek ve aşarak ilk defa istilâyı Avrupa topraklarına kadar uzatmış]tır. Osmanlı istilâsını iyice kavramak için ilkin Anadolu'nun coğrafyasına ve toplumsal tarihine şöyle bir göz atmak gerekir.

Anadolu yüksek bir yayladır. Üç yönü de dar deniz kıyılarıyla çevrilidir. Denize kadar inen dağları birbirinden ayıran vadiler meyva ağaçlarıyla örtülüdür. Yaylanın ortası çorak stepleri andırır, ama birçok bölgeler, dağların etekleri, vadiler, yaylalar, otlak ya da tarıma elverişli yerlerdir. Anadolu kıyıları Akdeniz toplumsal bölgesinin, Anadolu yaylası da Asya steplerinin İran'dan geçerek batıya uzanan bir parçasıdır. Başka bir deyimle Anadolu'nun doğusundaki dağlar bir yönüyle Orta Asya'ya bir yönüyle de Anadolu'ya uzanır.

Anadolu yaylası doğu ile batıyı birbirine bağlayan yolların keşiştiği yerlerdedir.

Anadolu bu coğrafya durumundan ötürü tarih boyunca iki toplumsal tipin belirmesine yol açmıştır. Bunlardan doğu ve orta Anadolu bölgesi: doğudan gelen çobanlık ya da ilkel tarımla geçinen ataerkil aileleri; kıyılar da: Hellen toplumsal yapısına göre gelişmiş, bağımsız, çoğu zaman da birbirinin rakibi siteleri barındırmıştır.

Anadolu içinde bulunan halk, aile kamusu altında gelenekçi bir hayata bağlı kaldığı halde, kıyıda yaşayanlar ticaretle uğraştıkları için kamucu kuralları gevşetebilmişler, ilerleme, gelişme yolunu tutabilmişlerdir.

Anadolu içinde de kentler meydana gelmiştir. Bunlar iç yayladaki kavşaklarda beliren kalabalık pazar ve konak yerleridir. Köyden işçilik için geçici ya da sürekli göçler olur. Çeşitli zanaatçılar buralarda yerleşir.

Anadolu doğu ile batı arasında ticaret yapan ülkelerin yolu olduğu için doğu ve batıdan birçok istilâlara uğramıştır. Örneğin Hind yolunu açan İskenderle, Romalılar çağında iç Anadolu kentleri, tüccar, zanaatçı, işçilerden başka asker ve memurların da yerleşme merkezleri olmuştur. Ticaretin, vergilerin sağladığı zenginlik Hellas'da yetişen zanaatçıları da bu kentlere çekmeye başlayınca, kısa zamanda bunlar kalabalık, büyük ve uygar birer kent halini almışlardır. Anadolu Orta Asya'dan gelen göçlere, saldırılara da açıktır. İşte bin yıldan beri Anadolu'ya egemen olan Türkler bu yoldan gelmiştir.

Biraz önce steplerin nasıl göçebe çoban toplumsal tipini doğurduğunu açıklamıştık. Türklerin ana yurdu olan Orta Asya steplerinde, otlaklarında nüfus sıklaşıp da kıtlık başgösterince doğuya batıya güneye doğru göçler başlar. Bunlar arasında doğuya göç edenlerden bir kısmı İran yoluyla Anadolu'ya gelenlerdir. Buralara gelen Türk göçebe çobanlar tarıma elverişli yerlerin meydana getirdiği tarımcı toplumlarla çatışmışlar, çarpışmışlar; çobanların bu saldırılarına, zorlarına, yağmalarına dayanamayan yerli tarımcılar, sonunda çobanları vergi karşılığı, kendilerini korumaya razı etmişlerdir. Böylece göçebe çobanlar tarımla uğraşan bu topluluklar üzerine konarak devletler kurmuşlardır. İşte Türk devletlerinin mekanizması budur. Gazneliler, Selçuklular hep bu yolla devlet kurmuşlardır.

Arada şunu da belirtelim ki, o çağlarda uygarlık yapıtları ancak saray halkının, vezirlerin bulunduğu büyük kentlerde, özellikle başkentlerde görülürdü; bunun dışında tarımla uğraşan

yerler, köyler, çiftlikler uygarlığın nimetlerinden yoksun çok ilkel bir hayat sürerlerdi. Bundan ötürü saldırılar özellikle kentlere çevrilmiştir. [Türk fatihler bu kentlerden birini fethetti mi] ilkin önderler, arkasından da doğulu Arap İran tüccarları, sanatçıları, zanaatçıları v.b. bu kurulmuş kentlere konarlardı, hem de hiç bir değişikliğe uğratmadan.

Türk ordusu da tarımla uğraşan bu toplumların savunma gücünü yok ettikten sonra, zaten göç için birleşmiş ve bağımsız olarak yaşamaya alışmış aşiretlerden her biri savaşta tekrar birleşmek üzere, korunmasını üzerlerine aldıkları tarım bölgelerine dağılırlar. İşte tımar örgütünün temeli budur. Yerli tarımcıların üzerine kılıcının hakkıyla konan aşiret başbuğu bir "tımarlı sipahi" olur, meydana gelen çiftçi çoban karışımı örgüt de bu tımarlı sipahinin adıyla anılır. Selçuklu devleti, Osmanlı devleti gibi

Görülüyor ki çobanlarla ekincilerin birleşmesi yepyeni bir toplumsal tip doğurmakta: Sipahi. Bilindiği gibi Osmanlılar fethettikleri toprakları Tımar, Zeamet ve Has adıyla üç sınıfa ayırır. Tımar ve Zeamet Sipahilere, Has da şehzadelere, vezirlere, beylerbeyine v.b. dağıtıldıktan sonra geriye kalan "Has-ı Humayun" adıyla padişaha kalır. Has topraklar mevkie bağlıdır. Oysa Tımar ve Zeamet baba öldükten sonra savaşa yetkili evlâda verilir. Yalnız has gibi Tımar ve Zeamet sahipleri de bu toprakların mülkiyetine değil de sadece yönetimine memur kimselerdir. Aslında bu toprakların hepsi devletindir.

Böylece Osmanlı İmparatorluğunda Padişahın başbuğluğunda geniş toprakları yöneten kılıç sahibi bir asker aristokrasisi belirmiş oluyor.

[Osmanlı İmparatorluğundaki bu toprak sahibi fatihlerin [asıl meslekleri tarımla ilişkisi olmayan göçebe çobanlık olduğundan]; [üzerine kondukları bu tarımcı toplulukların iş hayatlarına, // üretim örgütlerinin düzenlenmesine, // üretim tekniklerinin gelişmesine] hiç bir yardımları] dokunamamıştır. Kısası Türk fatihler toprak sahibi oluyor, ama bir tarım üreticisi olamıyorlardı. Zaten Türk fatihleri için toprağı işlemek, toprakla uğraşmak aşağılık bir iştir, rençberliktir. Bu fatihler için en büyük övünç savaşçılık, iyi ata binmek, iyi silâh kullanmaktır. Oysa Romalılar için en büyük övünç bunun tam tersiydi: iyi tarımcı olmak... Bu arada, bu iki farklı görüşün doğulu ile batılı arasındaki uçurumu doğuran çeşitli görüş ayrılıklarının en ilginçlerinden biri olduğunu hatırlatalım.

Yalnız şunu da belirtelim ki tarım hayatına, iş hayatına, üretime etkili olamıyan sipahi örgütü, beri taraftan çiftçiyi saldırlardan koruyarak onun korkusuzca rahatça işiyle gücüyle uğraşmasını, ürününden yararlanmasını sağlıyor. İşte sipahi örgütü hayat ve iş hakkını güven altında tuttuğu, çiftçiyi geniş yetkiye ve az çok merkez dışıcılığa (adem-i merkezîyet) dayanan bir anlayışla bölgesel gereksinimlere göre yönettiği sürece istilâ edilmiş yerler en parlak ve en başarılı çağlarını yaşamıştır. Ama zamanla bu örgüt de tutunamamış, yozlaşmış, toplumsal düzeni tutamaz koruyamaz hale gelmiş, etrafı kasıp kavurmağa başlayan eşkiya ile başa çıkamaz olmuştur. Görülüyor ki yerli tarımcıların iş hayatına giremeyen, bu yönden onlara hiç bir etkisi olmayan, hiç bir yardımı dokunamayan sipahi örgütü; başlangıçta başarıyla yürüttüğü koruyuculuk ödevini de sonraları yapamaz hale gelmiştir, neden?

Bu sorunun cevabını vermek için Osmanlı sipahi örgütünün üzerine konduğu yerli çiftçilerin iş örgütüne, ekonomik düzenine bir göz atmak gerekir. Anadolu ve Balkanlar Osmanlı örgütüne girmeden önce bu topraklarda düzen ve güven yoktu. Büyük küçük zümreler arasında çatışma hiç eksik olmazdı. Bütün bu çatışmalar da üretim düzenindeki bozukluklardan, aksaklıklardan geliyordu. Bir takım toprak ağaları geniş halk yığınlarını insafsızca sömürmekteydi. İşte Osmanlı sipahi örgütü gelirini, geçimini bozuk düzen giden böyle bir tarım örgütünden aldığı vergilere bağlamıştı. Böyle bir durumda herşeyden önce [Sipahi örgütünü besleyen bu tarım örgütünün köklü bir değişiklikle düzeltilmesi] yoluna gidilmesi; // başka bir deyimle toplumsal koşulları değiştirerek halkı güvenle toprağa bağlama çarelerinin araştırılması gerekirdi. Ama daha önce de belirttiğimiz gibi sipahiler tarımdan anlamazlardı, çobandılar, tarım alanında böyle köklü bir değişiklik yapma gücünden yoksundular. Bundan ötürü de bozuk düzen giden bir ekonomik temele, bir tarım düzenine dayanan sipahi örgütünün uzun zaman tutunması mümkün değildi. Egemen olan Osmanlılar [üzerine kondukları tarım toplumlarının tarım hayatını, ekonomik hayatını düzenlemek için] gereken [teknikten, // bilgiden, // uzağı görme gibi niteliklerden, // kısası toplumsal üstünlükten yoksun oldukları için] kurdukları imparatorluğun temel örgütü olan sipahi örgütünü de uzun zaman yaşatamamışlardır. Bu örgütün çözülüşü imparatorluğun da yıkılmasına yol açmıştır.

NOTES

1. cf. Grammatical Notes, II, C.
2. cf. Grammatical Notes, II, C.
3. cf. Grammatical Notes, I, B.

Excerpted from the author's introduction to his edition of M. A. Şevki's collected articles: Nurettin Şazi Kösemihal (ed.) Mehmet Ali Şevki, Osmanlı Tarihinin Sosyal Bilimle Açıklanması ve Öteki Makaleleri. Istanbul: Elif Kitabevi, 1968, pp. 12-21. The author is professor of Sociology at the University of Istanbul.

M. Ş. ESENDAL'IN ESERLERİ ÜZERİNDE DÜŞÜNCELER

Tahir Alangu

M. Ş. Esendal'ın hikâyeye başlaması oldukça eski tarihlere çıkar (1916). Yazıp da yayınlamadığı ilk hikâyelerine bakılırsa, onun bu alandaki kıdemi aşağı yukarı Omer Seyfettin'le beraberdir. Böyle olduğu halde, o yıllarda moda olan hiç bir edebî topluluğa katılmamış, hikâyelerini ancak Cumhuriyet'in ilânından sonra yayınlıyabilmıştır (1925). O yıllarda edebî anlayışına uygun bir çevre de bulamazdı, yaygın hikâye anlayışının yanında, onun eserleri için vakit henüz erkendi. 1925 yılından sonra hikâyelerini yayınlamaya bir müddet aralık vermiş, "Ayaşlı ve Kiracıları" adındaki romanını çıkarmıştı (1934). Pek dikkati çekmeden, uzun müddet gölgede kalan eserleri ve edebî kişiliği, ancak 1945 yılından sonra siyasî hayattan ayrılmasıyla birdenbire ortaya çıktı; ölümüne kadar, [yeniden yayınladığı eserleri, // genç sanatçılara yaptığı telkinler]le oldukça hareketli bir sanatçı hayatı yaşadı. [M. Ş. Esendal'ın yeni hikâyeciliğimiz üzerinde başarılı etkiler yapan eserlerinin hepsi] bu 1925-1946 yılları arasına sığar ve yayılır.

Onun hikâyeye getirdiği yenilik, "sâdelik" olarak adlandırılmıştır. Edebiyatın sâdeleştirilmesi demek, onu, [kendinden öncekilerin yazıya musallat ettikleri, "edebiyattan"] kurtarmak demektir. Sanat eserinin sâdeleştirilmesi, // hareket ve düşüncenin dolambaçsız bir yoldan söylenisi, memlekette halka doğru yönelen geniş bir yola açılıyordu. Bir ankete verdiği cevapta onun bu yoldaki düşüncelerini açık olarak buluyoruz: "... Edebiyatı bilmediğimden, marifetsizliğimden sâde yazmışımdır. Bilsem, öyle düpedüz yazar mıyım hiç? Köylü bir şeyi söylerken dikine, olduğu gibi söyler... Neden? Süslemesini bilmez, benzetmesini bilmez, anlatmasını bilmez de ondan... Marifetli insanlar öyle yapmazlar. Sözlerine, yazılarına marifetlerini sokarlar, hünerlerini gösterirler... Aslını sorarsanız marifet hayatın içinde, hayata uymıyan bir şeydir. Benim dilim kısa... İstediklerimi anlatabilmek güç." (Varlık dergisi. Haziran 1952). Ama onun edebiyatı halka götüren sadelik yolu, sanatın gereklerinden, karışık konular, meseleler, ruh analizlerinden vazgeçmek anlamına gelmiyor.

Esendal, hikâyecilerimiz arasında, en karışık ve dolambaçlı meseleleri bile [sâdelik ilkelerinden vazgeçmeden] anlatabilen en başarılı sanatçısıdır.

Bu ilke onu, bizde o zamanlar moda olan Maupassant yerine, [adı yeni yeni duyulmağa başlayan bir başka hikâyeciye, // Çehof'a] götürdü. [Onun hikâyelerindeki tekniğin benzerlerini, // hattâ bazı hikâyelerinin kuruluş bakımından tıpkılarını] Esendal'ın hikâyeleri arasında bulup gösterebiliriz. Çehof'un bazı hikâyeleri de ona, bizdeki benzerlerini hatırlatarak, hareket noktası vazifesini görmüştür. Ama bu etki, daha çok biçim, hikâye yazışı, dil, hikâye kişilerini anlayışı yönündedir. Yoksa [Çehof'un bir çok eserlerinde bulunan karamsar, melâl dolu acı tenkitçi gerçekçilik yoluna] sürekli ve sistemli olarak sapmış değildir. Çok defa gözlemci ve tasvirici gerçekçiliğin sınırlarında kalmıştır. Buna göre, konularında yaşama üstü olayları bir tarafa bırakarak [gündelik yaşayışın içinden hikâyelerini rahatça çıkartışı, çağdaşları arasında rağbet görmeyen bir yol olduğu gibi] 1946 yılından sonra da ancak değeri yavaş anlaşılabilir. [Konuyu, yoğunlaştırılmış, // şaşılacak derecede heyecanlı, // üstün yaşayışlardan çıkarmaya alışmış bir ortamda,] [onun bazan pek basit bir olaydan bahseden hikâyeleri] önce herkesi yadırgattı. Hikâyelerinin başlangıçlarında, bitişlerinde, düğüm yerlerinde, sonuçlarında bizde alışılmış biçimden ayrılıyor: "Hayat ne tatlı" (Kitap 2.) hikâyesinde görüldüğü gibi, [İstanbul'un bir kenar semtinin yaz manzarasının kısa bir tasviri ile] başlıyor. Bir öğleden sonrası ile akşam vakti arasında, Hafız Nuri Efendi'nin evinin kapısında başlayıp yine orada biten ufak bir gezintiyi konu olarak alıyor. Burada [entrikler, // yığın halinde olaylar, // aşk titremeleri, // ihtiras çekismeleri, // iyi tertiplenmiş menfaat dolapları] gibi hikâyelerin düğüm noktalarında görmeğe alıştığımız edebî malzemeye yer verilmemiştir. Bitişi de başlayışına benzer, hayatta her zaman olduğu gibidir. Çehof'vârî hikâyede de hayatın rastgele bir yerinden söze giriliyor, ayıklanmamış kişilerin ve olayların sanatına iniliyordu. Ama bize yayılmış Maupassant'vârî hikâye, [olayların yüceliği, // iri tiplerin güçlü kisilikleri peşinden sürüklenerek] yazılıyordu. Bunlar, hikâye kişileri değil, epika kahramanları idiler. [Heyecan verici çekismeler, // hayret verici olaylarla yüklü] bu hikâyelere gerçek bir dünyayı ve insanları sokamazdınız. Bütün hikâye yapısı boyunca [şaşırtıcı, sok yapıcı sonuçlar, // icâtlar, // günlük yaşayıştan iyice arınmış, bir gerçekten koparılmış dünya] anlatılırdı bunlarda.²

Onun hikâyelerinin bir başka özelliği de, olayı bitmiş olarak arkasından değil, olurken vermesidir. Bundan dolayıdır ki,

hikâyeleri, geçmiş devirlerdeki olayları verse bile şimdi oluyormuş gibi anlatılmıştır. Geçmişe ve geleceğe uzanan dallı budaklı açıklamalara girişmez. Hikâyecilikte en eski tarz olan "açıklama" yolunu bir yana bırakmıştır. [Kıyısı köşesi yazar tarafından "iyice açıklanmış", okuyucuya hiç bir düşünce ve tasarlama payı bırakmayan] hikâyeden sonra bu yeni hikâyenin yadırganması kendiliğinden anlaşılır bir haldir. Hikâyeciliğimiz, günden güne okuyucuların hikâyeye katılmalarını daha fazla istiyor, okuyucuyu da hikâyenin bir parçası hâline getirmeğe doğru eğiliyor. Ama [okuyucudan beklenen ruhi ve zihnî çalışmanın ölçüsüz ve aşırı bir çeklinde de, eski açıklamacı hikâyeye karşı bir özlem uyandıracak gibi,] [bu çeşit bir çalışmaya hazır olmıyan halk tabakalarının okuyucu olarak kaybedilmesine] sebep olabilir. M. Ş. Esendal'da bu mesele kolay bir şekilde çözülmüştür. Hikâyesinin bütün unsurlarının gerçeğe uygun ve marifetten uzak oluşu onu bu tehlikeden kurtarıyor.

Onun hikâyelerinde dikkati çeken bir başka yön, konularındaki basit güzelliğin yanında kişilerinin de çok canlı ve gerçekten alınmış olmalarıdır. Hiç bir yazarımız M. Ş. Esendal kadar milletimizin köylüsünü, kentlisini, çeşitli bölgelerde, çeşitli zamanlarda tanımak fırsatlarını bulamamıştır. Aydın zümreler ve sanatçılarımızın köylüyü tanımadan idealize etmeleri yerine, o, fazla derine inememekle beraber, köylüyü doğru çizgilerle anlatan ilk yazarlarımız arasında yer alır. O, hikâyelerinde anlattığı halkımızı tanımış, ruhlarını, meselelerini, düşlerini, düşüncelerini öğrenmiş duygulu bir anlatışa kapılmadan rahatça tasvir etmiştir. Onun, anlattıkları karşısındaki bu sinirsiz rahatlığı, gerçeği öğrenmesinde harcadığı uzun emeğin tabii bir sonucudur. [Anlatıştaki ölçü bozukluklarının, // yer yer şişkinliklerin, // bir sanatçı ruhunun huzursuzlukları ile birlikte, çalışma noksanlığının bir ifadesi] olduğunu, sırası gelmişken belirtmeliyim. Hikâyelerine koyduğu kişileri ve onların yaşamalarını şöyle ayak üzeri görüvermiş değil, bütün ömür boyunca öğrenmiş olanlara hâs olgun bir ifâdeye sahiptir. M. Ş. Esendal, yettiği çağın sanatçıların aksine, kimsenin ilgiye lâyık bulmadığı kişileri, çevresinde kaynaşan kalabalığı merak ediyordu. Onun eriştiği yüksek mevkilerde bulunanlar arasında halka bu kadar inebileni görülmemiştir. Halkın çeşitli tabakalarının yaşamalarına imrenircesine, onları candan severek yazdığı hikâyeleri derhal göze çarpar. Mevkii, yaşı, geniş kültürü engel olmadan, kalabalığın içinde rastgele söyle bir kişinin yaşamasına eğiliyor, onu hor görmeden, gülünç ve iğrenç

yönlerinden tiksinden, alay etmeden, güzel ve zevkli yönlerinin tadına vararak anlatıyor. Hiç bir düzensizliğe, kötülüğe, kimseye kızmıyor, hiç kimseden sevgisini esirgemiyor. Hikâyelerindeki bu hâli, yaşamasındaki hâlin bir devamından başka bir şey değildi. Adı geçen ankete verdiği cevabın bir yerinde "Ben insanlara yaşamak için ümit, kuvvet ve neşe veren yazılardan hoşlanırım. İnsanları mutfak paçavrasına çeviren ve ye'se düşüren yazılardan hoşlanmam. Zaten tam bir refâh içinde, huzur içinde yaşamıyoruz. Bir de karanlık, kötü şeylerden bahsederlerse bize, onları okursak... Bu, insanları bir havana koyup ezmeğe benzer... Halbuki insanların içinde bir umut olmalı... Yaşama umudu, neş'e vermeli insana okudukları..." diyordu. Esendal, [bir toplum düzeninin, // 'bu milletin yüzyıllar boyunca yaşayışının sürüp getirdiği güzel ve iyi törelerin, // millî değerlerin ayıklanmış bütünü' ile batılı tekniğin birleşmesinden meydana gelecek yeni bir düzenin] savunucusu ve habercisi idi. İnsanların kötülüklerinden bahsederken, bu mutlu gelişmeyi gözönünde tutarak, bunların hepsinin iyiye varacağını duyurarak babacan bir hoş görürlükle anlatmaktadır. Bu toprak üstündeki insanların yaşayışlarında, duyuşlarında, dillerinde, sanatlarında yerleşmiş bir soy yücelik olduğuna inanıyor. Bu bakımdan, o, ayrılıkları, anlaşmazlıkları, kinleri ortadan kaldıracak, yurdumuzun bütün insanlarına yayılacak bir sevgiyi sanatının temeline koymuştur. O, her haliyle sanatta, uzlaştıracı, âilede ve millette sürüp gelen müsbet ve üstün değerleri ortaya çıkarıp yayıcı bir fonksiyon görmektedir. İstanbul'un bir kenar semtindeki bir küçük Hâfiz Nuri Efendi'yi bize tanıttmasının anlamı budur. M. Ş. Esendal, çöken bir imparatorluğun en kara günlerinde yazdığı hikâyelerinde bile bu görüşünden ayrılmamıştır. Hikâye tekniğinin kuvvetli etkisi altında kaldığı Çehof'tan, bu yönü ile de iyice ayrılır.

Anlattığı gerçekler hangi soydan olursa olsun, [bizde bazı hikâyecilerde görülen, dâva adamlarına hâs hırçın tenkit ifâdesinden] uzak kalmış, halkın hayatında görülen sosyal meseleleri ele alırken daima sâkin ve olgun bir tonu muhafaza etmiştir. En büyük dertlerimizi en sâkin bir tavırla anlatırken hiç bir yöne cephe almak lüzumunu duymadan, bunların sebeplerini de ortaya koyar. Bütün bu yumuşaklığına rağmen bazan bir kötü anlayışı, bazan bir tipi, bazan bir sosyal meseleyi ele alıp aynı sâkin tavırla, ama sertçe hicvettiği de olmuştur ("Hâmit için bir yazı"; "Taş havan" [Seç. hik. M. Ş. E. Özel sayısı]; "Feminist", kitap. 2). Onun hikâyeciliğindeki bu iyimser havanın kişiliğinde de olduğu bilinmektedir.

Hikâyelerinde kişi, sosyal çevre, ele aldığı mesele, konu yönlerinden de çekici bir çeşitliliğe sahiptir. Hikâyecilerimiz

üzerindeki etkileri biraz geç kalmakla beraber, 1946 yılından sonra edebiyatımızda ortaya çıkan belli başlı birkaç hikâye yolundan birinin başında bulunmuş, etkileri çabuk ve geniş olmuştur. İlk yol, Sadri Ertem-Sabahattin Ali'nin öncülüğünü yaptıkları tenkitçi sosyal-gerçekçi'liğe yönelen yoldu. İkincisi F. Celâlettin'in Milli edebiyat devrinden alıp zamanımıza kadar getirdiği eskiye bağlı hikâye tarzıdır. Üçüncü yol, Sait Faik'in geliştirip öncülüğünü yaptığı büyük şehir insanının yalnızlığını anlatan tasvirici gerçekçilik yolu idi. M. Ş. Esendal, bütün bu yolların dışında, geniş anlamda bir gözlemci gerçekçilik yoluna gitti ki, bir çok genç sanatçılar onun derecesine erişememekle beraber, bugün bu yolda eser vermekte veya diğer yollarla bu yolun bir karışımını yapmağa çalışmaktadırlar.

Esendal'ın hikâyelerinde göze çarpan ve hayranlık uyandıran en büyük nitelik, şüphesiz, dilinin özlüğü, duruluğu, halk türkçesine yakınlığı olmuştur. [Yazılı edebiyata sıkı sıkıya bağlı kalarak ancak üslûplarındaki tek tük kelimeleri değiştirmek suretiyle, sınırlı bir dil arılığına gitmek isteyen] sanatçıların yanında M. Ş. Esendal, daha kökten bir yola sapmış, [bugün artık edebiyatımızda yerleşmeğe başlayan bir dilin, // konuşma diline dayanan yeni yazı dilinin öncülüğünü] yapmıştır. Halkın dilini ve yaşayışını çok iyi bilmesinin bu başarıda büyük hissesi vardır. Hikâyelerinde o kadar beğenilen bu dili, yalnız yazılarında değil, gündelik yaşayışında da kullanırdı. Yani konuşma ve yazılı edebiyat dili ayrılığını kabul etmiyor, köylü ve kentli arasında herkesi saran ortak bir dil seviyesinde konuşup yazıyordu.

Hikâyelerinde, çoğu vefâli, çalışkan, evine, işine, yurduna bağlı küçük insanları anlatırdı. Bunların yaşamalarındaki sâkin mutluluğu anlatan hikâyeler yazdı. Kişileri arasında yaşlı ve genç kadınlara önem verdiği belli olur. Bizim âile ve toplum kuruluşunda kadının yapıcı büyük rolünü geniş ölçüde belirtir. Hikâyelerinde menfi roller oynayan kadınların azlığı yanında müsbet ve üstün vasıflı kadınlar çoğunluktadır. Ezilmiş, geri atılmış, hakları verilmemiş, hor görülmüş kadınların koruyucusu, çalışkanlıklarının hayranıdır. Kadını, bedenî ve ruhî bir gerilik açısından gören, onu erkeğin zevkinin vasıtası sayan telâkkilerin tam karşısında, kadını bütün özgürlüğü ile erkeğin yanına koyar.

Onun eserlerinin güzel oluşlarının bir sebebi de bunlara sevgisini koyması, anlattığı kişileri, onların yaşayışlarını sevmesidir.

Biri kitap halinde çıkmış, diğeri tefrika halinde kalmış iki romanı vardır.

Esendal'ın hikâyeciliği üzerinde söylediklerimizin çoğunu romancılığı üzerinde de söyleyebiliriz. Dil, çevre, kişiler, anlatış, daha geniş ölçüde romanda da kendini gösteriyor. Bu romanında Ankara'nın, kuruluş yıllarında, yıkılan bir düzenden yeni bir toplum düzenine geçmesinin sarsıntıları arasında bocalıyan "Küçük adam"ların kişiliklerinde ve yaşamalarında beliren yeni özellikler üzerinde duruyor. Roman, yeni yapılmış bir büyük apartmanın oda oda kiraya verilen bir katında geçiyor. Zaman zaman dışarıya da taşmakla beraber bu binanın içinde bizim toplumumuzun panoramasını tasvir ediyor. Bu katı, Ayaşlı İbrahim Efendi adında, çeşitli kılıklara girip çıkmış, şimdi de şaşılacak bir beceriklikle yeni zamanın şartlarına ayak uyduran birisi tutmuştur; her odasında bizim toplumumuzun çeşitli tabakalarından kopup gelmiş evli, bekâr, kadın, erkek, yaşlı, genc, bir sürü insan oturmakta, [toplum kuruluşumuzun ne kadar insicamsız, kopuk bir manzara arzettiği] hazin bir şekilde gözler önüne serilmektedir. Bütün romanda, bir koridorun iki yanına sıralanmış odalarda yaşıyan bu kalabalığı, rahat bir anlatışla, duru bir dille, dolambaçlı tahlillere başvurmadan tasvir ediyor. Çökmüş bir imparatorluğun kalıntısı, yerlerinden, işlerinden, geçimlerinden kopmuş bir yığın insan. Sonra kadınlı, içkili, pokerli toplantılara dışardan gelip katılanlar. [Bu kadar kalabalık kişili bir romanı, açılıp kapanan olaylar, konuşmalar, münasebetlerin gelişmeleri içinde, kapı önünde sohbet edercesine külfetsiz, konuşuyormuşçasına alıp götürüşünde] ancak ustalarda görülebilecek bir sadelik ve rahatlık var. [Esendal'ın bizim insanlarımızı sathi bir gözlem sonu tanımadığını, // onları bugüne kadar alıp getiren tarihi-sosyal oluşlarıyla izlediğini] gösteren bir derinlik bütün bu rahat anlatışın altında kendini duyuruyor. Bir apartman içinde, bir toplum kesitini tasvir ederken [ne hicve, ne de mizaha kaçmadan, // bizde toplum meselelerinden söz edilirken çok defa sapılan bu rahat iç boşaltma yollarına girmeden,] karamsarlıktan uzak, gelecek iyi günlerden umutlu, babacan bir hoşgörülükle en mahrem köşelere kadar bütün münasebetleri, [duygularda, inançlarda bir tepki uyandırmadan] vermesini biliyor.

Esendal'ın hikâyelerinde görülen, çürüyen ve dökülenle, fışkıran, gelişen yeni güçleri ve kişileri bir arada veriş, hastalıkla kurtuluşu yan yana tasvir ediş, bu romanda da vardır. Ayaşlı'nın apartmanındaki insanlarda bütün kötülüklerine, yuvarlanışlarına rağmen zaman zaman asil duygular ve davranışlar, direnmeler de görülür. Bu romanın kişileri kötülükler yaparlar, ama sonuna kadar bunu kabul etmiş, kötülüklerle anlaşmış değildirler.

İçlerinde bir yerde, zayıf da olsa kötülüğe karşı bir direniş vardır. Sonra, bunların dışında, çöken bir âile, yıkılan bir toplumdan yakasını sıyırmış, yeni âileler kurarak geleceğin yeni toplumunu savunan kişiler de vardır. Romanda, aksi gibi tam bu geleceği yorumlayan bölümlerinden kesilen formların bulunarak, yeni baskılarında eserin tam metninin başılması çok yerinde bir iş olurdu. Son bölümlerinden anlaşıldığına göre (bunu hikâyelerinden ve özel sohbetlerinde anlattıklarından da biliyoruz) Esenda, [yeni, gürbüz bir toplumun çalışkan, yurdsever, saygılı, ölçülü, sevişen gençlerin kuracakları yeni âilelere dayanacağını] tasavvur ediyor. Onca toplumun en küçük birimi özgür kişi değil, âiledir. [‘Korkulu bir düş gibi geçmişte kalacak baskılardan, // alçaltıcı yaşama şartlarından’; sıyrılmış, güçlü, aydın-devrimci, duygu ve düşünceleri sağlam, eşit ve özgür] gençlerin kuracakları yeni âilelerde umudu vardır. Hikâyelerinde olduğu gibi romanını da böyle umutlu, aydınlık bir sonuca bağlamaktadır.

NOTES

1. cf. Grammatical Notes, II, B, 30
2. cf. Grammatical Notes, I, B

Reprinted, in abridged form, from the author's book, Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman 1919-1930, vol. 1, Istanbul: Öncüler, 1959, pp. 129-136. The author (b. 1916) is Professor of Turkish Literature at Galatasaray Lisesi in Istanbul.

HAL KÖYÜNDE SOSYAL KADEMELER

Nermin Erdentuğ

Kademe ile, [bir topluluk içinde bir üenin diğer birini kendinden üstün olarak tanıması] durumu kastedilir. Kademe iki elemanı havidir; prestij ve kuvvet veya otorite. Prestiji olan insan diğerlerinden resmî veya gayri resmî bir şekilde hürmet görür; otorite sahibine ise itaat edilir. Gerçi bu iki unsur, bir raddeye kadar birbirlerini tamamlarlar. Fakat tamamiyle birbirlerinin aksi oldukları durumlar da vardır.

Hal'de meselâ, [dindar, yumuşak başlı ve iyi kalpli bir ihtiyarın fakir olduğu halde çok hürmet gördüğü] kaydedilmiştir. Fakat ihtiyarın cemiyet üzerinde bir otoritesi yoktur. Binaenaleyh [burada ihtiyarlara// ve elinden iş gelenlere// yani beceriklilere] fevkalâde hürmet ve itibar edilmektedir ve buna göre Hal'de çağ ve maharet-buna iş faktörü de denebilir-sosyal kademeyi tâyin eden faktörlerin hemen başında gelmektedir. Gerçekten burada yaş otoriteden ziyade prestiji sağlamaktadır: misafir odalarında, işde, arabalarda, camide, seremonilerde yaşlılara çok hürmet gösterilmektedir: Bu gibi yerlerde şeref mevkiine yaşlılar otururlar. Yaş gerçi otorite sağlamak bakımından lüzumlu faktör değildir. Fakat zengin, namuslu genc de otoriteyi kolayca temin edememektedir. Bundan başka, bu hususlarda iş faktörünü de gözden kaçırmamalıdır. Çünkü burada zanaat sahipleri de hürmet görmektedir. Ve köylüye bunun sebebi sorulduğunda, [onların bize faydası var, onlara ihtiyacımız var] cevabı verilmiştir. Binaenaleyh, burada gerçekten zanaatkârlar iş gördükleri için itibar görmektedirler. Burada sosyal kademeleri tâyin eden faktörler meyanında, çağ ve işten başka [ailevi durum yani iyi soydan gelmiş olmak, // köylü dili ile sulbû temiz ve yüksek olmak (eski devirlerin ağaları için bilhassa bu faktör başta gelirdi) // ve nihayet büyü ve din adamı olmak, // yani nefesi kuvvetli ve büyü ve din sahasında kudretli olmak] gibi cihetler de kaydedilmektedir. Cidden Hal'de [iyi ve yüksek aileden gelenler kadar] din adamları da hususî bir itibar görürler ve burada bir sınıf teşkil ederler. Diğer taraftan köyün imamı ve din konusunda bilgili olan hocalar

da bir çok itibar ve hürmet görmekte, buna mukabil servet bakımından hiç bir değer taşımamaktadırlar. Bundan başka, yaş faktörü ile aile durumu birlikte mütalâa edilmelidir. Genç fakat çoluk çocuk sahibi bir adam daha yaşlılar arasında eşit muamelesi görür ve meselâ ihtiyarlar meclisine girer. Nihayet burada servet de nisbeten bir itibar faktörü rolünü oynarsa da en zayıf ve en son merhalede gözetilenidir. Çünkü Hal'de aylık geliri 3-4000 lira olduğu halde [köye faydalı olmayan// ve binaenaleyh hiçbir mahareti olmayan// ve hattâ hatiplikten bile mahrum] - hitabet de bahis konusu maharet veya iş faktörü çerçevesi içine girer - kimse hiçbir suretle hürmet ve itibar görmez.

Böylece, Hal topluluğunda kademeler içinde muhtelif sınıflar meydana gelmiş görülmüyor. Diğer taraftan, burada itibarı yüksek olanlar önderlik yaparlar. Çünkü köyde en fazla hürmet görenler önder sayılabilirler. Ve işte burada topluluğun liderliğini üzerine alınıp görünen sınıf mensublarına umumiyetle "Ağa" derler. Fakat bugün kullanılan ağa payesini eski zamanın resmî bir müessesesi olan ağalık payesi ile karıştırmamak lâzımdır. Çünkü, bugün burada [iyi aileye mensup ve yaşlı, iyi kalpli veya mahareti ile birlikte yüksek dinî bilgisi bir arada olan kimseler// veya oldukça servet sahibi olmakla beraber becerikli ve işgüzar kimselere] "Ağa" denmektedir. Köylü işine yaramıyan ve yardım etmeyen ve fakat aile içindeki durum bakımından yüksek ve asil olan ağaya bu sebeple itibar etmez. Diğer taraftan biraz evvel saydığımız faktörlere sahip oldukları için Hal topluluğunun itibarını ve hürmetini kazanmış olan kimseler haiz oldukları gayri resmî otorite dolayısıyla izdivaç, ev tanzimi, mal satışı gibi faaliyetlerde rol oynarlar. Ve bu gayri resmî otorite, hoca veya imam seçimlerinde bile başlıca rolü oynamaktadır. Fakat bu liderler gurubunda herhangi birinin fert olarak tesiri çok sınırlıdır.

Nihayet, Hal'de köy liderleri olarak yaşlı, hali vakti yerinde (servet sahibi) ve dinî itibarı yüksek olan bir grup insan mevcuttur. Ve keza burada sosyal kademeleri tâyin eden üç faktör gurubu mevcuttur: 1. yaş ve aile içindeki durum. 2. İş ve maharet. 3. din ve ahlâk. Bununla beraber bu faktörlerin birbirinden tefrik edilemeyeceğini, köy hayatının bunların hepsini birbiriyle mezcettiğini söylememiz gerekir. Bu halde bir tek şümüllü bir faktörden veya sınıftan bahsetmek daha yerinde olur. Gerçek olan şudur: bu köyde, her çeşit insan topluluğunda olduğu gibi, her bakımdan itibara sahip olanlar lider sayılırlar.

Bundan başka, burada bir insanın köy halkı üzerinde otorite temin etmesi için dinî kaidelere riayet etmesi tek başına kâfi bir

sebepe sayılmamaktadır. Servet, ahlâkî itibar ve yaşlılık bir insanın tesir icra edebilmesi için lüzumlu olan şartlar olarak görülmektedir. Hal'de din'in yanısıra ahlâk da bu hususta bir faktör rolü oynamaktadır. Fakir fakat yaşlı, dindar ve sağlam ahlâklı biri hürmet görür; yaşlı zengin fakat ahlâksız biri hiçbir zaman hürmet görmemektedir. Servet de umumiyetle bir otorite ve kudret kaynağı olmakla beraber kötü nam bir insanın otoritesini sarsmağa kâfidir.

Hal'de topluluk hayatında, devletin nüfuz ve idaresi yanısıra, rol oynayan liderler yani köyün itibarlı kimseleri içinden bazıları, eski zamanın ağalık teşkilâtına mensup aile fertleridir. Bu cihet cidden dikkate değer görünüyor. Çünkü bugün resmen bir ağalık mertebesi ve payesi olmamakla beraber, eski ağa ailesi mensupları ve nesillerinin (baba ve oğullar ve emmiler ve oğulları) mânen olsun bir dereceye kadar köyde bir nüfus sahibi oldukları görülmektedir. Bunlar da tıpkı köyün diğer itibarlı liderleri gibi, bir istişare mercii, yardımcı ve uzlaştırmacı hususiyetleri haiz şefler durumundadırlar.¹ Hele eskiden, köy halkı bu ağaların maiyeti ve kulu olup ağa, halkı istediği işe sevk etmekte serbest idi; Köy halkı ağasına danışmadan bir ağaç kesemez veya ekemez veya kız veya oğul dahi everemezdi ve halk bu hususlarda ağaya danışmadığı takdirde ağa küser ve onu marabalıktan çıkarırdı. Ağa köylüyü döğer ve söğerdi de. Hele bunların hapishaneleri, bu organizasyonun o zaman bir adalet mercii olduğunu derhal gösterir. Bugün ise, eski ağalık teşkilâtına mensup ve bu payelerini gayri resmi surette irsen iktisap eden ağalardan ancak bir kaç itibar faktörünü bir arada taşıyanları köy içinde diğer büyükler (liderler) meyanında nüfus ve itibar sahibidirler. Ve gerçekten böyle olanları köyün ve eski ağalık müessesesinin eski ve aile âdetleri ve göreneklerini hâlâ devam ettirmektedirler: ve meselâ bugün hâlâ bugibi ağaların evleri, köye dışarıdan gelen misafirleri ağırlamak hususunda köylüce² verilen bir ziyafette (herhangi bir maksatla) veya köyde kıtlık veya felâket hallerinde anbarlarını açmak, malî yardımda bulunmak mecburiyet ve vazifesini yüklenmişlerdir. Binaenaleyh, bu gibi hususlarda olsun eskinin görenek ve geleneklerinin kalıntıları bugün hâlâ devam edegelmektedir. Bundan başka, eski ağalık teşkilâtı ananelerinin ekonomik bakımdan devam edegelen kalıntıları meyanında, din ve büyü sahasına ait olanlarını da katmak gerekir: bugün Hal'de eski ağa ailesinden olanların aynı zamanda din, büyü sahasında bir kudrete sahip oldukları görülür ve hattâ bu kudretin irsen intikal ettiği de kabul edilir. Diğer taraftan, eskiden hususî beratlarla

sülâleden sülâleye intikal eden ağalık payesi bugün bu ailelerde resmen olmamakla beraber, kendi aralarında oğuldan oğula geçmekte ve ancak oğullar içinde akıllı ve becerikli, köyün işine, yarayan ve umumiyetle köylüyü kendine bağliayabilen ileri geçmekte ve baş ağalığı mânen olsun elinde tutmaktadır.

Nihayet Hal'de eski ağalık organizasyonunun ancak manevî sahada, nüfus ve itibar sahibi bir aile halinde devamedegeldiği açıkça görölmektedir.

NOTES

1. cf. Grammatical Notes, I, A, 2
2. cf. Grammatical Notes, III, A, 1

Reprinted from the author's book, Hal Köyünün Etnolojik Tetkiki. Ankara: Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, 1956, pp. 76-80. The author (b. 1919) is Professor of Anthropology at the University of Ankara.

İÇTİMAÎ BAKIMDAN YOL

Cavit Orhan Tütengil

[İster önceden tasarlanan bir maksada göre yapılsın, // ister şu veya bu türlü bir tazyikin neticesi olarak sahneye çıksın] [yolun, içtimaî ve iktisadî hayatın içinde bir yeri] vardır. Önce de işaret ettiğimiz gibi yol, ya üzerine bir görev almakta, ya da yeni görevlerin yaratılmasında etkili olmaktadır. İçtimaî ve iktisadî hayat, [birbirinin dışında iki ayrı oluşu// değil, birbirini kuşatan, aynı hayatın iki ayrı görünüşünü] ifade etmektedir. [Bizi, sosyolojide işbölümü meselesine götürecektir] bu bahsi bir yana bırakarak, konumuza [Türkiyenin üç ayrı yerinde yapılmış olan incelemelerden] girmek istiyoruz. Karayolları Plânlama Dairesi tarafından yapılan bu incelemeler, [içtimaî ve iktisadî bakımdan uygun yolun seçilmesi dolayısıyla] yola nasıl bakıldığını göstermektedir.

Bu çeşit incelemeler yolboyunun seçilmesinde ["iktisadî" nin daha ağır bastığını] göstermektedir. Fakat [emtia hareketleri yanında insanların da hareket kolaylığına kavuşması,] [değişen ihtiyaçların yer değiştirmeyi gerekli kılması,] [yolun sağladığı temas imkânlarının geliştirdiği "içtimaî" görünüşlerle de] bizi karşı karşıya bırakmaktadır. Bu görünüşleri "içtimaî değişmeler" adı altında toplamak mümkündür.

[Hızlı içtimaî değişmeler içinde bulunan Türkiye'de bu konunun gereken ilgiyle ele alınmış olduğunu] söylemek güçtür. Hele, [Demolins'-in ünlü kitabının "Yollar" adı ile dilimize çevrilmesine, // Türkiye'de bir "Science sociale" hareketinin mevcudiyetine rağmen] meselelerimize yol açısından bakan bir inceleme yapılmadığı gibi,¹ [son yıllara gelinceye kadar "içtimaî değişmeler" i derinliğine ele alan araştırmalar da] yoktu.

Türkiye'deki kültür değişmelerini sosyal psikoloji bakımından inceleyen eserinde Turhan, ["Değişmeler üzerinde müessir olan faktörler" arasında// ve "asıl muhitte vukua gelen coğrafi (fizikî) ve içtimaî tahavvüller" içinde] yol üzerinde de durmaktadır. [Erzurumun Horasan çevresindeki köylerde yapılan araştırmaların

maddî ve manevî kültür sahalarındaki değişmeler için vardığı] neticeler sosyoloji mensupları için de ilgi çekicidir.

İçtimâî değişmelerde yolun yerini açıklıkla belirtmek için [küçük topluluklar, // kendi kendini hudutlandıran köyler] üzerinde durmak daha yerinde olur. Kilis, Gaziantep ve Nizip'in güneyindeki Baraklar üzerinde yapılan örf ve âdet araştırmaları, [toprağa bağlılığın arttığı// ve şehirle temasın fazlaştığı kesimlerde] örf ve âdetlerin çözümekte olduğunu göstermektedir. Kasabalara yakın olan Barak köylerinde [bu durumun açık olarak görüldüğüne] işaret ediliyor. [Gerek toprağa bağlanmaya, // gerekse kasaba ve şehirle sık temasa] başlayan Barak toplulukları [yolun vasıta olduğu] hızlı bir değişmenin içindedirler.

Manisa çevresinde ova köyleri ile dağ köyleri arasında yapılan mukayeseli bir araştırmada, [ova köyleri kümesinin// şehre yakın ve büyük yollar üzerinde, dağ köylerinin ise "şehre uzak, yolsuz, sapa" yerlerde bulunması,] yola bağlı değişmeleri incelemek için, tabî bir durum yaratmaktadır. Hemen hemen benzer özelliklerle karşımıza çıkan Türkiyenin ova ve dağ köyleri, [elde edilen neticeleri genelleştirmemize de, bir dereceye kadar, imkân] hazırlamış oluyor.

İki köy çeşidinin incelenmesinden çıkan netice, [dağ köylerinin "yolsuzluk ve taşıt vasıtalarının eksikliği" sebebiyle "kasabadan ve oradan gelecek tesirlerden uzak tutulması"] [ova köylerinde ise "gerek nüfus hareketlerinin, // gerek sosyal değişmenin çok daha şu'ratlı olduğudur."] Dağ köylerinde, dışarı ile münasebetleri engelleyen taşıt zorluğu yalnız geçim için istihsale yer verirken, ova köylerinde kâr için istihsal yapılmakta, ova köylüleri her gün kasabaya gidip gelirken, dağ köylerinde kasabayı görmeyenler bulunmaktadır. Netice olarak, "Dağ köyü ova köyünden çok daha az hareketli ve dışa karşı daha kapalı bir durumdadır. [Köy topluluklarının tek örnek değişmediğine,] // [erkeklerin kadınlardan, varlıklı köylülerin yoksullardan daha çok içtimâî değişmelere yatkın olduğuna] işaret eden Boran, (Boran, B., "Toplumsal Yapı Araştırmaları," Ankara 1945) ayrıntılara girerek iki çeşit köy topluluğunda tesbit ettiği içtimâî değişmeleri ortaya koyuyor.

Bugün, mutlak olarak "kapalı" bir topluluktan sözedilemez. Türkiyedeki her topluluk az çok "açık" olarak cemiyet bütününün içindedir. Gerçek olan, yollar ile açıklık ve açıklıkla da içtimâî değişmelerin yaygınlık alanı ve hızı arasında bir takım münasebetlerin bulunmakta oluşudur.

Demiryollarına açılan Yerköy (1928) ve Narlı (1929) istasyonlarının 1938 yılına kadar oynadıkları iktisadî rol, ihracat

değerleri üzerinde durularak açıklanmıştır. Narlı istasyonunun çevrede meydana getirdiği değişimler şöyle özetlenebilir:

1. Demiryollarında yolculuk edenler sayısı artmıştır. 1929 yılında 1, 500 olan yolcu sayısı, 1936 yılında 17, 576'ya yükselmiştir.
2. Ürünlerinin kazanç sağlaması çevrede çok çalışma hevesini yaratmıştır.
3. Artan iş hacmi yeni bir iş düzeni yaratmakta gecikmemiş, tarlada kadınların yerini kahvede oturan erkek almıştır.
4. İstasyondan yollanan malların kıymeti 1931 yılına kadar 100 bin lirayı çok aşmazken "1934'te 900 bin, 1935'te 1, 300, 000, 1936'da ise 1, 950, 000 liraya yükseldiğini görüyoruz." Bunun neticesi ise hayat seviyesinin yükselmesi olmuştur. Karayolları, istasyonlar ve çevresinde demiryolları ile başlayan içtimaî değişmelere yaygınlık kazandırmaktadır.

Köyün yakınından geçen tren yolunun meydana getireceği içtimaî değişmelere bir köy monografisinde de yer verilmiştir. Köy topluluğunun "durgun bir halden daha dinamik bir hale geçmesinde" etkili olan yol, nüfusun artması ve terkinin mahiyeti ölçüsünde değişmeyi çabuklaştırmış görünüyor. Köyün eski inançları ile çatışma halinde olmayan değerler kolaylıkla, çatışma halinde olanlar ise güçlükle, fakat değiştirilerek kabul edilmekte, değer çatışmaları çift ahlâk kaidelerine yol açmaktadır. "Bugünkü köy topluluğu düne nazaren daha modern bir yaşayış felsefesini kabule yönelmiş bulunmaktadır. Bununla beraber, eski köy topluluğunun dayandığı esas içtimaî değerler sağlamlıklarını henüz muhafaza etmektedirler." ["Kapalı köy halinden açık köy haline girme" de, // "içtimaî ve iktisadî yalnızlıktan kurtulma" da,] ele alınan başlıca üç ana faktörden biri olan [demiryolunun köyün yakınından geçmesi,] "kasabalaşma" ya imkân hazırlamıştır.

Türkiyedeki içtimaî değişmelerde yollara, okullar kadar büyük önem verilmesinin gerektiğini hatırlatan araştırmacılar, [yeni iş sahalarının açılmasını, // ekili toprakların genişlemesini, // tarımın önem kazanmasını, // "İç Anadolunun dar hayat şartlarına uymağa mahkûm olan Türklere açılan yeni terakki imkânları" nı] yolların meydana getirdiği büyük değişikliklere bağlamaktadırlar. Bu değişiklikler "eski Türk misafirperverliği" ne son verecek, "zamanla inkişaf eden ticarî zihniyet eski hayat şekline has diğer birçok meziyetleri de ortadan kaldıracaktır".

Motörlü taşıtlar yalnız seyahat kolaylığı sağlamakla kalmamakta, yeni bir zaman ve mekân anlayışı da getirmektedir. Demir ve karayolu üzerindeki köy ve kasabalarla taşıtların günün belirli

saatlerinde hareket ettiği yerlerde "alaturka" saat unutulmakta, gazetelerin havadisleri yayma hızı da, Türkiye'yi ve dünyayı küçültmede radyonun yanında rol oynamaktadır. Son yüzyıl içinde Türkiye'deki şehir ve kasabalar arasında "zaman" da meydana geldiğini gördüğümüz yakınlaşma ilgi çekicidir.

XIX. yüzyılın ortalarında, 1852-1854 yıllarında Karstan Ardahana iki günde varılıyordu. Ağustos 1957 durumuna göre aynı mesafe 2,5 saatte aşılmaktadır. Daha kuşatıcı bir kıyaslama yapmak için Darkot'un (Darkot, B., Türkiye İktisadî Coğrafyası) verdiği "50 yıl önce, karayolları ile, memleketimizde bir yerden bir yere kaç saatte gildildiğini" gösteren harita üzerinde durulabilir. Bu haritada "şehirler arasında araba ile yahut at sırtında yapılan yolculuğun kaç saat sürdüğü belirtilmiştir. "Karayolları Seyahat Süreleri Haritası" ile — ki bu harita Ağustos 1957 yol durumuna göre hazırlanmıştır — yapılacak bir kıyaslama bize son 50 yıldaki "zaman" da kısalmayı, başka bir deyişle şehirlerin yakınlaşmasını gösterecektir.

Bu kıyaslamaları daha yakın yıllar arasında yapacak olursak 1949/1951 yılları arasında İstanbul-Ankara karayolunun otomobile 14 saatten 10,30 saate, Elâzığ-İskenderun yolunun iki günden "Maraşta Türk usulü öğle yemeğine ayrılan zaman da dahil olmak üzere" 12,30 saate indiğini görürüz. Bu örnekleri bir demecinden aldığımız Amerikan Yol Dairesi Başkan Yardımcısı H. E. Hilts, "seyahat müddetlerinin kısalmasının Türk vatandaşlarını birbirine daha yakın komşular haline" getirdiğine işaret etmişti. Güntekin (Güntekin, R., "Anadolu Notları") ise, kamyondan sözettiği bir yazısında "Yol boyunca her yer bir istasyondur" diyordu.

1951 yılının seyahat süreleri bugünkü durumla karşılaştırılırsa yarıya yakın bir azalma vardır. Meseleye ortalama sür'at bakımından ilgi duyarsak 1948'de 30 km. olan sür'atin 1954 yılında saatte 50 km. ye çıktığı görülür. Stabilize ve asfalt yollardaki ortalama sür'atin 70 ve 80 km. olduğuna daha önce bir başka vesile ile ilişmiştik.

Yeni taşıtlar, yolboylarından başlayarak "zaman ve mesafe kavramlarını değiştirme" kle ve eski saatin unutulmasına yol açmakla kalmamakta, aynı zamanda, artan sür'at ve kısalan mesafe insanların hareket sahasını genişletmektedir. Bunun tabii bir neticesi olarak da insanlar arasındaki temas yoğunluk kazanmakta, halk eskârının doğması, bilgi, görgü ve tecrübelerin daha geniş bir saha içinde yayılması mümkün olabilmektedir.

Ete'nin (Ete, M., "Münakalât") "Dar mânasiyle münakale, zamanı kısaltıp mekânları yaklaştıran iktisadî vetiredir" şeklindeki

tanımına "içtimaî" kelimesini de eklemek yerinde olacaktır. Çünkü bu "iktisadî vetire" içtimaî hâdiselerin neticesi olduğu gibi, aynı zamanda yeni yeni "içtimaî" lerin de sebebidir. Netice olarak diyebiliriz ki yollar ağı iktisadî ve içtimaî bütünleşmede büyük bir rol oynamakta, tek bir Türkiye'ye gidişin temel taşlarından birini temsil etmektedir. Bunun içindir ki iktisadî bir açıdan ele alınagelen yollar ağı "içtimaî" bir görüşle de] tamamlanmak, // ilk bakışta küçümsenen [ikinci, üçüncü derece yollarla, iktisadî ölçülerle ele alınma sırası geç gelecek bölgelere] Türkiye'nin bütünü içindeki yerlerini vermek lâzımdır.

Bir defa daha işaret edelim ki, sözünü ettiğimiz değişimleri yalnız "yol"a bağlamak aklımızdan geçmiyor. Fakat bu değişimlerde yolun da, öteki faktörlerle birlikte yeri olduğu açıkça görülüyor. Ana çizgileri itibariyle "kapalı" olmaktan "daha açık" olmağa yönelen cemiyetimizde, ister bir vasıta, ister bir faktör olarak yol, önemli bir rol oynamaktadır. Dikkate değer taraf, [iki yaşayış biçimi arasında önceleri bir faktör olan yolun, {daha sonraları bir vasıta, bir birleştirme çizgisi halinde} yeni değerlerin taşıyıcılığını yapmasıdır.]

NOTE

1. cf. Grammatical Notes, III, B, 1

Reprinted, in abridged form, from the author's book, İçtimaî ve İktisadî Bakımdan Türkiye'nin Karayolları. İstanbul, 1961, pp. 91-101. The author (b. 1921) is professor of Sociology on the faculty of Economics at the University of İstanbul.

1965 SEÇİMLERİNİN TAHLİLİ

Nermin Abadan

I. Herhangi bir ülkede yapılan genel seçimlerde, seçmenlerin oy verme davranışlarını etkileyen bellibaşlı faktörler şu dört esas etrafında toplanabilir:

1. [Seçmenlerin tercih ettikleri siyasî partilerden birisile özdeşme haline gelmeleri];
2. GÜdülen millî siyasete ait dâvalarla ilgilenmek suretile siyasî bir tercihte bulunmaları; //
3. Adayların şahsî niteliklerini ön plânda tutmak suretile oy vermeleri; //
4. Seçmenlerin mensub oldukları sosyal grubun standartlarını sadakatle benimsemeleri.]

Bizim incelememiz açısından [bu dört ana faktörden hangisinin 1965 seçimleri sırasında daha önemli olduğunu] belirtmede fayda vardır. [Tahlilî, tasvirî ve amprîk metotlar yardımı ile değerlendirmeye çalıştığımız 1965 genel seçimlerinin verileri,] bizi [Türk seçmenlerinin daha geniş ölçüde belli bir parti ile özdeşmek eğilimi ile siyasî kararlarını verdikleri] sonucuna yöneltmektedir. [Seçmen kitleleri çoğunluğunun, 'siyasî partilerin programları, // seçim kampanyasının başında halkoyuna sunulan esaslarla seçim bölgelerinde gösterilen adayların kişilikleri ile' fazlasile ilgilenmeyip, // kendi görüş ve kanaatlerine uygun buldukları partiyi, eleştirmeksizin benimsedikleri] anlaşılmaktadır. Başka bir deyimle [Türk seçmenlerinin, tercih ettikleri parti ile özdeşme (aynîyet) haline gelme yolunu tuttukları] görülmektedir. Dolayısıyla Türk seçmenlerinin yarısından fazlası, bazı "dâvalar" ya da belli "şahıs" lar lehine oyunu kullanmamış, daha çok "tuttuğu parti"yi desteklemiştir.

Böylesine bir oy verme davranışı, [çeşitli siyasî partilerin, // yurdun kamusal sorunlarını çözümlemek üzere sundukları tekliflerin, // ya da seçimin muhtemel sonuçlarının] önemsenmediğini belirtmekte; aksine [seçmenin duygululuğunun sadece belli bir

partinin görüntüsü ve onu canlandıran lider üzerine toplanmakta olduğunu] göstermektedir.

[Seçim sisteminin en kuvvetli partiye tek başına prim vereceği yerde oyları adalet esasına göre değerlendirmesi yüzünden] adayların sahsiyeti ancak olağan ölçüde rol oynamıştır. Dolayısıyla parti liderlerinin kişilikleri dışında listelerde yer alan adaylar, sınırlı ölçüde oy verme davranışını etkilemişlerdir.

Ayrıca [anayasa sistemimizin ön gördüğü siyasî düzen, [devlet başkanının genel oyla seçilmesini// veya kanunların referandum yolu ile halkoyuna sunulmasını] benimsemediği cihetle,] iktidarın şahsileştirilmesini teşvik edeceği yerde, siyasî iktidarı dengeli bir şekilde bölüştürme esasını koymuştur.

Nihayet [kuvvetli bir partiye mensub olma duygusu ile hareket eden bir seçmenin kararlı oy verme davranışına karşılık,] çeşitli çapraz baskılara maruz kalan diğer bir kısım seçmenin tereddüd ve kararsızlığı [anamlı bir oy vermeden kaçınma şeklinde] belirmiştir.

II. Eşit bir rekabet ortamı içinde idare edenlerin yer değiştirmesi veya vekâletlerinin tazelenmesi anlamını taşıyan genel seçimler, demokratik düzenin ana unsurlarından biridir. Bu seçimlerin barışçı ve olumlu bir şekilde cereyanı için siyasî rakipler arasında siyasî oyun kaideleri konusunda asgarî bir uzlaşmanın varlığı şarttır. Şukadar ki bu genel uzlaşma düzeyine kolaylıkla erişilmemektedir. Nitekim bu uzlaşmanın en köklü ve sürekli şekilde yerleştiği batı demokrasilerinde, ideolojik izafet çerçevelerine başvurmaya zorlayan sosyal ve ekonomik derin anlaşmazlık ve gerginlikler, az duyulur bir hale gelmiştir. Esasen bu yüzdendir ki zamanın batılı siyasî bilimcileri, "ideoloji çağının sona ermiş" olduğunu ısrarla savunmaktadırlar. Ancak az gelişmiş ülkelerin yoğun bir siyasî dinamizme ihtiyaç gösteren sosyal ve ekonomik yapıları, üst üste yığılmış sayısız toplumsal sorunların çözülmesi için siyasî alternatifler arasına çeşitli ideolojik görüşlerin de sokulmasını zorunlu kılmaktadır. Bu yüzden demokratik sistemin pürüzsüz bir şekilde işlemlerini sağlayan sosyal uzlaşma çok daha güçlüklerle kurulabilmektedir. Hattâ siyasî ortam çok defa aksi yönde gelişmektedir. Ekonomik alanda az gelişmiş olan veya yerleşmiş bir demokratik ortamdan yoksun olan ülkelerde aşırı çözüm şekillerini savunan fikir akımlarının belirmesi ile birlikte, siyaset sahnesinde sosyal yapıyı sarsma tehlikesi taşıyan gerginlikler doğmaktadır.

Nitekim Weimar cumhuriyetinin ünlü anayasa ve siyaset teorikisi C. Schmitt, bu durumdan mülhem olarak siyasî mücadeleleyi, "dost ve düşman" (Freund-Feind) ayırımını farklı bir meşruluk ve kanunîlik anlayışına bağlamıştır. [Bu siyasî görüşün {dış politika açısından savunulabilir bir esasa dayanmasına karşılık, } iç politika anlayışında demokratik ilkelerle bağdaşmadığı] meydandadır.

Türkiye'nin 1965 seçim mücadelesinde başta iki büyük siyasî kuruluş olmak üzere, siyasî yarışmaya katılan bütün partiler, olağanüstü şiddetli bir ideolojik savaş atmosferi içerisinde hizmet amaçlarını belirtme yoluna sapmışlardır. Bunun sonucu: bir yandan mantıkî düşünceye ve normal demokratik oyun kaidelerine iltifat etmeyen, belli stereotiplere dayanan bir "sen-ben" çekişmesi, öte yandan yurttaşlık sorumluluğunu ihmal edenlerin siyasî göreve katılmaktan kaçınmaları olmuştur.

İdeolojik çatışma ve dinî duyguların farklı bir şekilde değerlendirilmesi yüzünden Türk toplumu içinde belirmiş bulunan bu çetin kutuplaşma, asıl etkisini seçimden sonra göstermiştir. Nitekim yurt yüzeyinde seçim öncesi belirmiş olan bu gerginleşme, [seçimden sonra {yalnız parlamento hayatını değil, // genel siyasî vetireyi de etkileyen} bir siyasî verimsizlik// ve sosyal huzursuzluğun esas kaynağı haline] gelmiştir.

III. Atatürk, Türkiye Cumhuriyetini kendi mücadele arkadaşlarının da kısmen katılmadıkları bir seçkinler grubu ile o zaman Türkiye'nin henüz benimsemediği ve benimseyemeyeceği ilkeler üzerine kurmuştur. Benimsenmiyen ilkelerin başında saltanatçı, teokratik bir devlet geleneğine bağlanan kitlelerin inançları ile bağdaşmayan laiklik ilkesi yer alıyordu. [Atatürk'ün {ikinci seçmenler yolu ile beliren// ve bir yetiştirme amacını güden} demokratik denemesini uygulayan bir parlâmentonun hâkimiyeti devam ettikçe,] "de iure" ve "de facto" durum arasındaki aykırılık, siyasî vetirenin gidişini fazlasile etkilememiştir. Ancak 1946'da tek dereceli seçime ve çok partili sisteme geçilince, siyasî organların tâyininde rol alan geniş halk yığınlarının geleneksel tercihleri kendini gittikçe duyurmağa başlamıştır. Halk yığınları, siyaset alanında elde ettikleri büyük gücün bilincine ulaştıkça, bir yandan süratle gerçekleştirilmesini istedikleri madî ihtiyaç ve talepler, öte yandan modern devlet telâkkisi ile bağdaşmayan mânevî tatminler peşinde koşmağa başlamışlardır. D. Lerner'in deyimi ile "yükselen beklentiler"

ihtilâlinden sonra, "yükselen hayalkırıklıkları" ihtilâlini önleme amacı ile iktidara aday olan partiler, bu istekler oyununa derece derece katılma zorunda kalmışlardır.

Son seçimlerde irrasyonel özlemleri, seçmene hiç bir külfet yüklemeksizin gerçekleştirme yarışında ön plânda yer alan AP nin nişbî temsil usulüne rağmen başarısını bu sosyo-politik gelişime bağlamakta hata yoktur. Bu sonuç aslında bütün az gelişmiş ülkelerde siyasî partilerin karşı karşıya kaldıkları çıkmazdır. Bu yüzden [ülkenin sosyal, ekonomik ve siyasî sorunlarını etkili şekilde çözebilecek rasyonel tedbirleri savunan] partiler, [geleneksel, tutucu ve irrasyonel dilekleri destekliyen kuruluşlara karşı] güçlükle karşı koyma durumundadırlar.

Reprinted, in abridged form, from the concluding chapter of the author's book, Anayasa hukuku ve siyasî bilimler açısından 1965 seçimleri tahlili. Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilimler Fakültesi, 1966, pp. 385-389. The author (b. 1921) is currently on the faculty of Political Science at Ankara University.

EREĞLİ, AĞIR SANAYİDEN ÖNCE BİR SAHİL KASABASI

Mübeccel Belik Kıray

Buraya kadar [Ereğli kasabasının 1962 yılındaki sosyal yapısını, // bu yapı ile ilgili insan ilintilerini// ve sosyal değerleri] birbirine tabi ve bağlı düzende görmeğe çalıştık. Bu yapıyı, [Ereğli'nin sosyal gelişme ve oluşumunun belirli bir anında, // dinamik fakat dengeli bir sistem halinde] kavramaga çalıştık.

Ereğli'de [tüccar — köylü, baba — oğul ilintileri, kredi sistemi, kızların statüsü gibi problemleri izleyen] feodal ya da modern sınaî düzene mensup bir gözlemci, kolayca, kasabadaki bozuk sosyal fonksiyonlu müesseselerden ya da sosyal düzensizlikten söz açabilir. Fakat [ne feodal ne de modern sınaî şehir düzenine tam anlamı ile ait olmıyan] Ereğli'deki bugünkü düzen ya da onun her hangi bir cephesi için [sosyal düzensizlik veya bozuk sosyal fonksiyon terimlerinin kullanılmasının yerinde olduğu] kanısında değiliz. Çünkü, [her ne kadar mevcut düzen 'ne eski ne de yönelmiş olduğu yeni sistem çerçevesi içinde' tam oturmuyorsa da,] çözülen ilintiler, sosyal hayatın yeniden temin ettiği tampon mekanizmalarla yeni şekillerde bağlanmakta, hem fonksiyonlar hem de sistem yeni bir düzene ulaşmaktadır. [Bu düzende eskiye göre bozuk sosyal fonksiyon gibi görülen ilinti bugün için denge kurucu], // [yönelmiş olduğu yeni düzene göre gereksiz olan bir kurum ise bugün için kaçınılmaz] olabilmektedir. Bu bakımdan sosyal düzensizlik ve bozuk sosyal fonksiyon terimleri, [şimdiye kadar olan değişme hızı ile ulaşılan] bugünkü sosyal yapı için kullanılamaz. Şimdi ulaşılan seviyede belirli bir organizasyon ve konfigürasyon vardır. Diğer bir deyimle Ereğli'de feodal küçük şehir düzeninden modern sınaî şehir düzenine geçiş, tampon müesseseler ve ilintilerle yeni bir seviyede kendine has bir düzene varmış, reorganize olmuştur. Bu hali ile gene görece bir denge durumundadır.

Bugün izlenen Ereğli [yüz yıllık kömür işletmeciliğinin buraya has işletme tarzı, // Türkiye'nin bütününün geçirdiği sosyal değişmeler, // kasabanın dışarı ile ilintisini sağlayan ulaşım ve

kitle haberleşme araçları] ile bu şartların getirdiği nüfus hareketlerinin bir muhassalasıdır.

Ereğli'nin yerleşme düzeni, mekânda aldığı şekil, [arazisinin çok arızalı// ve denizinin çok uygun bir ulaştırma yolu olmasına uyarak,] motorlu kara taşıtlarına intibak etmemiş, tamamen yaya, ya da hayvan ile ulaşımına göre taayyün etmiştir. Maamafih, [diğer bölgelerden tamamen farklılaşmış, ihtisaslaşmış çarşısı,// modern şehirlere has bir özellik taşımağa başlamış makbul ikâmetgâh mıntıkaları] ile sınaî şehirlerin özelliklerinden bazılarının yerleşmiş olduğunu görmek mümkündür. Diğer taraftan, [nüfusun meslek, gelir ve göç özelliklerine göre, kasabada ayrı yayılma yerleri de gösterdiği] izlenmiştir. Bu bakımdan kasaba oldukça gelişmiş bir sınaî şehir oluşumu safhasındadır. Fakat mevcut iş yerlerinin coğu, sayı, çeşit ve hacim bakımından ihtisaslaşmamış, sınırlı ve mahallî özelliği hakim iş yerleridir. Yolların haline karşılık, müesseselerin ve nüfusun mekândaki yerleşme şekilleri [Ereğli'nin sınaî öncesi özellikleri ile yeni özelliklerinin birbiri ile bağlanmasının en iyi görüldüğü] yerlerdendir.

Ereğli, vilâyet merkezi olan Zonguldak ile çok sıkı bağlar kurmuştur. Buna rağmen, kasabanın en önemli iş grubu olan tüccar ve esnaf için burası çok bir şey ifade etmemektedir. Hem ticaret bakımından hem de değerler ve vaziyet-alışlar yönünden Ereğli'lilerin asıl yöneldikleri merkez İstanbul'dur. Denizden ve karadan ulaşım, göçler, İstanbul radyosu ve gazeteleri gibi kitle haberleşme araçları bu şehrin Ereğli üzerindeki etkilerini başka yerlerle kıyaslanamayacak kadar arttırmıştır. Ereğli'nin bütününü ve Ereğli'lilerin günlük yaşantıları bakımından asıl önemli olanı köylerle olan bağlantısıdır. Ereğli, köyler için hem mübadele merkezi hem de idare yeridir. Ereğli — köyler ilintisi müesseseler ve insan münasebetleri bakımından çok sıkı, girift karşılıklı ilintiler sistemi halindedir.

Ereğli'nin nüfusu son derecede hareketli, dışarıya açılmış, davranış ve kavramlarında büyük şehir özellikleri taşımağa başlamış bir nüfustur. Bu nüfusun yüzde sekseninden fazlası [‘Türkiye'nin diğer mıntıkaları ile, // özellikle İstanbul gibi iki milyon nüfusu olan bir büyük şehirle; teması olan, // yarısına yakın bir kısmı dışarıdan gelip buraya yerleşmiş bulunan// ve buna karşılık yerli ailelerden yarısından fazlasından Ereğli dışına göç etmiş üyeler bulunan] çok hareketli bir gruptur. Ailenin büyüklüğü, aile başına düşen ortalama çocuk sayısı, hiç çocuğu bulunmıyanların oranı da bu nüfusta derine giden sanayi sonrası şehirleri eğilimleri göstermektedir. Bu hareketlilik ve mahallilikten kurtulma eğilimi,

kadınların, kız ve erkek çocukların davranışlarında da gözlenmektedir. Bugünkü hali ile Ereğli [hem herkesin birbirini tanınması gibi dar ve mahallî bir eğilimi, // hem de tanıdıkları kimselerin davranışlarına ve düşüncelerine karşı ilgisizlik ya da hoşgörülük göstermek gibi şehirleşmiş ilintileri, // mahallî olmıyan bir eğilimi] beraber yaşatmaktadır. Bütün bunların sonucu olarak, örneğin buradaki "yabancı" kavramı, türlü anlam nüanslarına rağmen, kasaba çerçevesini aşan soyut bir kavram haline gelmiştir.

Kasabada en önemli iş grupları, sırasıyla, tüccar ve esnaf, kömür işletmesinde çalışan memurlar, işçiler, diğer devlet memurları ve serbest meslek sahipleridir. Bunları küçük deniz nakliyeciliği ve balıkçılık takip eder. Çiftçilik en arkadan gelir. Çiftçi oranının küçüklüğü, kasabanın, verdiği ilk intibalardan daha çok şehirleşmiş olduğunu gösterir. İş grupları arasında sayı bakımından en kalabalık, rol ve fonksiyon bakımından en önemli grup tüccar ve esnaf grubudur. Bu grubun feodal, geniş toprak ve nüfus sahibi ailelerle bir ilgisi yoktur. Hepsi Ereğli'nin son yüz yıllık tarihi içindeki gelişmesi sırasında ticarete başlamış, ticarî servet ve nüfus edinmiş kimselerdir. Bunların iş yerleri hiç ihtisaslaşmamıştır. Ne alım satım fonksiyonları ne de idare ve işletme işleri farklılaşmıştır. Asıl temas kurdukları grup köylülerdir. Bu ilinti, girift bir alış veriş ve borçlanma düzeni etrafında toplanır. Fakat köylülerle tüccarlar arasında sadece ticarî ve anonim ilintiler yoktur. Tam aksine, tüccar ile köylü yüzyüze şahsî temas halindedir. Köylünün ihtiyacı olan sosyal sigorta ve sosyal dayanışma fonksiyonlarını tüccarlar, ahabplık, şahsî dostluk seviyesinde ve karşılıklı menfaatler düzeninde, üzerlerine almıştır. Bu hal Ereğli'de yeni düzenin eski feodal düzen ile uyuştuğunu, feodal bünyeye has bazı özelliklerin kalıntıları olarak fakat gene de fonksiyonel bir parça halinde yeni düzenle bütünleştiğini gösterir. Burada feodal bünyenin belirli bir cephesi bütününe değişmiştir. Öbür taraftan değişmeyen bir yönde bazı fonksiyonlar açığa kalmıştır. Bu durumda yeni beliren müessese bu fonksiyonları da üzerine almış, kendi bünyesine uydurmuştur. Bu şekilde sosyal bünyede yeni bir bütünleşme olmuş ve görece bir denge sağlanmıştır. Bir anlamda, tüccar — köylü ilintisinin bu şekil ve safhası sosyal değişimde görece dengeyi sağlayan yeni meydana gelmiş önemli bir tampon ilintidir. Tüccar esnaf grubunun Ereğli'nin hayatında işgal ettiği önemli yere rağmen, kasabada bu nesilde tüccar ve esnaf azalmıştır. Meslek mobilitesi bakımından en büyük azalma çiftçilerde olmuştur. Çiftçi oranının

düşmesine paralel olarak kalifiye işçi oranı artmıştır. Serbest meslek sahipleri ve subay — memur grubu oranında da bir artma görülmektedir. Bunlar da feodal toplum düzeninden kurtulmayı ve modern şehir eğiliminin kazanılmasını göstermektedir. Bugün Ereğli'de en gözde sayılan ve oğulların edinmesi istenilen meslekler mühendislik ve diğer serbest meslekler gibi yeni düzen meslekleridir. Meslek tercihinde hiç kimse toprakla ilgili bir meslek seçmemiştir. Seçtikleri meslekler bakımından Ereğli'liler genellikle dışarıya açılmış modern şehir çerçevesine ulaşmışlardır.

Buna mukabil, kasabanın zengin ya da önemli kişilerinin tâyinleri mahallî ölçülerle ve anonimleşmemiş ilintilerle yapılmaktadır. Anonim olmıyan insan ilintileri Ereğli'nin en mahallî kalmış cephesidir. Bunu [yalnız tüccar — müşteri ilintilerinde değil, // örnek olarak böyle zengin ve önemli kişilerin isim isim tanınmasında, // borç aldıkları kimselerin daha çok tanıdıkları kimseler olmasında da] açıkça görmek kabildir. Bankadan ya da diğer anonim müesseselerden borç alan kimseler çok azdır.

Ereğli'lilerin çoğu, bugün kendi ölçüleri çerçevesinde ortalama geçim için gerekli saydıkları geliri elde edememektedirler. Gelir ve hayat seviyeleri, en zorunlu ihtiyaçların zorlukta temin edildiği seviye ile, Türkiye'nin büyük şehirlerinin orta tabakasının üst hududu arasındadır. Tüketim tarzlarının her cephesinde servet ve bunun sarf şekli sınırlıdır. Yeni yeni bu sınır genişlemeğe, tüketim ve tüketimde umma tavanı yükselmeğe başlamıştır. Lüks ve israf hakkında hükümler, düşük hayat seviyesine ve kıtlık ekonomisine tekabül etmektedir. Bu konularda kısmen kanaatkâr, mütevekkil, fatalist bir dünya görüşünün tüketime karşı aldığı pasif tavır kolaylıkla izlenmektedir. Alt ve orta sosyoekonomik gruplarda ev sahibi olmak gibi kişinin ve ailenin güvenliğini sağlayacak yatırımların bilhassa üzerinde durulduğu görülmektedir. Üst tabakalar artan gelirlerini modern anlamda işletmek isteği göstermemektedir. Genellikle artan gelir, altın ya da banknot olarak evlerde biriktirilmektedir. Bunun ancak cüz'i bir kısmı bankaya yatırılmaktadır. Diğer taraftan, 1945 lerden beri daha süratli ve daha çok para kazanmak, diğer başka faktörle beraber komünitenin sosyal tabakalaşmasında değişikliklere yol açmış ve tüketime özel bir ödev yüklemiştir. Bugün Ereğli'de büyük bir grup yeni tabakalaşma düzeninde yerlerini belirtmek için daha belirli ve yaygın gösterişçi tüketimde bulunmağa yönelmiştir.

Dışa açılmanın ve şehirleşmenin getirdiği değişikliklerin önemli bir kısmı da aile içi ilintilerde görülmektedir. Babaoğul

ilintilerindeki değişme en önemli değişmelerden biridir. Çünkü, baba — oğul dayanışmasının çözülmesi toplumda yeni düzensizlikler yaratmakta ve aileye güvensizlik getirmektedir. Bu yüzden kız evlât ile ailesi arasındaki ilinti önem kazanmağa başlamıştır. Büyük aile düzeninde ana bakımından yeri çok önemli olan ana — oğul ilintileri ise yeni bir değer kazanmaktadır. Büyük ailenin dağılması, nükleer aile düzenine gidiş, karıkoca arasındaki ilintiyi daha az otoriteye dayanır bir hale getirmiştir.

Doğum, sünnet, evlenme ve ölüm ile ilgili törenler, toplum hayatının dört belirli cephesinde derine giden değişiklikler göstermektedir. Bu merasimlerde ritüellerin dinî tarafı ikinci plâna çekilmeğe başlamıştır. Diğer taraftan kadınların ve kızların toplumda değişen ve yükselen sosyal mevkii en açık şekilde buralarda izlenmektedir. Üçüncü belirli bir eğilim de daha büyük törenlerle yeni sosyal tabakalaşma düzeninde aile statüsünün yükseltilmeğe çalışılmasıdır.

Bütün aile içi insan ilintilerinin çatışmasız, buhransız değişmesinde, anne, önemli ve kritik bir rol oynamaktadır. İki nesil arasındaki görüş ayrılıklarında, babanın otoritesini sarsmadan gençlerin isteklerini yerine getirerek isyanlarını önlemek anneye düşmektedir. Böylece anne aile içi düzenin devamlı ve sürtünmesiz değişmesine yardım eder. Annenin bu yeni rolü, değişen aile müessesesinin, intikal devresini buhransız ve görelî bir denge halinde geçirmek için ortaya çıkan yeni bir tampon fonksiyonudur.

Kasabanın değişiminin bu safhasında Ereğli'liler, kadının çalışmasına karşı genellikle olumsuz bir tutum göstermektedirler. Kadınların çalışmasına en çok itiraz eden grup 25-34 yaş arası gruptur. Bu yaş grubunun, yeni boş zaman faaliyetleri, kız ve erkek çocukların okutulmaları, fatalist dünya görüşü gibi konularda da mahallî kaldıkları, daha dar davranışlara sahip oldukları görülmektedir. 1950 lerde yetişkin hale gelen bu yaş gruplarında değişme yönünden bir geriye dönme ya da yavaşlama hissedilmektedir. Bunun sebebini, aynı yıllarda, Türkiye'nin bütününün değişme temposundaki yavaşlamada aramak lâzımdır. Aynı şekildeki müsamahasızlıklar meslek bakımından özellikle tüccar — esnaf ve çiftçi gruplarında izlenmektedir.

Ereğli'de havada somut bir halde hissedilen bir eğitim isteği vardır. Realist bir istek olup olmadığı tartışılabilirse de aile reisleri — kızlar için biraz daha az olmakla beraber — bütün çocukları için üniversite katında öğretim istemektedirler. Hem oğullarını hem de kızlarını en az okutmak isteyen grup tüccar esnaf grubudur. Eğitim gayeleri bakımından da tüccar-esnaf grubu ferde,

balıkçılar ve işçiler gibi kendini en az emniyette hissedenden gruplar aile içi dayanışmaya, serbest meslek sahipleri ve memurlar da millete yönelmiş gayelere sahiptirler. Hemen her grup eğitime bütün meseleleri halledecek sihirli bir yol gibi bakmaktadır.

Burada genellikle, örgütlenmemiş, çalışmadan farklılaşmamış halde olan kadınlarla erkekler için birbirinden ayrı bulunan boş zaman faaliyetlerinde de bir dışa açılma ve şehirleşme eğilimi görülmektedir. [Şimdi belirmiş olan dernekler, // kadınlı erkekli gezmeler, // danslı eglenceler, // çalışma ve dinlenme, eğlenme anlayışlarında kasabada [büyük şehirlerin ticarileşmiş, farklılaşmış ve ihtisaslaşmış boş zaman faaliyetlerine doğru] bir değişimin başladığını göstermektedir.

Kasabada bugün siyasal örgütler durgun bir devre yaşamaktadır. Benzer sosyal grupların kurdukları partiler, inkılâp düzeninin ve fabrika inşaatının yarattığı yeni şartların kristalize olmasını beklemektedir. Asayiş bakımından da kasaba sakinidir. Bu konuda büyük şehir suç problemleri yoktur. Kasabalılar, kasabadaki tıp servislerini son imkânlarına kadar kullanmaktadırlar. Fakat bugün için esas ihtiyaç hijyen ve koruyucu tababettir.

Ereğli'de kitle haberleşme araçları olarak radyo ve gazete çok yaygındır. Bunları sinema takip etmektedir. Haberler, halk türkülleri, Türk filimleri en çok ilgiyi toplamaktadır. Bunların hepsi Ereğli'lilerin kendilerini daha çok Türkiye ile birleştirdiklerini göstermektedir. Türkiye ve dünya hakkındaki kavramları, Türkiye'nin her hangi bir büyük şehirde rastlanması beklenen kavramlara çok yakındır. Zaman kavramı olarak, tabiat düzeni ve namaz vakitleri günü, günlük hayatı istenen dakiklikte bölmeğe yetmediği için, kasabada standart zaman birimi hemen kesin olarak yerleşmiştir. Mesafe kavramının standardizasyonu biraz daha geriden gelmektedir. Santimetre ve daha küçük uzunluk ölçülerinde standardizasyon ve dakiklik iyice azalmaktadır. Ereğli'de henüz bu çapta dakiklik ihtiyacı hissedilmemektedir.

Dini hayat ve dünya görüşüne ait izlenimler, bu kasabanın sofu tarafı olmıyan, fatalizmden uzaklaşmış, çalışmaya ve ferdi gayrete önem veren bir toplum olduğunu göstermiştir. Müslüman toplumların değişmesinde en önemli kriter olan kadınlarla ilgili değerlerde kasabalılar tolerans sahibidirler. Bu özelliklerin hepsi Ereğli'nin ileri derecede mahallilikten kurtulmuş, şehir kavram ve değerlerinin bir çoğunu bünyesine almış, çalışmaya, geleceğe yönelmiş bir toplum olduğunu göstermektedir.

Ereğli'nin hemen civarındaki mahalle ilintisinde olan köyler de aşağı yukarı kasabanın eğilimlerine sahiptir. Yalnız buralarda daha az şehirleşmiş, daha düşük sosyoekonomik seviyedeki kasabalıların eğilimleri hakimdir. Ereğli'de bütün değişen müesseselerde en esaslı bağlantılar, yeniden beliren değerler, yeniden kurulan ilintilerde ailenin ve kişinin güvenliğini sağlama gayreti göze çarpmaktadır.

Örneğin, [tüccarlarla kredi ilintisinde, // oğul — baba çatışmasında, kız çocuğu güveninin artmasında, // oğulların okutulması ve "adam olması" isteginde, // mutlaka bir ev sahibi olmak arzusunda // kısaca sosyoekonomik düzende, // aile içi ilintilerde, // tüketim tarzlarında, // eğitim düşkünlüklerinde, // yani yeniden kurdukları düzenin en bariz, en önemli müessese // ve ilintilerinde] kişinin ve ailenin güvenliğinin sağlanması endişesi, // istegi // ve gayreti, tekrar tekrar ortaya çıkmaktadır. Çoğunlukta bu güvenlik tampon mekanizmalarla sağlanmaktadır. Yukarda açıkladığımız gibi tampon mekanizmalar ancak eksik intibaklar sağlar. Eğitim istegi gibi hallerde mevcut sosyal yapı ile ulaşılamiyan değerler arasındaki uyumsuzluk gene toplumda gerginlik yaratmağa doğru gidebilir. Sürekli güvensizlik ise daha radikal sosyal denge bulma mekanizmalarının ve hareketlerinin ortaya çıkmasına sebep olur. Bu hal göz önünde tutularak tampon müesseselerin yerine değişmenin yöneldiği toplum bünyesindeki hakiki güvenlik müessese ve ilintilerinin bir an önce yerleşmesini temin etmek gerekir.

Yeni kurulan fabrikanın Ereğli'yi bu safhadan ne kadar ileriye götüreceği konusu, yalnız fabrikaya bağlı değildir. Bu daha çok Türkiye'nin bütününde yer alacak değişikliklere ve bunlara hem fabrikanın hem de kasabanın kuracağı ilintilere tabi olacaktır.

Teknoloji kendi başına bir şey değiştirmez. Binilmeyen bir trenin, hayat seviyesini değiştirmiyen bir faktörün, topraktan ayırmayan bir madenciliğin etkilerinin nasıl sınırlı kaldığına bizzat Ereğli en iyi bir örnektir. Şimdi kurulmakta olan fabrika da komünitenin, memleketin bütünü ile ilintilerini değiştirmezse, bu komünite içindeki temel insan ilintilerine yeni özellikler getirmezse, davranışlar ve değerler bakımından manidar bir ilerleme de olmaz. Ya da bu ilintileri değiştirdiği kadar, yeni davranışlar ve yeni değerler getirir.

Reprinted, in abridged form, from the concluding chapter of the author's book of the same title, Ankara: T. C. Başbakanlık, Devlet Plânlama Teşkilâtı, 1964, pp. 233-240. The author is professor of Sociology at the Middle East Technical University, Ankara.

SENİN YERİNDE OLSAM

Nermi Uygur

Çözümleyici açıdan baktıkta, [ahlâk felsefesinin, Batıda öbür felsefe çalışmalarından daha sonra başlamıyan uzun tarihine rağmen, az gelişmiş bir alan olduğu yadsınamaz. Nitekim günümüzde ahlâk filozoflarının görev gündemi son derece yüklüdür. Bu arada pek çoğu haklı olarak, ["iyi", "dogru", "yapılması gereken", "kural", "buyruk", "sorumluluk" gibi geleneğin aktardığı kavramları] gündemin başına koymuştur. Çalışmalar ilerledikçe, [bugüne dek pek üzerinde durulmamış olan daha başka birçok kavram// ve deyimin de gereğince gözden geçirileceğinden] şüphe edilemez. Ama daha şimdiden deniyebiliriz bunu. Böylelikle girdisini çıktısını pek bilmediğimiz bir alanı önyargısız tanıma şansımız artabilir. İşte bu tutumla eldeki yazımda '(ben) senin yerinde olsam', başka türlü söylenişle '(ben) sizin yerinizde olsam' deyimini inceliyeceğim.

[Günlük dilde sık sık işittüğümüz,// ya da kendi kullandığımız] bir deyim '(ben) senin yerinde olsam'. Yalnızca Türkçeye özgü değil; başka dillerde de kimi sözü sözüne, kimi yaklaşık karşılıklarını buluruz. (Alm.: 'wenn Ich an Deiner — Ihrer — Stelle waere'; Fr.: 'si j'étais à ta — votre — place'; Ing.: 'If I were in your place'.) Bu deyim [kendisinde olmıyan ince ayrımlarla,// hattâ ona karşıtmış izlenimini uyandıran uzak anlamlarla bezenmiş olsalar da,] başka deyimler, ya da tümcelerle akrabalık gösterir. Örneğin, ['ha sen olmuşsun, ha ben — ne değişir ki', 'ben başka, sen başka — olmaz öyle şey', 'kendini benim yerime koy', 'benim yerimde olsan (sen) ne yapardın' gibi tümcelerin herbiri// ve benzerlerinin hep '(ben) senin yerinde olsam' deymiyle anlam ve kullanışça ailemsi bir bağlılığı] vardır. [Sözü edilen bu deyimlerin,// özellikle 'senin yerinde olsam' deyiminin,// dolayısıyla bu deyimle yapılan tümcelerin, araştırıldığında, en çok, hattâ başka türlü bağlamlar içinde bile ahlâk bakımından bir rolü olduğu] görülür. İşte ben bu denememde [dilsel-mantıksal kuruluş ve içermeleriyle deyimin, bu rolünden ötürü, genellikle ahlâksal tümce ve deyimlerin belki de ortak

özelliklerini bulmak;// böylece ahlak alanının sınırlarını belirtmek; bakımından verimli bir ipucu olduğu] savını güdeceğim.

Sözdizimce yapısı yönünden 'senin yerinde olsam' kendi kendine yetmeyen bir anlatımdır: tamamlanması gerekir, ancak kendisini kovalıyan sözcüklerle birlikte özel bir anlama ve görev keskinliğine kavuşur. Öyle ki, her 'senin yerinde olsam'ın söylenişinden sonra (davranışlarımızla, ya da başka bir yolla anlatmıyorsak), ne derdik, ne yapardık — bunu belirtmek zorundayız. Hemen hemen her zaman deyim, ['senin yerinde olsam doğruyu söyledim', 'senin yerinde olsam kimseyi çekiştirmezdim', 'senin yerinde olsam korkuya kapılmazdım' çeşidinden önermelerde görüldüğü gibi,] koşullu bir önermenin ön-önermesini meydana getirir. Bağlandığı o kendisine eşlik eden ard-önermeden koparılamaz.

Bütün koşullu önermeler gibi 'senin yerinde olsam' ın başlattığı önermelerde (bundan sonra yararlanılacak bir kısaltmayla s-önermelerinde), bazı hallerde, bir dilek dışlaşır. Örnek olarak (1) Ben senin yerinde olsam doğruyu söyledim önermesini ele alalım. Bu önermenin mantıksal yapısı şöyledir:

p olsa, q olurdu.

Burada 'p' '(ben) senin yerindeyim'i, 'q' de '(ben) doğruyu söylerim'i temsil etmektedir. (1) önermesi iki şeyi açığa vurur: (a) Şimdi kendisine "sen" diye seslendiğim birisiyle, [onun belli bir zaman ve durumdaki biyografisiyle] yer değiştirme isteğini; (b) ön-önermenin belirttiği olanaksızlık yüzünden [belli bir zaman ve durumda gerçekleşememiş olan] doğruyu söyleme dileğini. Hattâ çok kez [hem bu dileklere, // hem de boş çıkmış olduklarına] (dil düzgünlüğü yönünden yapılan ufaktefek değişiklikle) önermenin başına eklenen 'ne yazık ki', 'keşke' gibi üzüntü ve acınma sözcükleriyle dikkat çekilir.

Üzerinde durduğumuz önerme türünün başka bir özelliği eleştirel yönüdür. Örnek olarak (1) önermesini alalım. Pek çok halde bu önermenin, önerme sahibinin elinde olmıyan birşeyi (yukarıda (a) ve (b) deki olanaksızlığı) bildirmekle bir alıp vereceği yoktur. Daha doğrusu, artık elinde olmıyanı kendiliğinden anlaşılır bir olgu diye kabul eder; bu bakımdan zaten karşısındakinin de düpedüz bildiği bir şeyi söylemenin hiçbir yarar sağlamıyacağı apaçıktır. Önerme aslında 'p' deki örtük bir anlamın altını çizmek üzere yoğrulmakta olup bu amaçla ortaya atılmıştır. Bu anlamın çekirdeği de 'sen gerektiği halde doğruyu söylemedin' önermesidir. İşte önerme sahibinin karşısındakinde eleştirdiği,

kınadığı, eksik bulduğu, ayıpladığı budur. Nitekim (1) önermesiyle çevrildiğimiz kimsede, [çok kez bu kimseyle olan ilişkilerimiz, // onun 'q' ye yolaçan durumu// ve bu durumun etkilediği başka durumların önemi uyarınca,] birarada, ya da belli bir karışımında, değişik güçlü bir karşıkoyuş, // yürektenliği bakımından değişen bir özür-dileme kendini belli eder. Bu bağlamda yerine göre, ["ama ben" le başlayan bir itiraz tümcesi, // "haklısın" lı bir geçiştirme, // "bir daha yapmam" lı bir eksiği benimseyip ilerde tekrarlanmıyacağını bildirme çeşidinden sözverme]yle karşılaşılır.

Bu çerçevede [(1) e, // dolayısıyla de örneklik ettiği önerme türüne] "olana aykırı bir koşullu önerme" göziyle bakılamaz. Çünkü bütün olana aykırı koşullu önergeler [artık "geçmiş" damgasını taşıyan, // hiçbir zaman değiştirilemeyecek olan] belli bir olgunun ardısına ["öyle olmasaydı (bu öyle-olmayışın sonucu olarak) bak neler olacaktı" yönünde,] çoğun olanın yerini alması istenenlere, olabilenlere ilişkin — olan olmasaydı yerine neyin olacağını biliyormuşçasına — düşünceler (bazan da düşler, ipsiz sapsız hayaller) öne sürmektir.

Tam bir olana aykırı koşullu önerme olan

(2) (Ben) senin yerinde olsaydım doğruyu söyleyecektim önermesini gözönüne alalım. Bu önerme

p olsaydı, q olacaktı

biçiminde olup, burada 'p' '(ben) senin yerindeydim' i, 'q' de '(ben) doğruyu söyledim' i temsil etmektedir. Görüldüğü gibi (2) önermesinin gerek ön, gerekse de ard-önermesinin fiili geçmiş zaman kipindedir. Oysa (1) de her ikisi de geniş zaman kipindedir. Böylece (1) ile (2) arasında kuruluş ve bildirim bakımından önemli bir ayrılık göze çarpmaktadır. Nitekim (2) deki 'söyleyecektim' yerine 'söyledim'le biten (1) önermesi [artık gerçekleşmeyecek rasgele bir olanağı, // ya da hevesi değil, bir gerçeği, // olması gereken, gerçekleşmesi gereken bir olayı] açığa koyar. '...doğruyu söyledim' de, '...doğruyu söyleyecektim' deki ne kişisellik (örneğin ilkin isterken sonradan söylemekten vazgeçmiş olma), ne de iş-işten-geçmişlik (sonradan istemiye rağmen söylemek fırsatını kaçırmış olma) vardır. Ayrıca, birçok halde, [(2) türünden önergelerin (1) türündeki s-önergelerinin görüldüğü bağlamlardan daha başka bağlamlarda verildiği] meydandadır. Gerçekten (2) türünden önergeler [pratik-teknik becerikliliklere (diyelim ki belli bir ağırlığı kaldırmaya) ilişkin konusmalarda; // ya da ister bilimsel, ister bilim-öncesi yollarla yapılan olgusal

belirtmelerde (diyelim ki bir hava ısısına dayanamayışa) ilişkin ben-sen karşılaştırmalarında ortaya çıkarlar. (Örneğin: "senin yerinde olsaydım o taşı kaldırırdım", "senin yerinde olsaydım o soğuğa dayanmıya çalışırdım", "orda sen değil de ben olsaydım o sığağa dayanırdım gibi geliyor".)

'Söylerim'in ('herzaman söylerim'in) önceki bir zamana aktarılmasından başka birşey olmıyan (1) deki 'söylerdim' şimdii ve geleceği de kuşatmakta, [bütün zaman boyutlarını kucakladığı için] bir "zorunluluğu" yansıtmaktadır. Böylece (1), dolayısıyla de bütün benzeri s-önergeleri zaman-üstü (ya da zamana-bağlı-olmıyan) bir değişmezlik, bir "kesinlik" taşımaktadır. Nitekim ['senin yerinde olsaydım sözümde duracaktım', 'senin yerinde olsaydım yalan söylemiyecektim', 'senin yerinde olsaydım güveni kötüye kullanmıyacaktım' olana aykırı koşullu önermelerinin anlamca bir keyfiliği (başka türlü de olabilirliği) içermesine karşılık] ['senin yerinde olsam sözümde dururdum', 'senin yerinde olsam güveni kötüye kullanmazdım' ne yapacağını bilen birinin sarsılmaz istemini] dile getirmektedir. S-önergemesinin ahlâk bakımından önemi de zaten bu "zorunluluğa" dayanır.

Şimdi sözü edilen bu "zorunluluğu" açıklayalım: Burada "zorunluluk" derken gözönünde bulundurulana, s-önergelerinin fiil biçiminden ileri gelen birşey değildir. Böyle olsaydı, [bu önergelerin, {dilsel-görünüşleri yüzünden bazı hallerde değişik yorumlayışla, yani kişisel-özel nedenlerden ve konuşma dillerinin gramer ayrılığından ötürü,} bizde zorunluymuş gibi bir izlenim uyandırdığına] aklımız yatabilirdi. Gerçekten de s-önergeleri analitik birer önerme olmadıklarına göre, salt mantıksal bakımından herhangi bir "zorunluluğu" içermezler. Gene de bunların kullanılışında (ard-önergemenin fiilinde yansıdığına inanılan dışlaşma tonunda ve yolaçtıkları etkide pekişen) bir "zorunluluğu" birlikte getirdiğini, [daha önce kendimize hesabını vermemiş de olsak,] hep biliriz. Ne var ki fizik, ya da teknik bir zorunluluğa da yer yoktur burda. Olsa olsa eylemsel bir "zorunluluğun" sözü edilebilir. Öyleyse üzerinde durulan "zorunluluğun" s-önergelerine daha başka önermelerden aktarılmış olması söz konusu olabilir. Başka türlü dendiğinde her s-önergemesi günlük konuşmalarda dışlaşmamış, belirtik olmıyan bir önermenin (ya da önergelerin) sonucu durumundadır. Nitekim, mantıksal çıkarımsal bağlamlar içinde incelendikte, s-önergelerinin gerçekten de böyle olduğunu saptamakta gecikmeyiz.

Aydınlatma örneği olarak yine (1) önermesini ele alıp mantıksal ince yapıyı günışığına koymak amacıyla sembolik bir kılığa sokalım:

a ben;
 b sen;
 D durum; (b nin içinde bulunduğu sözü geçen durum);
 $Dx = x$ D durumunda idi;
 $Ex = x$ E eyleminde bulundu;
 $Gx = x$ 'in E eyleminde bulunması gerek olsun.

O zaman

(3) (x) ($Dx > Gx$)

bir norm'u dile getirir. Yani 'herkes D durumunda E eyleminde bulunmalıdır', örneğin 'herkes D durumunda doğruyu söylemelidir', ya da başka bir okuyuşla 'herkesin D durumunda E eyleminde bulunması gerek' önermesidir. (Sözü edilen norm ne analitik, ne de empiriktir.)

(4) Db

ise 'sen D durumunda idin' anlamına gelir.

(3) ve (4) öncüldür. Bu öncüllerden şöyle bir çıkarım yapılabilir:

(5) $Dd > Gb$ [(3), tûmelin örnekleme]

(6) Gb [(5), (4), modus ponens]

yani 'senin E eyleminde bulunman gerek'. (6) mantıksal çıkarımın sonucudur.

Oysa

(7) -Eb (olgusal empirik önerme)

'sen E eyleminde bulunmadın'.

Görüldüğü gibi (6) ile (7) arasında mantıksal bir bağdaşmazlık olmamakla birlikte ahlâksal bir bağdaşmazlık anlamına gelen bir çatışma vardır. İşte (1) önermesini kullanmaktaki amaç bir yandan bu çatışmayı belirtmek, öte yandan da bundan sonrası için önlemektir. (1) önermesi şöyle dile getirilebilir:

(8) a b olsa, Ea olurdu.

Burda a (3) önermesindeki norm'u benimseyen kişilerin temsilcisidir; b ise D durumunda olan kimselerin temsilcisi sayılabilir.

Öyle ki

(8) yerine

(9) Da olsa, Ea olurdu

diyebiliriz. Bu önerme ise (3) norm'unun empirik olgusal içeriğini dile getirir.

Nitekim

(10) x (3) norm'unu benimsiyor = x D durumunda olsaydı x E eyleminde bulunurdu.

(10) un yasaya uygunluğu

(11) a (3) norm'unu benimseyip D durumunda olsa E eyleminde bulunurdu önermesinin analitik olduğundan anlaşılır. Böylece her s-önermesinin belli bir (tümel) norm'un duygusal empirik içeriğini dile getiren (tekil) bir önerme sayılabileceği sonucuna varırız.

Bu mantıksal çözümlemeyi şimdi de [ahlâksal-eylemsel yönü daha çok belirgin kılan günlük dildeki şu açıklamalarla] gözönüne serelim:

Belli bir durumda herkes doğruyu söylemelidir. Bu bir norm, bir ana kural, bir ilke, bir yapıp etme temelidir. Belli bir durumun ortaya çıktığı her yerde, her zaman için bu böyledir; istisnası olamaz bunun.¹

Oysa sen, belli bir durumda, doğruyu söylemedin. Demek ki norm'dan ayrıldın, çıgnedin kuşatımına girdiğin ilkeyi. Apaçık bir olgu bu.

Sen norm'dan ayırmakla kötü birşey yaptın.

İyi birşey olan doğruyu söyleme fırsatını kaçırdın. Şimdi sakın kendini haklı göstermiye kalkışma. "Kendini benim yerime koy, o durumda sen doğruyu söylemezdin" çeşidinden itirazlara yer yok. Ne desen de, yine de senin norm'dan uzaklaşmana kaçınılmaz birşey göziyle bakılamaz. Herkesin elindedir norm'a uymak. Onu uygulamak sana zor gelebilir.

Öyle de olsa senin için değiştirilemez; ne sen yapabilirsin böyle bir değiştirmeyi, ne de başkası. Senin doğruyu söylemediğin o durumda kim olursa olsun herkes, bu arada şüphesiz ben de doğruyu söylemek zorunda idim.

O durumda ben doğruyu söylemeseydim, şimdi benim sana yaptığım gibi, senin beni kınamıya hakkın olurdu. Doğruyu söylemiş olsaydın ama, ben şimdi sana "doğruyu söylemekle iyi birşey yaptın, nitekim senin yerinde olsam ben de doğruyu söylerdim" diye imrenmeyle yönelecektim.

Hiç şüphe yok ki bütün bu açıklamalar yukarıdaki sembol kalıbının ışığında sınırsız sayıda örneklere (sözgelişi "senin yerinde olsam sözümde dururdum", "senin yerinde olsam güveni kötüye kullanmazdım" gibi s-önermelerine) mutatis mutandis uygulanabilir.

S-önermelerine yapışık başka bir anlam katı, bu önermelerin değerbiçici yönü de aydınlık kazanıyor yukarıdaki açıklamalarla. Zaten, daha önce kısaca dikkat çekilen eleştirel yön, her s-önermesinin değerlendirici bir sav ile ortaya çıktığına tanıklık etmekte. Ama özellikle yukarıda geçen "kötü birşey yaptın", "doğruyu söyleme fırsatını kaçırdın", "iyi" ve "imrenme" sözcükleriyle bir kez daha belli oluyor. S-önermelerini ahlâk yönünden önemli kulan, bu tümce ve sözcüklerin işe karışmasıdır. Tıpkı "zorunluluk" gibi, iyi ile kötüyü belirleyiciliği de, s-önermesi, dayandığı normdan alır. İyi olarak, hattâ sınırsızca iyi olarak başa konan bir normu özel bir durumda yeniden bildirmektedir her s-önermesi.

Burada da iki soru beliriyor: Bir s-önermesinin (a) doğruluk değeri nasıl bilinir; (b) kullanım rolü nedir?

(a) ya cevap olarak şunu diyebiliriz: bir s-önermesinin doğruluk değeri her mantıksal sonuçta olduğu gibi geçerli bir çıkarımla bağlandığı öncülün doğru olmasına dayanır. Bu doğruluk, besbelli ki, [s-önermesini ortaya koyanın bir yandan objektivliğine, // öte yandan da normu çığneyen o "sen" diye çevrildiği kimsenin içinde bulunduğu tarihsel-toplumsal-davranışsal olay durumunu yorumlama keskinliğine] bağlıdır. Norm ise, yukarıdaki örneklerden de anlaşıldığı üzere, ne analitiktir, ne de empirik; demek ki sözcükleri tanımlamayla, ya da evren olaylarının dile getirilmesiyle saptanabilen bir doğruluğu (ya da yanlışlığı) yoktur. [Konuşanın gerçekleşmesini istediği birşeyi öne sürmesi, // birşeyi buyurması,] hem kendisini, hem de "sen" dediklerini kucaklıyan bir toplumda — çeşitli tarihsel nedenlerden ötürü — saygı gören bir norma tüm sonuçlarıyla kendisinin de bağlandığını ortaya koymaktadır. Bu bakımdan [her s-önermesinin, konuşanca iyi diye kabul edilen normun, [hiçbir zaman taşımadığı bilgisel değerini] değil de, // buyruksal tonla içiçe giren aksiyolojik değerini: yansıttığı] söylenebilir.

(b) ye gelince, eldeki bağlamda şu cevap yerinde sayılabilir: her s-önermesi, ilkin, çıktığı normun katılığı ve kuşatıcı savı yüzünden kolayca yolaçabileceği itirazı engellemek, gizlemek çeşidinden bir görevi yerine getirir. Bir de, buna dayanarak, [normu, belirgince anmaksızın pekiştirerekten başkalarına elden geldiğince kolaylıkla asılamaya; // "sen" in sapışına rağmen, gerek onun, gerekse başkalarının bundan sonraki sapışlarını önlemek amacına] yönelir. Özellikle bu kullanım başarısından ötürü, s-önermelerine her türlü ahlâk konuşmalarında kanıtı andıran yüksek güçte bir yaptırım aracı olarak sık sık başvurulur.

Verilen açıklamaların ışığında sonuç olarak şu açıktır: Ahlâk konuşmalarına geniş ölçüde yer ayıran günlük dilin 'senin yerinde olsam' deyimi, şimdiye dek ahlâk filozoflarının nedense gözünden kaçmış olmakla birlikte, [ahlâk dilinin, daha her çeşit teorileştirme öncesinde bile, normcu-buyruksal, eleştirel-değerlendirici, ilkeasılayıcı belirlenimlerle örülmüş olduğuna] dikkati çekmekte; ayrıca [bunların gerek birbir, gerekse aralarındaki ilintiler bakımından, toptancılıktan kaçınan çözümleyici bir yöntemle mantıkça incelenmesi gerektiğini] göstermektedir.

NOTE

1. cf. Grammatical Notes, I, B

Reprinted from Felsefe Arkivi 15 (1965), pp. 19-26. The author (b. 1925) is professor of Philosophy at the University of Istanbul.

İKTİSADÎ KALKINMANIN GÜÇLÜKLERİ

Besim Üstünel

Bundan evvelki bölümde [Türkiye'nin iktisadî gelişmenin hangi safhasında bulunduğunu// ve önümüzdeki 35-40 yıl zarfında hangi gelir seviyesine ulaşabileceğini,] diğer memleketlerle karşılaştırmalar yaparak incelemeye çalışmışım. Bu incelemelerden son derece önemli bir sonuç ortaya çıkmıştı. Biri, Türkiye'nin son 40 yıllık dönemde sağladığı [iktisadî gelişmenin, tümü itibarile fena sayılamıyacağı] ve özellikle İkinci Dünya Savaşından sonraki dönemde sağlanan [gelişme hızının oldukça yüksek bir seviyeye ulaştığı;] fakat buna rağmen [1960 Türkiye'sinin adam başına gelir seviyesi bakımından Batının gelişmiş ülkelerine nazaran ortalama olarak bir asır geride bulunduğu] gözlemidir. İkincisi ise, önümüzdeki 40 yıl zarfında çeşitli güçlükleri yenebilirsek [gelişme hızımızı arttırabileceğimiz// ve [asrın sonunda adam başına gelir seviyesini 700 dolara çıkarmak suretile; Batı'nın gelişmiş ülkeleri ile aramızdaki farkı ortalama olarak yarım asıra indirebileceğimiz] noktası idi. İktisadî gelişmemiz konusunda bu çok uzun vadeli projeksiyonu yaparken, [ekonomik, sosyal ve politik alanda karşılaşılabilecek çeşitli güçlüklerin cesaretle ele alınarak çözümlenmesi] gerektiğini de işaret etmişim. Şimdi [bu güçlüklerin neler olabileceğini,] problemin temeline inmek suretile açıklamaya çalışalım.

İktisadî gelişmesini hızlandırmak isteyen bir memleketin karşılaşılabilecek güçlükler çoktur ve çeşitlidir. Fakat bunların hemen hepsini iki temel güçlüğü bağlayabiliriz: (1) Sermaye birikiminin hızlandırılması ile ilgili güçlükler, (2) İnsan gücünün daha vasıflı ve daha verimli hâle getirilmesi ile ilgili güçlükler. Bunlara, aynı derecede önemli olmamakla beraber,¹ [iktisadî faaliyetlerin içinde cereyan ettiği] ortamın, // ekonomik ve sosyal kurumların üretimde verimi arttıracak şekilde yeniden düzenlenmeleri// ve daha etkin hale getirilmeleri ile ilgili güçlükler, bir üçüncü grup olarak ilâve edilebilir. [Beş Yıllık Plânda öngörülen idari reform, // İktisadî Devlet Teşekküllerinin yeniden düzenlenmesi, // Sermaye Piyasasının geliştirilmesi, // işçi — işveren ve köylü ile toprak ilişkilerinin

yeniden düzenlenmesi gibi] çeşitli reformlar bu gruba giren güçlükleri yenmek amacile plânlanmıştır.

[Üretimin beşerî unsuru olan insan gücünün {gerek işçi, gerek sevk ve idare edenler olarak} daha vasıflı ve daha verimli hale getirilmesi ise,] sadece onların bilgi ve görgü seviyesini yükseltecek bir "eğitim problemi" ve bununla ilgili güçlükler anlamına alınmamalıdır. İnsanların çalışma gücüne ve çalışma şevkine tesir eden — sağlık, sosyal güvenlik, iyi düzenlenmiş sosyal ilişkiler gibi — her türlü faktör gözönünde bulundurulmalıdır.

İşte, her az gelişmiş ülkede olduğu gibi, Türkiye'de de büyük kitlenin sağlık şartları, // içinde yaşadıkları sosyal ortam // ve özellikle bilgi ve görgü seviyesi [üretimde verimliliği çok düşük seviyelerde tutan] temel faktörlerdendir. Bu şartların düzeltilmesi için tahsis edilebilecek imkân ve kaynakların çok mahdud olması yanında insanları eğitmenin uzun zamana ihtiyaç göstermesi de ["iktisadî gelişmenin asgari bir olgunlaşma süresi içinde gerçekleştirilmesi zorunluğunu" ortaya çıkaran] nedenlerden biridir. İnsanları eğitmek, // daha sıhhatli, daha çalışkan ve daha becerikli kişiler haline getirerek, onlara şevkle çalışacakları iş sahaları hazırlamak "İktisadî Gelişme" yolunda çözümlenmesi gereken temel güçlüklerden bir grubu teşkil eder. İkinci grup güçlükler ise "Sermaye birikiminin hızlandırılması", yani [çalışma gücü arttırılan insanların eline verilecek üretim araçlarının — makine, alet ve teçhizat — daha bol ve daha mükemmel olmasının] devamlı olarak sağlanması ile ilgili güçlüklerdir.

Türkiyede sermaye birikimini hızlandırmanın güçlüğü, diğer bütün düşük gelirli ülkelerde olduğu gibi, iki temel nedenle ilgilidir: (1) [Geniş halk kitlelerinin zaten çok fakir olması // ve dolayısıyla kendi rızasıyla gelirinin bir kısmını tasarruf edebilecek bir durumda bulunmaması, // (2) genellikle herkesin bir kere alışmış olduğu hayat seviyesinden, bir süre için dahi olsa, fedakârlık yapmak istememesi, // bilâkis imkân bulduğu anda, özendiği kimselerin hayat standardına derhal yükselmek istemesi.]

Bu iki temel neden, Türkiye'de sadece ortalama olarak gelirin düşük bir nisbetinin tasarruf edilmesi sonucunu doğurmakla kalmıyor, aynı zamanda gelir seviyesi yükseltilebildiği zaman [hic olmazsa bu artan gelir diliminin önemli bir kısımının tasarruf edilip // yatırımlara ayrılabilmesini] (yani marjinal tasarruf eğiliminin yükseltilmesini) de güçleştiriyor.

Geniş çapta yatırım yapmadan kalkınmayı hızlandırmak imkânsız olduğuna göre, hızlı kalkınma için lüzumlu yatırımları sağlam kaynaklardan finanse etmemizi sağlayacak bir "cebrî

tasarruf politikası" düzenlememiz şart olmaktadır. İşte, [toplam tasarruf seviyesinde devamlı yükseliş sağlayacak yollardan] belki onda sekizi "vergi tedbiri" olduğu için, mesele birden bire bazı grupların ve genellikle politikacıların hoşlanmadığı bir görünüş almaktadır.

Problemin esasını bu şekilde ortaya koyduktan sonra, dönüp [Türkiye'nin] bu güçlüklerin ne kadarını yenmiş olduğuna// ve ne kadarını da önümüzdeki yıllarda yenmek zorunda kalacağına] bakabiliriz. Bunu yaparken, yine gelişmiş ülkelerin aynı konuda geçirdikleri tecrübelerin ışığından da faydalanabiliriz.

Çeşitli ülkeleri adam başına gelir seviyesi bakımından gruplara ayırarak, yüksek gelir seviyesinden düşük gelirli'lere doğru sıraladığımız zaman görüyoruz ki, yıllık millî üretimden yatırımlara ayrılan kısım hem mutlak seviye olarak, hem de nisbet olarak yüksek gelirli'lelerde daha yüksek; ve gelir seviyesi düşüktüğü yatırım nisbeti de düşmektedir. En yüksek gelirli ülkelerde (Birleşik Amerika, Kanada) millî hasılanın o/o 22-23'ü oranında sermaye birikimi sağlanırken (1950-55 ortalaması) düşük gelirli ülkelerde bu nisbet o/o 8-10 civarında kalmaktadır.

Sermaye birikiminin zaman içinde takip ettiği seyir de bazı ülkelerde son derece enteresan olmuştur. Son bir asır içinde başarılı bir kalkınma sağlamış olan ülkelerin bir kısmı baştan itibaren yüksek yatırım oranlarına ulaşmış, bir kısmı ise başlangıçta düşük olan bu oranı zamanla yükseltmeye muvaffak olmuştur. İkinci gruba dahil ülkeler gelişmelerinin ilk 50 yıllık döneminde büyük çapta dış borçlanmaya girmişlerdir.

Türk ekonomisinde sermaye birikim nisbeti ve bu nisbetin artış seyrine gelince: bu konuda 1927 yılına kadar geriye gitmemizi mümkün kılacak bilgiler maalesef mevcut değil. Yatırım tahminleri en çok 1948 yılına kadar geriye gidebilmektedir. Maamafih, 1948 yılında yatırım millî hasıla oranının o/o 8.8 civarında olmasına bakarak ve 1927-38 döneminde millî gelirdeki ortalama artış hızının o/o 4 olduğunu da hesaba katarak [bu dönemde yatırım oranının o/o 6 ilâ o/o 8 arasında değiştiğini, // savaş yıllarında tekrar düşerek, 1948'de bu seviyeye ulaştığını] söyleyebiliriz. Bu tahminler doğru olarak kabul edilirse, [Türkiyede sermaye birikim oranının iki Dünya Savaşı arası dönemdeki seviyesinin İsveç ve İtalya'nın 1861-90 dönemindeki oranlara çok yakın olduğu] söylenebilir.

Yatırımların millî hasıla oranında 1948 yılından itibaren kaydedilen artışlar, 15 yıllık dönemde o/o 100'e yakın bir gelişme sağlandığını göstermektedir. Tesadüfi faktörlerin etkisini bertaraf

etmek için dörder senelik ortalamalar alırsak, durum bir miktar değişiyor, fakat yine de o/o 50'nin üstünde bir artış olduğu muhakkak.

Türkiyede Yatırım Oranlarının Artışı

Yıllar	Yatırım/M. Hasıla Oranı
1948-51	o/o 10.1
1952-55	13.4
1956-59	13.8
1960-63	15.6

Bu rakamlara dış yardım ve borçlanmalar kanalı ile sağlanan dış tasarruflar da dahildir. Bunların miktarı yıldan yıla değişmekle beraber devrenin tümü itibarı ile millî hasılanın o/o 1.5-2'si civarındadır. Birinci Beş Yıllık Plân döneminde o/o 3-4'e çıkarılması öngörülen bu dış borçlanmanın İkinci Plân Döneminde azaltılması// ve 1973 yılında dış yardımsız kalkınmamızı devam ettirebilecek seviyeye gelmemiz icab etmektedir. Bu seviye yurtdışı tasarrufların millî hasılanın o/o 21-22'sine çıkarılması anlamına gelmektedir. Bu ise 10-12 yıl gibi nisbeten kısa bir süre içinde sermaye birikim nisbetini yeniden o/o 50'nin üstünde arttırmak demektir. Bu çok önemli ve çok ciddi bir gayreti ifade eder.

[İktisadî gelişmesini başarı ile yürütmüş olan İsveç ve Kanada gibi ülkelerin büyük çapta dış borçlanmayı 50-60 yıl devam ettirdikleri// ve yurtdışı tasarruflarda bu çapta bir artışı daha da uzun bir sürede gerçekleştirebildikleri] düşünülürse, [Türkiye'nin aynı hedefleri 25 yıllık bir dönem içinde yani 1948 ile 1973 arasında gerçekleştirmesinin ne kadar güç bir iş olduğu] daha kolay anlaşılacaktır.

Kaldı ki, hızlı gelişmenin finansmanı için bulunması gereken malî kaynaklar bu kadarla da kalmıyacaktır. İnsan unsurunun kalitesini ve verimini artırmak için yapılacak "gelişme harcamaları" yatırım sayılmayan fakat bazan yatırımlardan da önemli olan harcamalardır. Aynı şey toprak reformu ve diğer düzenleme tedbirlerinin finansmanı açısından da söylenebilir.

Türkiye'nin önümüzdeki on yıllarda eskisinden daha hızlı gelişmesini isteyen herkes bu temel güçlükleri yenmek zorundadır. Sağcı, solcu ya da orta yolcu olmakla bu güçlükler ortadan kalkmaz, ya da kolay çözüm yollarına bağlanamaz. Aşırı sol bir rejime kaymak, hem maddi bakımdan söz konusu fedakârlıkların gene

geniş küteller tarafından omuzlanmasını bertaraf edemeyecek, hem de bunlara ilâveten manevi değerlerin ve hürriyetlerin kaybedilmesi tehlikesi söz konusu olacaktır. Aşırı sağa kaymak ve başıboş piyasa düzenine itibar etmek ise, bir takım lüzumsuz kayıplara, israflara ve dengesizliklere yol açacağı için aynı sonuçların daha büyük fedakârlıklarla ve belki de daha geç elde edilmesine sebep olacaktır. Orta yol nisbeten daha makul ve demokratik hürriyetlerle daha kolay bağdaşan bir yol olmakla beraber, bazı politikacılarımızın ve devlet adamlarımızın zannettikleri gibi "en kolay yol" aslâ değildir. Bilâkis, [burada sol'un "dikta metodlarile", // sağ'ın ise "piyasa mekanizması"nın insafsız işleyişi ile] kolayca yapabileceği [bazı şeyleri çok daha güç yollardan yapmak mecburiyetinin ortaya çıkardığı] önemli problemler ve güçlükler söz konusudur. Binaenaleyh, ortanın biraz sağında veya biraz solunda olan [sorumlularımızın "orta yolculuğu" güçlükleri ileriye atmak için bir paravana olarak kullanmak// ve "lapacı" bir tutum içine düşmek tehlikesini kesin olarak bertaraf etmeleri] gerekir. Aksi takdirde, aşırı sağ veya aşırı sol akımlar "özenti" olmaktan er geç çıkacaktır.

NOTE

1. cf. Grammatical Notes, III, B, 2

Reprinted, in slightly abridged form, from the author's book, Kalkınmanın Neresindeyiz. Ankara: Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilimler Fakültesi, 1966, pp. 20-26. The chapter abridged here first appeared as an article in the Istanbul daily newspaper Milliyet (March 5, 1965). The author is presently professor of Economics on the Faculty of Political Science at the University of Ankara.

TÜRKİYE'DE NÜFUS ARTIŞI VE İKTİSADÎ GELİŞME

Orhan Türkay

Kuruluşundan hemen sonra Cumhuriyet Hükümeti bir nüfus artırma politikası gütmeye başlamıştı. Ölümleri azaltmak için tedbirler alınırken bir yandan da doğumları artırma çareleri araştırılıyordu. Bu politikanın gerekçesi her şeyden önce askerî ve siyasî idi. Ama hiç şüphesiz [o sıralarda batı memleketlerinde yaygın olan nüfus azalışı korkusunun da bu politikanın seçiminde rolü] olmuştur.

O günlerden bu yana Türkiye nüfusunun artış hızı o sıralarda hiç kimsenin tahmin edemeyeceği kadar hızlıdır. Artış hızı son devrelerde büsbütün büyümüştür. Bugün Türkiye, nüfusu en hızlı artan memleketler arasındadır.

Artış hızının yükselmesi sebebi İkinci Dünya Savaşından bu yana ölüm hadleri hızla azalırken [doğum hadlerinin yüksek seviyelerini korumaları// hattâ belki de hafif bir yükselme göstermeleridir.]

Türkiye iktisadî bakımdan gelişmekte olan bir memleketdir. Fakat gelişme imkânları sınırsız olmadığı gibi¹ çözüm bekleyen meseleleri de çok ve çeşitlidir. Üstelik de hızlı bir şekilde gelişme arzusu şiddetli ve yaygındır.

Çok hızlı nüfus artışı [iktisadî gelişmeye yardımcı olmaktan çok]² güçlük çıkarmaktadır. [Nüfus artış hızı daha yavaş ve nüfusun yaş bileşimi şimdikinden farklı olsa idi] iktisadî gelişme yolunda daha hızlı ilerlemek mümkün olurdu.

Nüfus politikasında bir değişiklik gerektiğini söylerken [ölümleri azaltma çabasına son vermeyi aklımızdan bile geçirmedığımızı] belirtmek lüzumsuzdur. Üstelik de ölüm hadlerindeki artış sadece nüfusun artış hızını hafifletecek fakat [yukarda belirttiğimiz ikinci sart, // yani nüfusun yaş bileşiminin değişmesi,] gerçekleşmeyecektir. Şu halde değişiklik doğumları artırma politikasında olacaktır. Bu değişiklikten kasıt [çocuk sayısını devletin tâyin etmesi// ve tatbikatı kontrol etmesi] değildir. Tam tersine [devletin bugünkü müdahalesinin, // doğum kontrolu hakkındaki yasakların kaldırılmasıdır.] Çünkü doğum kontrolu [ailelerin istedikleri sayıda ve istedikleri zamanda çocuk sahibi

olmaları] demektir, oysa bugün yürürlükte olan kanun hükümleri aileleri [mümkün olduğu kadar çok sayıda çocuk yapmağa] zorlamaktadır.

Doğum kontrolü kolayca yerleşen bir alışkanlık değildir. Fakat [yasak hükümleri kalkar// ve devlet isteyenlere yardım elini uzatırsa] başarı kazanılabilir. Doğum hadleri bir miktar hafifler, nüfusun yaş bileşimi değişmeye başlar. Önümüzdeki devrelerde çalışma çağındaki nüfusun nisbeti büyürken çocuklar nisbeti azalır. Eldeki gelişme imkânlarını daha verimli bir şekilde kullanmak mümkün olur. Doğum kontrolunun başarı derecesi büyük bile olsa Türkiye nüfusu hızla artışına devam edecektir. Sadece artışın hızı hafifleyecektir. Bu yüzdendir ki yeni nüfus politikası [bir yandan aşırı bir artışın yarattığı mahzurları hafifletmek, // bir yandan da 'nüfus artışının faydalı etkilerinin daha iyi bir şekilde ortaya çıkmasını; sağlamak] maksatlarına hizmet edecektir.

Askerî bakımdan başlangıçta mevcut olan endişenin de bugün yeri olmamak gerekir. Nüfus miktarı bugünün savaş teknolojisi ve kollektif savunma sistemleri karşısında tek başına bir mâna ifade etmiyor. Üstelik de Türkiye'de doğum kontrolü başarılı olduğu takdirde 1985 de nüfusun ulaşacağı miktar doğum kontroluna gidilmediği takdirde ulaşacağı miktardan daha küçük olmasına rağmen savaşacak insan sayısı bakımından arada pek fark olmayacaktır. Çünkü iki nüfus miktarı arasındaki farkın çok büyük bir kısmını çocuklar teşkil edecektir.

İktisadî gelişme çabalarını kolaylaştırmak bakımından bugünkü nüfus politikasının değiştirilmesi gerektiğini söylerken iktisadî gelişmeyi ortalama hayat seviyesi veya ortalama gelir olarak düşünüyoruz. Fakat başka bir bakımdan da tezi savunmak mümkündür. Doğumlardaki azalış, hattâ sadece doğum kontrolü yasağının kaldırılması, birçok ailenin refahını artıracaktır. Bundan ayrı olarak da bugünün politikası adalet duygularını rahatsız eden sonuçlar vermektedir. Varlıklı ve genel kültür seviyesi daha yüksek olan aileler doğum kontrolü metodlarına başvurarak aile büyüklüğünü ayarlamak imkânını bir dereceye kadar bulurlarken varlıksız ve cahil halk kanunun yasak hükmü yüzünden çeşitli sıkıntı ve acılara katlanmak zorunda kalıyor.

Şimdi sıra nüfus politikasında yapılmasına gerekli gördüğümüz değişikliği daha açık olarak belirtmemize gelmiş olsa gerekir. Yapılması gereken değişiklikler şunlardır:

1. Umumi Hıfzısıhha Kanunu ile Türk Ceza Kanununun ilgili maddeleri değiştirilerek [gebelik önleyici bilgilerin yayılması//

ve gebelik önleyici araçların ithal edilmesi// ve satılması hakkındaki yasak kaldırılmalıdır.

2. İsteyenlere gebelik önleyici bilgileri vermek ödevi ilgililere yüklenmelidir.

3. Gebelik önleyici araçların ucuza satılması, memleket içinde imâl edilmesi ve gerekirse parasız verilmesi imkânları sağlanmalıdır.

4. Çocuk düşürme konusu da ciddî olarak ele alınmalıdır. Yürürlükte olan kanun hükümleri karşısında hekimler tıbbî bakımdan mutlak bir zaruret sayılan hallerde dahi müdahaleden çekinmektedirler. Bu hallerde çocuk düşürülmesine veya kısırlaştırma gibi işlemlere başvurulmasına açıkça izin verilmek gerekir. Hattâ daha ileri giderek diyebiliriz ki bazı iktisadî ve sosyal zaruretlerin de tıbbî zaruretler gibi düşünülmesi gerekebilir.

NOTES

1. cf. Grammatical Notes, III, B, 1
2. cf. Grammatical Notes, III, B, 3

Reprinted from the concluding summary of the author's book of the same title, Ankara, 1962, pp. 128-130. The author is currently professor of Economics on the Political Science Faculty of the University of Ankara.

ISLIK DİLİ

Özcan Başkan

Islık dili, [normal konuşma yerine ıslık çalma suretile sağlanan bir haberleşme çeşidi olup] ıslık dili kullanan topluluklar eldeki bilgilere göre bütün dünyada sadece bir kaç tanedir. Bunlardan birisi Kanarya adalarında, öbürü Fransız Pirenelerinde, bir başkası da Meksika'da bulunmaktadır. Türkiye'de de böyle bir ıslık dilinin bulunduğu öğrenilmiş, ve Giresun'a bağlı Kuşköy'de 1966 yılında Batılı uzmanlar ile kitabın yazarı tarafından yapılan çalışmalarda şu bilgiler ve sonuçlar elde edilmiştir.

[Kuşköylüler tarafından kullanılan, // ve adına ıslıkça denebilecek olan] bu ıslık dili [bir vadi ile ayrılan yamaçlarda oturan köylülerin birbirlerine gidip gelme zorluğu karşısında] geliştirilmiş görünmektedir. Islık dilinde sadece belli anlamlara gelen ıslık işaretleri bulunmamaktadır. Eğer bulunsaydı ortaya [sadece sayılı bir kaç ıslık kelimesinden kurulu] bir sistem çıkmış olurdu. Oysa ıslık dili [bir yandan normal Türkçe kelimeleri telâffuz etme hareketleri yapılırken öbür yandan da ıslık çalma suretile] elde edilmektedir. Böylece ortada sadece ıslık duyulmakta fakat normal ıslıktan ayrı olarak [ıslık çalının bütün telâffuz hareketleri de] dudaklarındaki ve avurtlarındaki adale değişmelerinden izlenebilmektedir. Normal konuşmada ses telleri titreştiği halde fısıldayarak konuşmada sadece nefes çıkar. [Eğer fısıldayarak Türkçe konuşurken dudaklar ıslık çalınır gibi büzülüp de// konuşma organlarının hareketleri kuvvetli bir nefesle normal konuşmadaki gibi devam ettirilirse] ıslık dilinin çalınış şekli elde edilmiş olur.

Bu bakımdan Kuşköy ıslıkçası yepyeni işaretlerden kurulu bir dil olmayıp [Türkçe konuşmanın ıslık çalarak söylenmiş fakat biraz eksik ve güdük bir şeklidir.] Köylüler normal konuşmada söyleyebildikleri kelimeleri ıslıkla da telâffuz ederek çalabilmekte fakat [çaldıkları ıslık kendilerine dinletilince] yakını olmadıkları kelimeleri tanımakta güçlük çekmektedirler. Bunun da sebebi ıslık çalarken [bütün telâffuz hareketleri yapılmaya çalışıldığı halde] dudakların büzük olması sebebi ile bu telâffuzların güdük kalmasıdır. Böyle olunca çalınan ıslıkları banttan dinleyen köylüler

bu ıslık telâffuzu içerisinde, kelimeleri tanımaya yarayacak işaretler ve ip uçları bulamamaktadırlar.

Yapılan çeşitli denemelerin istatistik sonuçlarına göre ıslık dilinde bütün anlaşmayı /i.ö.ü. / vokalleri ile /f.ç.k. / konsonları sağlamaktadır. Türkçenin bütün sesleri bu altı sesin içerisinde gruplanarak telâffuz edilmekte, veya bu altı ses halinde duyulmaktadır. [Türkçe seslerin, bu altı temel sestten hangisi içerisinde gruplandığı] aşağıda gösterilmiştir.

grup 1	grup 2	grup 3
i ü	e ö	ı u
		a o
/i/	/ö/	/o/
grup 4	grup 5	grup 6
p b	t d ç c	k g
f v	s z r l	
h m	ş j n y	
/f/	/ç/	/k/

Böylece her ses kendi şekli ile çıkmayıp başka bir ses olarak çıktığı için bir bakıma "şifrelenmiş" olmaktadır. [Normal şifrelerde her işaretin yerine bir başkasının konması gibi] ıslık dilinde de her sesin yerine [konuşma organlarının ıslık çalında aldığı] şekil yüzünden bir başkası geçmektedir. Oldukları gibi telâffuz edilen seslerden sadece altı tanesi temel sestir; öbürleri şu şekilde değişerek çıkmaktadır.

Örnek

Konuşulan normal sesler	dil	biliminde	yöntem
Seslerin altı temel ses		i i i ö	ö ö
ile yer değiştirmesi	ç ç	f ç f çç	ç çç f
Islıkçada şifrelenmiş	çiç	fiçifiççö	çöççöf
olarak duyulan sesler.			

[Her sesin ıslıkçadaki eşdeğer sesi] bilindiği için [verilecek herhangi bir cümlenin, ıslık çalındığı zaman ne şekilde çıkacağı] önceden kestirilip bir kağıt üzerine yazılabilir.

Örnek

Düz söz Jandarma geliyor, tabancanı sakla
 ıslıkça çoççoçofo köçiçoç çofoçoço çokço

Bu şekilde, önceden hazırlanmış ıslıkça cümleler yabancı bir dildenmiş gibi bazı ıslıkçılara çaldırılıp öbürlerine de dinletildiği zaman /çoççoçofo.../ gibi ıslıkça cümlelerin, "Jandarma geliyor..." şeklinde doğru olarak anlaşıldığı görülmüştür. Bu deneme de gerçekten, [ıslık çalan kimsenin, kendi konuşma seslerini önce ıslıkçadaki altı ses ile şifrelediği, // ıslık duyanın da bu sesler arasından yakalayabildiği akustik özelliklere dayanarak şifrelenmiş konuşma seslerini çıkarabildiği]ni göstermektedir. Böylece köylülerin, normal kelimelerin ıslıkçaya göre şifrelenmiş şekillerine niçin normal Türkçe kelimelermiş gibi tepki gösterdikleri anlaşılmaktadır. Başka bir deyişle ıslık çalanlar kendileri için gerekli olan kelimelerin ıslıkçaya şifrelenmiş şekillerinden kurulu yeni bir kelime düzeni içerisinde birbirleri ile anlaşılmaktadırlar. Köylülerin her zaman kullandıkları bu gibi kelimelerin ıslıkçadaki şekilleri şöyledir.

Örnek

imece	/iföçö/
kasaba	/koçofö/
muhtar	/fofçoç/
tahsildar	/çofçiççoç/
kaymakam	/koçfokof/
jandarma	/çoççoçofo/
ormancı	/oçfoçoçö/

Türkçenin bütün sesleri altı temel ses ile şifrelendiği için bir çok kelimelerin aynı telâffuz edileceği, ve bundan da karışıklık doğacağı sanılabilir. Oysa görüldüğü gibi kelimelerin hemen hepsinin telâffuzları az da olsa birbirlerinden ayrıdır. Ayrıca ıslık ile anlaşmada kullanılan kelimelerin sayısı sınırlı olduğundan şifrelenmiş bir ıslıkça cümleyi duyan kimse sözün akışına bakarak hangi kelimeden sonra hangisinin geleceğini bilmektedir. Sözgelimi "jandarma..." kelimesini çok iyi bildiği için bunu ıslıktan hemen tanıyan birisi daha sonraki kelimeyi çok iyi duymasa bile bunun her halde "...geliyor" olacağını kestirebilmektedir. Bu da ıslıkla anlaşmada toplumsal çevrenin ve köydeki yaşayış düzeninin ne derecede önemli olduğunu göstermektedir. [Islıkçanın, özellikle

imece için birbirinden yardım isteme; // jandarma, ormancı, kaymakam gibi devlet memurlarının yaklaştığını haber verme; // yayladan veya kasabadan gelenleri bildirme, // veya bunlardan haber sorma gibi konularda kullanılması] [Türkçenin eksik ve güdük bir şekli olan ıslıkçanın, önceden belirlenmiş ve sınırlı konularda bu durumu ile de etkili olabileceğini// ve bir haberleşme değeri taşıyabileceğini] göstermektedir.

Reprinted from the author's book, Lengüistik Metodu. Istanbul: Çağlayan Kitabevi, 1967, pp. 141-143. The author is a linguist on the faculty of the University of Istanbul.

KUL SİSTEMİNİN ORTAYA ÇIKMASI VE GELİŞMESİ

Ahmet Mumcu

Osmanlı Devletine kul sisteminin girmesi pek çok bakımlardan, bu arada konumuz yönünden, son derece önemli bir olaydır. Konumuzu ilgilendiren noktaları üzerinde durarak bu olayı tahlile¹ girişmek gerekir.

[Osmanlıların Orhan Bey zamanında sınırlarını genişletmeleri, // Avrupaya geçmeleri,] [bu yeni devletin askerî kuvvete olan ihtiyacını] arttırmıştı. Fetiğçi ırkın azlığı// ve gitgide artan savaşlar karşısında tükenme ihtimalinin bulunması, kuruluş devrinin basiretli devlet adamlarına [savaşta esir düşen hristiyanlardan devletin hakkı olan 1/5 bölümünün islâmlaştırılarak ordu hizmetine alınması] fikrini ilham etmiş olmalıdır. Bu şekilde, "Acemi Ocağı" XIV. Yüzyılın son yarısı içinde Çandarlı Kara Halil Paşa tarafından I. Murad'ın hükümdarlığı zamanında kurulmuştur. Bu kuvvetin teşkil edilmesinin daha mühim bir sebebi ise [I. Murad'ın {merkezî otoriteyi kuvvetlendirmek// ve emri altında düzenli ve tamamen kendisine bağlı bir askerî kudret aracılığı ile uc'larda feodal bir hayat yaşayan beylere karşı mutlak egemenliğini sağlamak; istemesi]dir. Böylece, yeniçeri kuvvetine konan "kapı -kulu" adı I. Murad'ın bu amacını en açık bir şekilde göstermektedir.

Daha I. Murad zamanında bu asıldan gelen devlet adamlarını görüyoruz. Msl. [Lala Şahin Paşa gibi doğrudan doğruya kendi emrinde bulunan kul devlet adamı ile] I. Murad, uc'da yarı feodal bir hayat yaşayan Evranuz'u otorite altına sokmuştur. I. Bayezid devrinde sarayda, idarede ve maliyede aynı asıldan gelme devlet adamlarının çoğaldığını görmekteyiz. Bu devirler, [Osmanlı padişahının yetkilerini arttırmak istediği] bir zamandır. Bu iki olayın paralellik sebebi haktır. Padişah, devletin önemli kuvveti olan tımarlı sipahilerin hâkimi olan uc'lardaki eski ailelerin karşısında [kendi "kulu" olan yeniçeriler// ve o asıldan gelme devlet adamları ile] otoritesini kurmak istemektedir.

Kul sisteminin birdenbire genişlemesi, ["Devşirme" usulünün kabulü// ve bundan sonra II. Mehmed'in çalışmaları ile] mümkün

olmuştur. Savaşta esirlerden ve satın alınmış kölelerden askerî kuvvet teşkile daha Büyük Selçuklarda, Anadolu Selçuklarında ve Eyyubîler'de biliniyordu. Fakat Osmanlı Devletinde fetret devresini izliyen yıllarda fetihler durmuş ve savaş kölesi ortadan kalkmıştı. Diğer yandan devlet pek büyük dış tehlikeler ile karşı karşıya olduğundan acele askerî kuvvetlere ihtiyaç vardı. Bu yüzden, Osmanlılar, o zamana kadar bilinen usulü bir kenara bırakmışlar, dünyada ilk defa yeni bir yola başvurarak devşirme sistemini bulmuşlardır. Böylece belirli zamanlarda bazı zimmî teb'anın çocuklarından bir bölümü devlet hizmetine alınarak Kapıkulu Ocağı büyütüldü. Daha aşağıda [bu metodun şeriat ile nasıl bağdaştırıldığını] da göreceğiz.

Bu şekilde kabul edilen kapı-kulu sistemi II. Mehmed tarafından geliştirilmiş ve [eskiden kul devlet adamlarının sayısı pek az iken] o, vezir-i âzamaları² dahi dönmelerden yapmağa başlayarak [devletin idaresinde söz sahibi olan eski Türk ailelerinin nüfuzunu] kırmıştır. Onun zamanına gelinceye kadar [askerî sınıfın ön-kademesi olan büyük devlet memurluklarına hemen tamamen Türkler getirilirken], şimdi tersine, hemen tamamen devşirme unsuru bu yerlere konulmağa başlanmıştır.

Bu şekilde askerî sınıfın ön-kademesinin kapı-kulu olanlardan tâyin edilmeğe başlanması, onların "padişahın kulu, kölesi" olmasını gerektirmişti. Padişah da şahsî köleleri üzerinde tasarrufda bulunuyor ve bu konuda kimseye karşı sorumlu olmuyordu. Onların servetlerinin müsaderesinden hayatlarının bir emirle sona erdirilmesine kadar herşeyleri ve canları efendileri olan padişahın emirlerine bağlı idi. Bu anlayışın şeriata aykırı olup olmadığını şimdi tartışacağız. Daha önce şunu söyleyelim ki, [askerî sınıfın ön-kademesinin böyle bir statüye tâbi olması,] zamanla [bütün bu sınıfın aynı duruma getirilmesi] sonucunu doğurmuştur. "Padişahın (kamunun) hizmetlisi onlanlar onun köleleridir." Halbuki, reayanın durumu padişah karşısında böylesine mutlak değildi.

Kulluk prensibinin bu şekilde uygulanması acaba şeriata uygun mudur? Herşeyden önce şunu belirtmek gerekir ki, [zimmî tebanın çocuklarının devşirme yolu ile (gerek saf askerî gerekse idarî amaçlar için) devlet hizmetine alınması] şüphesiz İslâmın zimmî teb'aya bahsettigi hürriyetin ve diğer teminatların ihlâlidir. Şeriatın açık prensiplerinin çiğnenmemesi yasağı malûmdur. Ancak bu yasağı teyit etmiyen, bilâkis mubah gösterebilen ikinci bir şeriat kuralı bulunmalıdır ki, yapılan iş meşrulaştırılabilsin. Herşeyden önce şeriatın örfî hukuka tanıdığı hareket serbestliği göze alınmalı ve Osmanlıların bu kurumu, yukarıda belirttiğimiz

gibi son derece hayatî bir ihtiyaç halinde ihdas ettikleri düşünülmelidir. Ancak örfî hukukun da şeriatın açık bir kuralını çığneyemeyeceği bilindiğine göre, ona bu hakkı veren bir başka şeriat kuralını araştırmak zarurîdir. Tıpkı ta'zir'in şeriatın bir parçası olması dolayısı ile, örfî hukuk koyucusunun yetkisine dayanarak ta'zir kavramını genişletmesi gibi.

Devşirme kurumunun şeriata nasıl uydurulduğu hususunda yapılan araştırmalar son derece kısırdır. Bu konuda belli başlı iki yeni görüş Palmer ve Wittek'in nazariyeleridir.

Palmer'in (Palmer, J. A. B.: Bulletin of the John Rylands Library, XXXV/2, March 1953, pp. 448-481.) pençik-ispence arasındaki zahirî benzerlikten çıkarttığı sonuçlar doğru değildir. Wittek (Wittek, Paul. "Devshirme and Shari'a," Bulletin of the School of Oriental and African Studies, XVII/2. 1955. pp. 271-278) bunu ispatlamıştır ve burada tekrar açıklanmasına lüzum yoktur.

Wittek'e göre, son derece önemli zaruretlerin meydana çıkardığı devşirme kurumunu meydana getirirken Osmanlılar daha başka bir kavramdan hareket etmişlerdir. Bu da Şafiî okulu'nun zimmî statüsünü tayin ederken yaptığı bir ayrımdır. Şafiiler ehl-i kitapları iki gruba ayırmaktadırlar. Dinlerine Peygamberden önceki zamanlarda iman edenlere zimmîlik statüsü tanınmakta, Peygamberden sonraki zamanlarda iman edenlerden ise bu statü esirgenmektedir. Onlar, ehl-i kitap olmıyanlar hakkında yapılan işleme tâbi kılınırlar. [Eğer müslümanlar fethettikleri ülkenin dini hakkında bilgi sahibi değillerse] ve [halk da Kur'anın inzalinden önceki zamanlardan beri ehl-i kitap olduğunu belirtirse,] [bu iddianın aksini, // yâni Kur'anın inzalinden sonra dinlerine girdiklerini ispat edecek kimse de çıkmaz ise] zimmîlik statüsü onlara bahşedilir. Aksi halde İslâm ve ölüm arasında seçme yapmak durumuna düşerler. Bu aksi iddiayı kimse ileri sürmediği takdirde, halk'ın asıl iddiası kabul edilir ve onlar hükümdarca bunun tersi "öğrenilmemek" üzere, zimmîlik statüsüne alınırlar. Eğer aksi "öğrenilirse" gene ölüm-İslâm seçmesi durumuna düşülür.

İşte Osmanlıların bu içtihat ışığı altında hareket ettikleri kabul edilirse, durum şöyle olacaktır: Balkan nüfusunun en büyük bölümünü teşkil eden Sırlar, Bulgarlar ve Arnavutlar Kur'anın inzâlinden bir hayli zaman sonra hristiyan olduklarından İslâm-ölüm arasında bir seçme yapmağa mecbur tutulacaklardı. Bu da yeni kurulan devlet için hoş bir olay değildi, hattâ uygulanması bile imkânsızdı. Bu sebeble Şafiî hukukunun bu

prensibinde bir değişiklik yapmışlar, Balkan nüfusunun bu unsurlarının çocuklarının bir bölümünü İslâm yapıp devlet hizmetine sokmaları karşılığında onlara zimmîlik statüsünü tanımışlardır. Hiç şüphesiz bu, İslâm cemaatinin hayrına, Şafiî prensibinin uygulanmasından daha çok elverişlidir. Böylece Osmanlılar Şafiî hukukunun prensibini devşirme usulünü şeriata uydurmak için benimsemişler, sonra da bu prensibi İslâm topluluğunun menfaati bahis konusu olduğu için değiştirmişler ve örfî hukuku bu meselede de hâkim kılmışlardır.

Bu görüşün yüzde yüz isabetli olduğu iddia edilemez. Fakat Wittek, bu fikirlerini isbat³ için şu olayları ileri sürmektedir: Devşirme usulü hemen hepsi İslâvlar ve Arnavutlar'dan mürekkep köy topluluklarını taramıştır. Gerçekten yeniçeriler arasında en çok İslavca konuşulurdu. Gene ilk devirlerden beri H. Muhammed'den önce dinlerine girdikleri apaçık olan Yahudiler devşirmeliğe kabul edilmemişlerdir. Diğer yandan Rum ve Sırp kiliseleri arasında XIV. Yüzyılın ortasından itibaren başlayan mücadelede [Türklerin, eski bağlaşıkları olan Rum cemaati tarafını tutmaları] ve [bu kilisenin Sırları hep "yakın zamanda dönmüş, câhil, hattâ putperest" olmakla itham etmeleri] ile [Türklerin Şafiî hukukunun prensibini düşünmeleri ihtimali] kayda değer. Diğer yandan [bu hukukun Osmanlılarca çok iyi bilinmesi,] [birçok ulemanın Mısır ve Suriye asıllı olmaları,] [Şafiî okulundan, Hanefî kurallarının açık kapı bırakmadığı meselelerde faydalandığını] bize gösterebilir. Hanefî mezhebine göre, dört makbul okuldan herhangi birisine başvurmakta sakınca yoktur. Yalnız, çözümlenen meselede, izlenen okulun prensibi, sonuna kadar uygulanmak gerektir. Devşirme meselesinde de Osmanlıların bu metodu böylece uyguladıkları düşünülebilir.

Temelinde şeriata bu şekilde uydurulmağa çalışılması muhtemel olan devşirme kurumu iyice yerleşince ve hükümdarın mutlak yetkileri de artınca, kuruluşundaki prensipten ayrılmak kolay olmuş ve ileride Anadolu'da, Peygamberden çok önce dinlerini kabul etmiş olan reayaya dahi yaydırılmıştır; Ermeniler, Rumlar gibi. Böylece bu meselede de ileride, şeriata rağmen örfî hukuk hâkim yere gelmiştir.

NOTES

1. cf. Grammatical Notes, I, A, 3
2. cf. Grammatical Notes, II, C
3. cf. Grammatical Notes, I, A, 3

Reprinted from the author's book, Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl. Ankara: Ankara Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, 1963, pp. 57-62. The author was, at the time of the publication of his book, Assistant for History of Law at the Faculty of Law, University of Ankara. The book represents his thesis which he defended on November 26, 1962.

TÜRKİYE'DE "AZGELİŞMİŞ KAPİTALİZM VE KÖYLERE GİRİŞİ

Bahattin Akşıt

Az-gelişmiş toplumların somut değişimi üstüne çok az şey bilişimiz, son elli yıl içinde bu değişimi yönlendirmeye çalışanları yer yer başarısızlığa uğratmış ve devrimler ters bir şekilde işlemeye başlamıştır. Değişim üzerine yapılan tartışmalarda [bilinmeyen yerlerin araştırılması için çaba harcanacağı yerde,] tartışmacılar masalarının başında kafalarından birşeyler uydurmuşlardır. Bu ise, tartışmayı daha da kısırlaştırmış; böylece ya hiç birşey yapılmamış, ya da yanlış işler yapılmıştır.

Bu kitabın ikinci ve üçüncü kesimlerinde yer almış olan sosyolojik çalışmaların amacı: İsmail Hüsrev, İbrahim Yasa, Niyazi Berkes, Muzaffer Şerif ve Mübeccel Kıray'ın açtıkları araştırma yolundan yürüyerek, [toplumun somut birimleri olan köylerden bir kaçını alıp// kendi için gerekli üretimden pazar için üretime geçişleri sırasındaki oluşumları incelemek;// ve böylece Az-gelişmiş toplumlardaki ekonomik ve toplumsal yapı değişimini ve etkenlerin işleyişini aydınlatmaktır.] İlk olarak, [araştırma yaptığımız köylerin, ulaşım ve haberleşme araçlarından yararlanarak pazarlara açılışlarını] ve hareketliliğin artmasıyla [feodal köyün yavaş yavaş nasıl yapı değiştirip kapitalist köy haline geldiğini] inceledik. [Köylerdeki yapı değişimini// ve ortaya çıkan yeni toplumsal yapıyı] saptamak için: üretim araçları, toprak, yıllık gelir, işçi olarak çalışma ve işçi çalıştırma dağılımlarını [anket sonuçlarına dayanarak] tablolar halinde verdik; böylece köylerdeki toplumsal farklılaşmayı ve kutuplaşmayı ortaya koymaya çalıştık. İkinci olarak, [bu toplumsal farklılaşmanın ve kutuplaşmanın altında yatan, modern araçlara sahip oluş// ve sermaye birikiminin belirlediği temel işleyişi] çözümlemeye çalıştık. Burada, [köylü — tekelci bakkal ilişkisinin temeli olan borçlanma, faiz ve mal-değişimi sırasındaki fiat değişimlerinin nasıl artı-ürünün artı-değere dönüşerek bakkalların elinde toplanmasına yol açtığını] inceledik.¹ Bu çözümlmeyi daha da somutlaştırmak için [kapitalistleşen ve işçileşen kişiler üstüne yaptığımız ögesel durum çalışmalarını] sunduk; yani [köylerdeki kapitalistlerin// ve işçilerin tarih

içindeki değişimlerini] gösteren örnekler verdik. Üçüncü olarak, [üretim araçları ve üretim faaliyetleri değişimine nüfus yapısının nasıl uyup değiştiğini] gösterdik; burada artan genç nüfus ve yoksullaşmanın çözümlemesini verdik. Bu arada, [değişim sırasında ortaya çıkan zor şartlara insanların kendilerini nasıl aile yapısını değiştirerek uydurduklarını] gösterdik ve masalarının başına oturarak Az-gelişmiş ülkeler üstüne yazı yazan burjuva economicilerini eleştirdik. Dördüncü olarak, ürünlerin ve malların tüketiminde ortaya çıkan tabakalaşmayı inceledik ve burada göstergeler düzenleyerek şehirlere bütünleşme derecesini ölçmeye çalıştık. Beşinci olarak, köydeki güçler dengesini ortaya koyarak, [çoğunluğun yararına olacak bir değişime hangi güç kümelerinin karşı çıkacağını// ve hangilerinin çıkmayacağını] gösterdik. Son olarak, [zaman, uzaklık, zenginlik gibi kavramlar// ve ortaya çıkan dertlere, başka toplumlara ve dış çevreye doğru olan durum-alışlardaki] [değişmelerin teknolojik değişimle nasıl belirlendiğini] gösterdik.

Araştırmalarımız bize gösterdi ki, köylerdeki toplumsal değişimin temel etkenleri olan pazar için üretim ve teknolojik değişim, toplumun iç-işleyişi sonucu ortaya çıkmamış, Batı Kapitalizmi tarafından dıştan sunulmuştur. Az-gelişmiş ülkelerin toplumsal işleyişlerinin en önemli özelliği işte bu dış etkenlerin iç-işleyişi harekete getirmiş olmasıdır. Ancak, bu dış etkenlerin harekete getirdiği toplumsal değişimin yönü yalnızca dış etkenlerle belirlenmemiştir; etkilenen ve değişime uğrayan Az-gelişmiş toplumun tarihî şartları, yani, eski toplum yapısı ve içinde bulunduğu teknolojik aşama da toplumsal değişimin iç-işleyişinde önemli etkenlerdir.

İşte bundan dolayı, ikinci ve üçüncü kesimlerdeki sosyolojik araştırmalara geçmeden önce, bu birinci kesimin bundan sonraki bölümlerinde, toplumların tarih içindeki gelişiminin temel işleyiş bütünlüğünü belirlemeye çalışacağız. İlk olarak, antropolojik ilkel toplumları alıp; teknolojinin en ilkel, artıürünün sıfır ve iş bölümünün en az olduğu bir aşamada toplumsal işleyişi ve toplumsal yapıyı çözümleyeceğiz. İkinci olarak, tarımsal üretime geçiş ve yerleşmeyle birlikte olan teknolojik ilerlemeyi, artan artı-ürünü ve bunların sonucu ortaya çıkan iş bölümünü ve toplumsal farklılaşmayı tarih içindeki durumlara ve antropolojik gözlemlere dayanarak çözümlemeyi deneyeceğiz. Bu tarım devrimiyle ortaya çıkan teknolojik aşamada, artan toplumlar arası ilişkiler, artan işbölümü ve iş gücüne olan ihtiyaç sonucu: fetihçi devletin nasıl örgütlenip ortaya çıktığını ve başka toplumların iş gücünü, doğal kaynaklarını

ve biriken artı-ürünü toplamak için nasıl savaşlar düzenlediğini göstereceğiz. Üçüncü olarak, ilerlemiş tarım teknolojisine, yani saban üretimine dayanan imparatorlukları inceleyeceğiz; burada Asya-türü üretim biçimiyle Kölelik üretimi arasındaki temelden benzerlikleri ve üst-yapıdaki ayrılıkları ortaya çıkaracağız. Bu arada, Asya-türü üretim ve Az-gelişmişlik tartışmasına katılıp, teknolojik gelişimi sosyolojik ölçüt alan diyalektik bir yaklaşımla, son zamanlarda gelişme modelleri yaparak çözümleme yapan yaklaşımların bulduğu sonuçları tamamlayıp eleştireceğiz. Dördüncü olarak, insanlık gelişiminin temel bütünlüğünü oluşturan İnsan-Doğa diyalektik ilişkisini, üretim, ulaşım ve haberleşme araçlarındaki — yani teknolojideki — değişimi belirleyen etkenler ve ilişkiler bütünü işleyişini açıp ortaya koyacağız. Bu arada, teknolojik gelişimi sosyolojik ölçüt alan diyalektik bir yaklaşım açısından bakıldığında: [İnsanlığın bir çok doğrular üzerinde geliştiği, // ya da yukarıya doğru gelişmeyip kendini tekrarladığı, // yani döngüsel olarak geliştiği] [görüşlerinin nasıl yıkıldığını] ve [insanlığın gelişim yolunun dönerek ve büyüyerek yukarıya doğru ilerleyen helozoni bir yol olduğunu] göstereceğiz. Beşinci olarak, Batı Avrupa'da kölelikten feodalizme, oradan da ticarî ve endüstriyel kapitalizme geçişi belirleyen temel etkenler ve işleyişler bütünlüğünü ve bu gelişime nasıl dünyanın diğer bütün toplumlarının katıldığını açıklayacağız.

Böylece ilerledikten sonra, Osmanlı İmparatorluğunun toplumsal kuruluşunu ortaya koyup, Batı kapitalizmi ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilişkileri inceleyeceğiz; burada Osmanlı İmparatorluğunun kapitalizmin çeşitli aşamalarında nasıl değiştirildiği ve kapitalist iş bölümünün gereklerine göre nasıl yeniden kurulduğu gösterilecektir. Son olarak, Kurtuluş Savaşından sonra ortaya çıkan Millî Devrimci Kalkınma Yolu üzerinde durulup bugünkü toplumsal yapının şehirlerde, kasabalarda ve köylerdeki durumu incelenerek bu kalkınma yolunun nasıl bir kapitalizme dönüşmekte olduğu araştırılacaktır. Bu arada, teknolojik gelişimi sosyolojik ölçüt alan diyalektik bir yaklaşımla: Dünya kapitalist iş bölümü, Kapitalist ülkeler ve Az-gelişmiş ülkeler farklılaşması ve Az-gelişmiş ülkelerdeki toplumların mutlu bir azınlık ve yoksullar çoğunluğu olarak kutuplaşması gösterilecektir.

NOTE

1. In the kind of non-monetary village economy described here, the store owner serves as a kind of middle man between the village and the outside economy. In winter the villagers get necessary supplies from him on credit. At harvest time he collects a portion of their crops equal to both the value of the goods sold by him on credit and the 'interest' he charges for his services. This is not a barter economy, since the middleman collects interest (faiz), yet it is non-monetary, being based on an exchange of goods (mal değişimi). Seasonal fluctuation of prices (fiat değişimi) turns the excess product (artı-ürün), i. e., what isn't consumed, into profit (artı-değer, surplus value) for the store owner.

Reprinted from the author's book, Teknolojik Gelişimi Sosyolojik Ölçüt Alan Diyalektik bir Yaklaşım Açısından Türkiye'de "Azgelişmiş Kapitalizm" ve Köylere Girişi. Ankara: Orta Dogu Teknik Üniversitesi Öğrenci Birliği, 1967, pp. 9-12. This chapter constitutes an introduction to Section I of the book. The author is presently studying for his Ph. D. at the University of Chicago. His book grew out of a seminar paper done under Professor Mübeccel Kıray at the Middle East Technical University, Ankara.

GRAMMATICAL NOTES

I. GENERAL ASPECTS

- A. Preference of nominal over verbal construction. This is a long established tendency in educated Turkish prose, as reflected in the preference given to the forms in -maktadırlar and -mıstır over the corresponding verbal tenses in -yor and -di. The same tendency may also be effective in the following three patterns, which are typical of a perfunctory, bookish style also common in newspaper articles.

1. Verbs paraphrased through the act noun in locative form followed by bulun=.

protestoda bulun= to be found in the act of protesting, i.e., to protest (thus, the same as protesto et=)
ricada bulun= to request
tasarrufta bulun= to dispose freely
tercihte bulun= to prefer
uyarıtlarda bulun= to warn repeatedly
malî yardımında bulun= to grant financial help
parayı kesmek tehdinde bulun= to threaten to stop the payments

2. Verbal forms paraphrased with the help of the word durum 'state, position'.

İşimi bitirmiş durumdayım I am in the position of having finished my work, i.e., I have finished my work (same as işimi bitirdim)
ucbeylerbeyliğine getirilmiş durumda idi he had been made ucbeylerbeyi
timarı ucbeyinden almış durumda idiler they had received the timar from the ucbeyi
uzlaştırıcı hususiyetleri haiz şefler durumundadırlar they are leaders vested with peace-keeping functions

3. Elimination of the auxiliary verb in infinitive form:

This shortening results in the use of act nouns with a direct object.

Şartları kabule (instead of kabul etmeğe) hazırız
 we are ready to agree to the terms
bu olayı tahlile girişmek gerektir one has to under-
 take an analysis of this event
Osmanlı ordusunu izahtan önce before explaining the
 Ottoman army
bu fikirlerini isbat için in order to prove these ideas
 of his
Türkiye'yi seyre koyulmuştu he had set himself to
 watch Turkey

- B. Inversion. A characteristic of the development of the last 30 years is the gradual introduction of "inversion" from day-to-day colloquial speech first into literary prose, then into essay, and today to some extent even into scholarly prose. By inversion we mean a deviation from the regular word order, by which an unstressed part of the sentence is left to the end. Its stylistic effect is that of lightness, casualness, sprightliness.

kimindir bu kalem? (instead of, bu kalem kimindir?)
 whose is it, this pen?
bir gerçekten koparılmış dünya anlatılırdı bunlarda
 a world torn away from reality would
 be described in these
istisnası olamaz bunun there can be no exceptions
 from this
gelenekçi düşünüş sarar ruhları a tradition-bound
 mentality envelops the minds

II. NOMINALS

- A. Prefixes. The Turkic languages have not developed real prefixes. Some foreign borrowings have produced prefix-like formations (ademi-, aksi-, gayri-). Recent word creations have made use of prefixed elements (e.g., es, ön) in imitation of European models.
1. ademi- lack of, non-
ademi merkeziyet decentralization
ademi taarruz non-aggression
 2. aksi- opposite, counter-
aksihalde in the contrary case, otherwise
aksi-iddia counterclaim
 3. gayri- un-
gayriresmî unofficial
gayri-Türk non-Turkish
 4. eş- equi-, iso-
eşkenar equilateral
eşzaman isochronal, simultaneous
eşdeğer equivalent
 5. ön- pre-
önyargı preconception
ön-önerme protasis
- B. Suffixes. New word formation makes extensive use of the existing derivational suffixes, both denominal and deverbal, but also of previously unproductive suffixes and of some suffixes borrowed from other Turkic languages. In these new word creations, restrictive rules of the traditional language are often disregarded, e.g., suffixes are attached to case endings as in gündem agenda (from günde in the day), önder leader (from önde in front), yürektenlik sincerity (from yürekten from the heart). Some characteristic ex-

amples of suffixes used in the formation of new terms are listed here.

1. -a A noun-forming suffix of obscure origin. It is both denominal and deverbal
denge equilibrium (from denk load on one side of a horse)
doğa nature (from doğ= to be born)
ilke principle (from ilk first)
2. -al An adjective-forming suffix which is both denominal and deverbal. It has a striking similarity to the -al of normal, for instance.

ilkel primitive (from ilk first)
kural rule (from kur= to set up)
özel special (from öz essence)
tümel universal (from tüm all)
ulusal national (from ulus nation)
 It also occurs without the vowel.
doğal natural (from doğa nature)

The word siyasal 'political' attaches the suffix to the Arabic loan word siyasi 'idem' from which the final -i has been dropped.

Irregular is okul school (from oku= to study) since it is not an adjective.

3. -am A deverbal and denominal suffix forming mostly abstract nouns. After a vowel, its own vowel disappears.

anlam meaning (from anla= to understand)
bağlam connection, context (from bağla= to tie)
dönem period (from dön= to turn)
eylem action (from eyle= to do)
gözlem observation (from gözle= to observe)
istem will (from iste= to want)
işlem procedure (from isle= to work)
kavram concept (from kavra= to grasp)
ortam milieu (from orta middle)
önem importance (from ön front)
özlem desire (from özle= to yearn)
toplama total (from topla= to collect)
toplum society (from toplu gathered together)

4. -anak A noun-forming deverbal suffix modeled after the word gelenek tradition (from gel= to come, i. e., to come down to us).
görenek custom (from gör= to see, to experience)
olanak possibility (from ol= to happen)
5. -ay A noun-forming, mostly denominal suffix, probably modeled on the words güney south (from gün sun) and kuzey north (from kuz sheltered, shady).
aday candidate (from ad name)
düzey level (from düz plain)
olay event (from ol= to happen)
yüzey surface (from yüz face)
6. -ci This common denominal suffix is used to form nouns as adjectives of the meaning '(person) believing in, adhering to, advocating'.
merkeziyetçi centralist (from merkeziyet centralism)
ittihatçı unionist (from ittihat union)
mesrutiyetçi advocate of constitutionalism (from mesrutiyet constitutional government)
mutlakıyetçi absolutist (from mutlakıyet absolutism)
normcu normative (from norm norm)
sağcı rightist (from sağ right)
saltanatçı supporter of the sultan's régime (from saltanat sultanate)
solcu leftist (from sol left)
statükocu advocate of the status quo (from statüko status quo)
tekelci monopolist (from tekel monopoly)
ülkücü idealist (from ülkü ideal)
7. -cik The common diminutive suffix serves for the formation of few nouns.
sözcük word (as a linguistic term) (from söz word, utterance)
tarihcik the history of a single phenomenon (from tarih history in the general sense); the latter term is modeled on the

synonymous older term tarihçe which contains the Persian diminutive suffix -çe

8. -das The denominal suffix of limited productivity forms nouns which translate as 'fellow-...'.
soydas coracial (from soy family, race)
yurttaş compatriot, fellow citizen (from yurt homeland)
9. -ga A deverbal noun formative of limited productivity which seems to designate a place.
bölge region (from böl= to divide)
sömürge colony (from sömür= to exploit)
10. -gan This not uncommon deverbal suffix has preserved its original active participle function.
etken factor (from et= to do)
saldırgan aggressive (from saldır= to attack)
 Its denominal use is unclear.
başkan president (from baş head)
11. -gi This deverbal noun-formative appears traditionally in names of tools, less frequently in abstract nouns. The latter meaning prevails in the neologisms.
baskı printing (from bas= to print)
bitki plant (from bit= to grow)
etki effect (from et= to do)
görgü experience (from gör= to see)
ilgi connection (from il= to baste)
iliski relation (from ilis= to hold on)
olgu fact (from ol= to happen)
yenilgi defeat (from yenil= to be defeated)
yetki authority (from yet= to reach)
 Unclear is the following denominal formation:
özgü peculiar to (from öz essence)
12. -gın Formations with this deverbal adjective suffix are common in the traditional language. There are some new formations and some old derivatives with new or more specific meanings.

<u>etkin</u>	active (from <u>et=</u> to do)
<u>eygin</u>	inclined to (from <u>ey=</u> to bend)
<u>iliskin</u>	related to (from <u>ilış=</u> to hold on)
<u>yatkin</u>	prone to (from <u>yat=</u> to lie)
<u>yaygın</u>	widely spread (from <u>yay=</u> to spread)

13. -1 An older deverbal formative has found new life in derivatives which have the meanings of abstract nouns.

<u>aç1</u>	angle (from <u>aç=</u> to open)
<u>kan1</u>	opinion (from <u>kan=</u> to be convinced)
<u>saldırı</u>	attack (from <u>saldır=</u> to attack)
<u>soru</u>	question (from <u>sor=</u> to ask)
<u>veri</u>	data (from <u>ver=</u> to give)

14. -1c1 Originally a combination of the preceding with the denominal suffix -c1, it has proved the most readily formed and readily understood deverbal adjective former.

<u>alçaltıcı</u>	humiliating (from <u>alçalt=</u> to lower)
<u>araştıracı</u>	investigator (from <u>araştır=</u> to investigate)
<u>çekici</u>	attractive (from <u>çek=</u> to draw)
<u>çözümleyici</u>	analytical (from <u>çözümle=</u> to analyze)
<u>değerlendirici</u>	evaluative (from <u>değerlendir=</u> to evaluate)
<u>durdurucu</u>	static (from <u>durdur=</u> to stop)
<u>ezici</u>	crushing (from <u>ez=</u> to crush)
<u>gecici</u>	temporary (from <u>geç=</u> to pass)
<u>gezici</u>	itinerant (from <u>gez=</u> to wander about)
<u>göğüs kabartıcı</u>	glorious, literally 'swelling the breast' (from <u>göğüs</u> breast, <u>kabart=</u> to swell)
<u>hayret verici</u>	amazing (from <u>hayret ver=</u> to amaze)
<u>heyecan verici</u>	exciting (from <u>heyecan ver=</u> to excite)
<u>kavurucu</u>	boiling (from <u>kavur=</u> to roast)
<u>koruyucu</u>	protective, protector (from <u>koru=</u> to protect)
<u>kurtarıcı</u>	rescuer (from <u>kurtar=</u> to save)
<u>kurucu</u>	founder (from <u>kur=</u> to found)
<u>kusatıcı</u>	comprehensive (from <u>kusat=</u> to encircle)
<u>okuyucu</u>	reader (from <u>oku=</u> to read)
<u>savunucu</u>	defender (from <u>savun=</u> to defend)

<u>süsleyici</u>	decorative (from <u>süsle</u> = to adorn)
<u>şok yapıcı</u>	shocking (from <u>şok yap</u> = to shock)
<u>tutucu</u>	conservative (from <u>tut</u> = to keep)
<u>utanç verici</u>	shameful (from <u>utanç ver</u> = to arouse a feeling of shame)
<u>utandırıcı</u>	shameful (from <u>utandır</u> = to cause to feel shame)
<u>uzlastırıcı</u>	conciliatory (from <u>uzlastır</u> = to reconcile)
<u>üretici</u>	producer (from <u>üret</u> = to breed)
<u>yapıcı</u>	constructive (from <u>yap</u> = to build)
<u>yaratıcı</u>	creative (from <u>yarat</u> = to create)
<u>yıkıcı</u>	destructive (from <u>yık</u> = to destroy)
<u>yorucu</u>	tiring (from <u>yor</u> = to wear out, tire)

15. -ik This common deverbal formative yields adjectives with sometimes active, sometimes passive participle meaning.

<u>bağlaşık</u>	ally (from <u>bağlas</u> = to tie to each other)
<u>belirtik</u>	explicit (from <u>belirt</u> = to make clear, to state)
<u>değişik</u>	variable (from <u>değiş</u> = to vary)
<u>örtük</u>	latent (from <u>ört</u> = to cover)
<u>yaklaşık</u>	approximative (from <u>yaklaş</u> = to approach)
<u>yerleşik</u>	settled (from <u>yerleş</u> = to settle)

16. -ılı Originally a combination of the verbal noun in -i and the denominal suffix -lı, it traditionally forms deverbal adjectives of passive participle meaning.

<u>çevrili</u>	surrounded (from <u>çevir</u> = to surround)
<u>ekili</u>	sown, cultivated (from <u>ek</u> = to sow)
<u>kurulu</u>	established (from <u>kur</u> = to establish)
<u>örtülü</u>	covered (from <u>ört</u> = to cover)

17. -ım This deverbal noun-former, not very common in the traditional language, has been widely used in the formation of abstract and concrete nouns.

<u>ayırım</u>	distinction, difference (from <u>ayır</u> = to separate)
<u>bakım</u>	point of view (from <u>bak</u> = to look)
<u>birikim</u>	accumulation (from <u>birik</u> = to accumulate)
<u>bölüm</u>	section (from <u>böl</u> = to divide)
<u>çözüm</u>	solution (from <u>çöz</u> = to untie)

<u>dağılım</u>	distribution (from <u>dağıl</u> = to scatter)
<u>değişim</u>	change (from <u>değiş</u> = to change)
<u>devrim</u>	revolution (from <u>devir</u> = to turn over)
<u>deyim</u>	expression (from <u>de</u> = to say)
<u>dilim</u>	segment (from <u>dil</u> = to slice)
<u>durum</u>	state, situation (from <u>dur</u> = to stand)
<u>evrim</u>	evolution (from <u>evir</u> = to turn over)
<u>geçim</u>	living, sustenance (from <u>geçin</u> = to get along)
<u>izlenim</u>	impression (from <u>izlen</u> = to receive a mark)
<u>karışım</u>	mixture (from <u>karış</u> = to mingle)
<u>kesim</u>	section (from <u>kes</u> = to cut)
<u>kullanım</u>	use, application (from <u>kullan</u> = to use)
<u>kurum</u>	institution (from <u>kur</u> = to set up)
<u>küçük</u>	orbit, circuit (from <u>küçük</u> = to encircle)
<u>olum</u>	development (from <u>olum</u> = to develop)
<u>seçim</u>	election (from <u>seç</u> = to choose)
<u>tutum</u>	attitude (from <u>tut</u> = to hold)
<u>ulaşım</u>	communication, transportation (from <u>ulaş</u> = to reach)
<u>üretim</u>	production (from <u>üret</u> = to breed)
<u>verim</u>	yield (from <u>ver</u> = to give)
<u>yaklaşım</u>	approach (from <u>yaklaş</u> = to approach)
<u>yapım</u>	construction (from <u>yap</u> = to build)
<u>yatırım</u>	investment (from <u>yatır</u> = to invest)
<u>yıkım</u>	destruction (from <u>yık</u> = to destroy)
<u>yönetim</u>	administration (from <u>yönet</u> = to manage)
Unclear in the following denominal formation:	
<u>birim</u>	unit (from <u>bir</u> one)

18. -in Close to the preceding one in meaning and therefore sometimes confused with it, this deverbal suffix offers the possibility of distinguishing a more specific use of an act noun.

<u>basın</u>	the press (from <u>bas</u> = to print)
<u>sorun</u>	problem (from <u>sor</u> = to ask)
<u>yayın</u>	(also <u>yayım</u>) publication (from <u>yay</u> = to spread)
Unclear is the formation of the following two words:	
<u>kesin</u>	decisive (from <u>kes</u> = to cut)
<u>ürün</u>	product (apparently a back-formation from <u>üretim</u> production)

19. -in This denominal formative, modeled on the old instrumental suffix, produces primarily adverbs.
- azınlık minority (from az little), analogous to çoğunluk
- çoğun mostly, with the derivative çoğunluk majority, (from çok much)
- ilkin at first (from ilk first)
- örneğin for example (from örnek example)
20. -ıntı, after vowel -ntı This common deverbal suffix forms verbal nouns of concrete meaning.
- ayrıntı detail (from ayır= to separate)
- bağlantı connection (from bağla= to tie)
- görüntü image (from gör= to see)
- ilinti relation (from il= to baste)
- kalıntı remnant (from kal= to remain)
- sarsıntı concussion (from sars= to shake)
- söylenti rumor (from söyle= to tell)
- toplantı assembly (from topla= to gather)
- yaşantı life (from yaşa= to live)
21. -is The most common of all act noun formatives, this deverbal suffix is used freely and universally. Only a few examples are given here.
- akış flow (from ak= to flow)
- anlayış understanding (from anla= to understand)
- bastırılış suppression (from bastırıl= to be suppressed)
22. -it Traditionally an unproductive deverbal suffix, this formative, now used deverbally and denominally, yields act nouns of usually concrete meaning, but sometimes also adjectives.
- boyut dimension (from boy size)
- eşit equal (from eş peer)
- kanıt argument (from kan= to be convinced)
- karşıt contrary (from karşı against)
- kesit cross section (from kes= to cut)
- ölçüt criterion (from ölç= to measure)

<u>somut</u>	concrete (from <u>som</u> solid)
<u>soyut</u>	abstract (from <u>soy</u> = to strip)
<u>tasıt</u>	vehicle (from <u>taşı</u> = to carry)
<u>yakıt</u>	fuel (from <u>yak</u> = to burn)
<u>yapıt</u>	work, creation (from <u>yap</u> = to make)

23. -man Originally a denominal suffix of limited productivity, this suffix can now be denominal or deverbal. By coincidence, these formations always designate a person.

<u>göçmen</u>	immigrant (from <u>göç</u> migration or <u>göç</u> = to migrate)
<u>öğretmen</u>	teacher (from <u>öğret</u> = to teach)
<u>seçmen</u>	voter (from <u>seç</u> = to choose)
<u>uzman</u>	expert (from an obsolete word <u>uz</u> skill)

24. -r The suffix of the aorist participle, commonly used as adjective former, has been widely expanded.

<u>benzer</u>	similar (from <u>benze</u> = to resemble)
<u>düşünür</u>	thinker (from <u>düşün</u> = to think)
<u>gelir</u>	income (from <u>gel</u> = to come)
<u>iyimser</u>	optimistic (from <u>iyimse</u> = to regard as good, derived from <u>iyi</u> good)
<u>karamsar</u>	pessimistic (from <u>karamsa</u> = to regard as black, derived from <u>kara</u> black)
<u>okur yazar</u>	literate (from <u>oku</u> = to read, <u>yaz</u> = to write)
<u>uyar</u>	proportion (from <u>uy</u> = to conform)
<u>yarar</u>	benefit (from <u>yara</u> = to be of use)
<u>yazar</u>	writer (from <u>yaz</u> = to write)
<u>yeter</u>	sufficient (from <u>yet</u> = to suffice)
<u>yürürlük</u>	validity (from <u>yürü</u> = to go)

25. -sal Originally a non-productive denominal formative, this suffix is now profusely applied as a denominal adjective former. In words of Arabic origin it replaces the traditional suffix -î.

<u>ahlâksal</u>	moral (from <u>ahlâkî</u> with the same meaning)
<u>bölgesel</u>	regional (from <u>bölge</u> region)

<u>davranışsal</u>	behavioral (from <u>davranış</u> behavior)
<u>dilsel</u>	linguistic (from <u>dil</u> tongue, language)
<u>dinsel</u>	religious (from <u>dinî</u> with the same meaning)
<u>döngüsel</u>	cyclical (from <u>döngü</u> cycle, derived from <u>dön</u> = to turn)
<u>eylemsel</u>	practical (from <u>eylem</u> action)
<u>kamusal</u>	public (from <u>kamu</u> community)
<u>kişisel</u>	personal (from <u>kişi</u> person)
<u>kutsal</u>	sacred (from <u>kut</u> good fortune)
<u>mantıksal</u>	logical (from <u>mantıkî</u> with the same meaning)
<u>olgusal</u>	factual (from <u>olgu</u> fact)
<u>tanrısal</u>	divine (from <u>tanrı</u> god)
<u>tarımsal</u>	agricultural (from <u>tarım</u> agriculture)
<u>tarihsel</u>	historical (from <u>tarihî</u> with the same meaning)
<u>toplumsal</u>	social (from <u>toplum</u> society)
<u>yersel</u>	local (from <u>yer</u> place)

26. -v Deverbal suffix constituting the Tatar contribution to the language reform movement.

<u>görev</u>	duty (from <u>gör</u> = to see to)
<u>ödev</u>	obligation (from <u>öde</u> = to pay)

Apart from these suffixes which are characteristic of the new terminology, a few other formatives deserve remarks.

27. -en (-an) An unstressed suffix in adverbs of Arabic origin.

<u>fiilen</u>	de facto (from <u>fiil</u> act)
<u>ilâveten</u>	in addition to (from <u>ilâve</u> addition)
<u>irsen</u>	hereditarily (cf. <u>irsî</u> hereditary)
<u>kısmen</u>	partially (from <u>kısım</u> part)
<u>mânen</u>	morally (cf. <u>manevî</u> mental, spiritual)
<u>müttefikân</u>	in alliance with (from <u>müttefik</u> allied, ally)
<u>nadiren</u>	rarely (from <u>nadir</u> rare)
<u>nazaran</u>	by comparison with (from <u>nazar</u> glance)
<u>nisbeten</u>	relatively (from <u>nisbet</u> proportion)
<u>peşinen</u>	(from Persian) a priori (from <u>peşin</u> in advance)
<u>resmen</u>	officially (cf. <u>resmî</u> official)

tahminen by estimate (from tahmin estimate)
takriben approximately (cf. takribî approximate)

28. -î The common denominal adjective former of Arabic origin is still very much alive. A few examples may suffice here.

ahlâkî moral (from ahlâk morals)
dinî religious (from din religion)
fizikî physical (from fizik physics)
mantikî logical (from mantık logic)

29. -izma The Greek ending -ism in European loanwords (from the point of view of Turkish, it is French -isme) has in most instances been borrowed as -izm (e.g., feodalizm, kapitalizm). The consonant cluster /zm/, unprecedented in Turkish, induced some of the reformers to prefer the paroxytone form -izma (already found in the popular borrowing romatizma rheumatic fever). Thus, we have in our texts

aforizma (here spelled with s after the French)
 aphorism
antagonizma antagonism
ümanizma humanism

30. -vari (both vowels long) This formative of Persian origin, with the meaning 'in the manner of, similar to', is common in the language of the educated and can be freely attached to any noun.

Gehof'vari in the manner of Chekhov

- C. The Persian 'izafet' (see my Turkish Literary Reader, Appendix, no. 101): This feature, at one time the hallmark of an educated, elegant style, has been strongly rejected by the reformers. It now occurs only in historical terms, book titles, and the like.

aheng-i düvelî harmony of states (aheng 'harmony',
düvelî is an adjective **formed from**
düvel, the plural of devlet 'state')

- ilm-i ictima sociology (ilm 'science', ictima 'assembly')
- kanun-u muvakkat preliminary law (kanun 'law', muvakkat 'temporary')
- Meclis-i Meb'usan Assembly of Deputies (meclis 'assembly', meb'usan Persian plural of meb'us 'deputy')
- Risale-i islâmiye Treatise on Islam (risale 'treatise', islâmiye adjective with feminine ending, derived from İslâm)
- Tamim-i maarif 'making education universal' (tamim 'universalization', maarif 'public education')
- tedrisat-i iptidaiye primary education (tedrisat 'instruction', iptidaiye adjective with feminine ending, derived from iptida 'beginning')
- terbiye-i iptidaiye primary education (terbiye 'education'; for iptidaiye see the preceding entry)
- teşebbüs-ü şahsî personal initiative (teşebbüs 'initiative', şahsî 'personal')
- ulûm-u diniye theology (ulûm, plural of ilim 'science', diniye adjective with feminine ending, derived from din 'religion')
- vezir-i a'zam grandvizier (vezir 'vizier', a'zam 'the greatest')

III. VERBALS

A. Passive verbs. The following features are characteristic of a formal style.

1. -ca for the actor in passive sentences

Yunan ayaklanmasının İbrahim pasaca bastırılması
the suppression, by Ibrahim pasha,
of the Greek uprising
misafirleri ağırlamak hususunda köylüce verilen bir
ziyafet a meal given by the villagers
to honor the guests
yabancı sermayesince istenilen işler things demand-
ed by foreign capital

2. The passive of a verb followed by başla = 'to begin'
shows passive form in both verbs.

kitap yazılmağa başlandı the book was begun to be
written (passive of kitabı yazmağa
başladı he began to write the book)
yasaklar konmağa başlanmıştır prohibitions started
to be imposed
ordu geliştirilmeye başlandı the army began to be
developed

B. Adverbial patterns of verb forms.

1. -dığı gibi Although originally a pattern expressing
comparison, the meaning is often that
of a loose addition, roughly corres-
ponding to the English low-key pat-
tern 'not only ... but also'.

avcı taburları uğradıkları tehditlerden ürkmeye
başladıkları gibi, irticain propagandası
da gitgide onlar arasına girmişti not
only had the light infantry battalions
begun to be intimidated by the threats
they received, but the reactionary

propaganda slowly penetrated among them

gelişme imkânları sınırsız olmadığı gibi çözüm
bekleyen meseleleri de çoktur the
 possibilities of development are not
 only not limitless but they also have
 many problems that await a solution
meselelerimize yol açısından bakan bir inceleme
yapılmadığı gibi, son yıllara gelinceye
kadar ictimai gelişmeleri derinliğine
ele alan araştırmalar da yoktur not
 only have no studies been made which
 look at our problems from the angle
 of roads, but until recent years there
 have also been no investigations that
 would study the social developments
 in depth

İngiltere Arap vilayetlerinde bir takım ulusal
hareketlerin gelişmesini kısıktığı
gibi, Rusya da Ermenileri bir tehdit
vasıtası yaptı England's kindling of
 the development of nationalist move-
 ments in the Arab provinces was not
 all; Russia, too, used the Armenians
 as a means of blackmail

2. -makla beraber, -makla birlikte This pattern corresponds to a clause with 'although'.

bunu kabul etmekle birlikte haksız olmadığımı ısrar
ediyorum although I accept this, I
 insist that I was not wrong

bunlara, aynı derecede önemli olmamakla beraber bir
üçüncü grup ilâve edilebilir to these,
 a third group — although not as im-
 portant — can be added

3. -maktan çok This pattern, more recent than the usual pattern with -maktan ziyade, but having the same meaning, corresponds to the English 'rather than'.

Cok hızlı nüfus artışı iktisadî gelişmeye yardımcı
olmaktan çok güçlük çıkarmaktadır
rather than helping the economic
development, the rapid growth of the
population causes difficulties

GAZETTEER AND BIOGRAPHICAL DICTIONARY

A. P. Adalet Partisi, "Justice Party", Winner of the 1965 and 1969 elections

Abbasi İmparatorluğu Abbasid Empire

Abdülhamit II Ottoman sultan, 1876-1909

Acemi Ocakı the unit at Gelibolu or Istanbul to which the acemi oğlanlar were posted after their initial training among the Sipahis. On assignment they were selected for service in either the palace or the standing military forces

Adapazarı town in northwestern Turkey in the province of Sakarya

Adriyatik denizi Adriatic Sea

Afrika Africa

Ahmed another name for Muhammad, the Prophet

Akdeniz Mediterranean Sea

Ali Rıza Bey (1857-1930) painter

Almanya Germany

Amerika America, United States

Anadolu Anatolia

Anadolu Selçukları Anatolian Seljuks (1077-1307), an independent branch of the Great Seljuks centered in Konya

Ankara capital city of the Republic of Turkey

Antalya Mediterranean port city

Anti-Krist Anti-Christ

Apafi II pro-Turkish ruler of Transylvania and pawn in the Austrian-Ottoman struggles of the late seventeenth century.

Arabistan Arabia

Arap Arab

Arapça Arabic

Ardahan city in the northwestern portion of the province of Kars

Arıkan, Saffet Minister of Education, 1935-1938

Arkanjel Archangel, Arctic Ocean port in the U.S.S.R.

Arnavut Albanian

Arnavutluk Albania

Asir region of present day Saudi Arabia between the Yemen and the Hijaz

Asya Asia

Aşagi Macaristan Lower Hungary

Atatürk, Kemal (1888-1938) (before 1935, Mustafa Kemal Paşa or Gazi Mustafa Kemal), founder of modern Turkey and first president of the Turkish Republic

Atilla Attila the Hun (? - 453)

Atlas Okyanusu Atlantic Ocean

Avrupa Europe

Avrupa Ahengi Düvelisi Concert of Europe; nineteenth century term used for the European powers regarded as the peace-keeping force in international affairs

Avrupalı European

Avustralya Australia

Avusturya Austria

Ayaşlı person from the town of Ayaş in the province of Ankara

Aydın city and province in southwestern Turkey

Babiâli The Sublime Porte, central office of the Imperial Ottoman government in Istanbul

Bagdat Bagdad, city in central Iraq

Bagdat demiryolu Bagdad Railway; also called the Berlin-to-Bagdad Railway; built primarily by German enterprise, the railway was incomplete at the outbreak of World War I

Balkan The Balkans

Balkan Savaşı the Balkan War. The first Balkan War (1912-1913) ended in the defeat of Turkey, but most of the losses were recouped in the Second Balkan War (1913)

Baltik Baltic Sea

Barak name of a Turkish nomadic tribe found in southeastern Anatolia

Basra körfezi Gulf of Basra located at the head of the Persian Gulf

Batı Türklüğü western Turks

Batlamyus Ptolemy, Egyptian astronomer whose theory of an earth-centered universe was accepted until the time of Copernicus

Bayezid I Ottoman Sultan (1389-1403)

Berkes, Niyazi sociologist, professor in the Institute of Islamic Studies at McGill University

Berlin antlaşması Treaty of Berlin, 1878

Beş Yıllık Plan Five Year Plan, comprehensive plan for the development of the Second Turkish Republic, first introduced for the period 1963-1967

Beşikdüzü town in the Black Sea province of Trabzon

Birinci Dünya Savaşı First World War, 1914-1918, in which Turkey participated on the side of Germany and Austria-Hungary

Bizans Byzantium

Bizans İmparatorluğu Byzantine Empire

Boğazlar The Straits

Boran, Behice sociologist at the University of Ankara until 1948, elected member of parliament for the Turkish Labor Party in 1965

Bosna-Hersek Bosnia-Herzegovina

Bosna-Saray Sarajevo

Bosnak, also Boşnak Bosnian

Braudel, Fernand (b. 1902) French historian

Budin Buda, the part of Budapest on the western bank of the Danube. In Ottoman times the seat of a pasha, who was the highest administrative officer in the province

Bulgar Bulgarian

Bulgaristan Bulgaria

Buyuk Selçuklar the Great Seljuks who ruled in Iran, 1055-1194

C. H. P. Cumhuriyet Halk Partisi - the Republican People's Party, founded by Atatürk in 1923

Cavit Bey (1875-1926) Finance Minister of the Young Turk regime; highly influential member of the Committee of Union and Progress

Celâlettin, Fahri (Göktulga) (b. 1895) novelist and short story writer; published his first story in the *Servet'i Fünun* journal in 1917

Cengiz Jengiz Khan (1162-1227)

Cezvit, also Cizvit Jesuit

Cılavuz town in the province of Kars

Clement XI pope (1700-1721)

Cluj city in present day Rumania, formerly known as Koloszar

Corot, Camille (1796-1875) French landscape painter

Çandarlı Kara Halil Paşa (d. 1386) member of the Ottoman aristocracy who served Murad I as the first Ottoman grand vizier

Çar Rusyası Czarist Russia

Çehov Anton Chekhov (1860-1904), Russian dramatist and short story writer

Çifteler town in the province of Eskişehir

Çin China

Çinli Chinese

- Darkot, Besim (b. 1903) professor of Geography at the University of Istanbul
- Daubigny, Charles Francois (1817-1878) French landscape painter of the Barbizon school
- Dávid, Ferencz (d. 1579) Transylvanian theologian of Unitarian persuasion
- Demolins, Edmond (1852-1907) French historian and sociologist
- Denizli city and province in southwestern Turkey
- De Saussure Czezárnak César de Saussure, a Hungarian nobleman in the retinue of Francis II Rákóczy, early 18th century
- Dewey, John (1859-1952) American philosopher and educator
- Dicle the Tigris River in eastern Turkey and Iraq
- Diyarbakır city and province in southeastern Turkey
- Düziçi town in the province of Adana
- Edinburgh city in Scotland
- Edirne (Adrianople) city and province in European Turkey
- Elâzığ city and province in eastern Turkey
- Emrullah Efendi (1858-1914) Minister of Education 1910-1911
- Enver Paşa member of the Committee of Union and Progress; member of the triumvirate which ruled Turkey, 1913-1918
- Erdel Transylvania, the mountainous region of Rumania
- Ereğli Black Sea town in the province of Zonguldak
- Ereğlili resident of Ereğli
- Ergani town in the province of Diyarbakır
- Ermeni Armenian
- Erzurum city and province in northeastern Turkey
- Esental, Memduh Şevket (1883-1952) short story writer and novelist. Served in various government posts, including deputy to the Grand National Assembly and ambassador to various countries; was also a journalist for the Ulus newspaper, 1948-1949
- Eskişehir city and province in northwestern Turkey
- Ete, Muhlis (b. 1904) professor of Economics in the Faculty of Political Science, Ankara University; former Minister of Economy and Commerce
- Ethem Nejat author of works on primary education, early 20th century
- Evranuz a Byzantine convert to Islam, who joined the Ottomans after the conquest of Bursa; under Sultan Murad I he led the Turkish forces in the conquest of Macedonia

Eyyubîler the Ayyubids, an Islamic dynasty founded in Egypt by Saladin in 1169

Fetret devri (1403-1413) the interregnum period in which the sons of Bayezid I struggled over the succession to the throne

Fransa France

Fransız Pireneleri French Pyrenees

Frenk general term used to indicate Western Europeans

Galatasaray Lisesi highschool in Istanbul with French as the language of instruction, founded as "Mekteb-i Sultani" in 1868

Gazi Mustafa Kemal (see Atatürk)

Gaziantep city and province in southeastern Turkey

Gaznalı Ghaznavid, a Turkish slave dynasty (962-1186) with its center in the city of Ghazna in eastern Afghanistan

Gelibolu Gallipoli, town on the Dardenelles near the entrance to the Sea of Marmara

Giresun port and province on the Black Sea coast

Girit Crete

Gölköy town in the Black Sea province of Kastamonu

Gulâmthane Anatolian Seljuk school for training recruits to the imperial army

Güntekin, Reşat Nuri (1889-1956) Turkish novelist and playwright

Habsburg Hapsburg

Hakkı Paşa member of the Committee of Union and Progress; grand vizier (1910-1911), resigned as a result of Italy's declaration of war on the Ottoman Empire

Hal village in the southeastern corner of the province of Elâzığ

Hanefî belonging to the school of interpretation of canonical law founded by Abu Hanifa (d. 767); the Hanefi school of interpretation was the one officially adopted by the Ottoman government

Hasanoğlu town in the central province of Ankara

Hausser, Henri (1866-1946) French historian

Hauran, also Havran mountainous region in southern Syria

Hazar denizi, also Hazer denizi Caspian Sea

<u>Heidelberg</u>	German city on the Neckar River, famed for its university
<u>Hellas</u>	ancient Greece
<u>Hellen</u>	Hellenic
<u>Hırvat</u>	Croat, Croatian
<u>Hilts, H. E.</u>	American expert on road building
<u>Hind</u> , also <u>Hint</u>	India
<u>Hindistan</u>	India
<u>Hristiyan</u> , also <u>Hristiyan</u>	Christian
<u>Holânda</u> , also <u>Hollanda</u>	Holland
<u>Horasan</u>	town in the eastern province of Erzurum
<u>Hüseyin Hilmi</u>	appointed grand vizier in 1909 by the Committee of Union and Progress

<u>İbrahim Çallı</u> (1882-1960)	Turkish painter
<u>İbrahim Müteferrika</u> (1674-1745)	author and founder of the first Turkish printing press in 1727
<u>İbrahim Paşa</u>	son of Mehmet Ali; ruled Syria and led the Egyptian army as far as Konya during the Egyptian-Ottoman war in 1832
<u>İkinci Dünya Savaşı</u>	Second World War, 1939-1945
<u>İkinci Meşrutiyet</u>	the Second Constitutional Period in Turkey, 1908-1918
<u>İncil</u>	the Gospels; the New Testament
<u>İncilci</u>	evangelist
<u>İngiliz</u>	English, British
<u>İngiliz Afrikası</u>	British Africa
<u>İngiltere</u>	England
<u>Ingres, Jean-Dominique</u> (1780-1876)	last of the great French Classicist painters
<u>İnönü, İsmet</u> (b. 1884)	lieutenant of Mustafa Kemal in the War of Independence; second president of the Turkish Republic and leading statesman of Turkey
<u>İran</u>	Iran, Persia
<u>İsa</u>	Jesus, revered in Islam as the last great prophet before Muhammed
<u>İskandinav</u>	Scandinavian
<u>İskender</u>	Alexander the Great (356-323 B.C.)
<u>İskenderun</u> (Alexandrette)	Mediterranean port in the province of Hatay
<u>İslâv</u>	Slav, Slavic

- İsmail Hüsrev (Tökin) author of several works on economy and geography in the 1930's and 1940's; especially noted for his studies on village economy
- İsmail Mahir Efendi delegate from Kastamonu in the Ottoman Parliament
- İspanya Spain
- İstanbul (Constantinople) capital of the Ottoman Empire, 1453-1922
- İsveç Sweden
- İtalya Italy
- İttihat ve Terakki 'Union and Progress,' a committee and political party established in 1905-1906 by disgruntled Ottoman army officers which took power in 1908
- İvriz town in the Black Sea province of Zonguldak
- İzmir (Smyrna) Aegean port city and province
- İzmit (Nicomedia) city in northwestern Anatolia, on the eastern end of the Sea of Marmara
- İznik (Nicaea) city in northeastern Turkey in the province of Bursa
- Janos Zsigismond John Sigismond Zapolya, ruler of Transylvania under the suzerainty of Sultan Suleyman
- Kabakçı Mustafa leader of a mutiny resulting in the downfall of Sultan Selim III in 1807
- Kalvin John Calvin (1509-1564), Swiss Protestant religious reformer
- Kalvinist Calvinist
- Kâmil Paşa grand vizier deposed in 1909 by the Committee of Union and Progress for his liberal tendencies
- Kanada Canada
- Kanarya adaları Canary Islands
- Kanunî Süleyman (see Süleyman)
- Karácson, Imre (1863-1911) Hungarian historian
- Karadağ Montenegro
- Kars city and province in northeastern Turkey
- Kastamonu city and province in the Black Sea region of Turkey
- Kayseri city and province in central Turkey
- Kazvinli inhabitant of Kazvin, a city in Iran, northwest of Teheran
- Kemal Paşazade (1468? -1534) Ottoman historian and scholar
- Kıray, Mübaccel professor of Sociology at the Middle East Technical University in Ankara

Kızıl deniz Red Sea

Kızılçullu town in the Aegean province of Izmir

Kilis city located on the Syrian border, in the province of Gaziantep

Kitab-ı Mukaddes the Bible

Kolozsvar Cluj, city in present day Rumania

Konya city and province in south-central Anatolia; capital of the Anatolian Seljuk Empire

Kur'an, also Kuran the Koran, sacred scriptures of Islam

Kurtulus Savaşı War of Independence (1919-1923), fought under the leadership of Mustafa Kemal to free Turkey of foreign occupation

Kuşköy village in the district of Görele, in the province of Giresun

Kuzey Avrupa Northern Europe

Kürt Kurd

(Küçük) Sait Paşa (1838-1914) Ottoman reformer and statesman; held many offices including that of grand vizier under both Sultan Abdul Hamid II and the Young Turk regime

Kütahya city and province in western Turkey

Lala Şahin Paşa Ottoman military commander; conquered Edirne in 1362

Latince Latin

Léger, Fernand (1881-1955) French painter; one of the major painters of the Cubist School

Leopold I Hapsburg emperor (1658-1705)

Lerner, Daniel (b. 1917) professor of Political Science at the Massachusetts Institute of Technology

Locke, John (1632-1704) English philosopher who founded the empirical school and laid the basis for political liberalism

Lülü Paşa slave governor of, and beylerbey in, Ankara during the reign of Murad I

Macar Hungarian

Macaristan Hungary

Makedonya Macedonia

Manisa city in western Turkey

Marmara denizi Sea of Marmara

Maraş city in southeastern Anatolia

Marşal Baron Marshall von Bieberstein, German ambassador to Turkey 1897-1912; a major force in the growth of German influence in Turkey

- Matisse, Henri (1869-1954) French painter
- Maupassant, Guy de (1850-1893) French novelist and master of the short story
- Mehmed II Ottoman sultan (1451-1481), known as the 'Conqueror' (Fatih)
- Mehmet V Ottoman sultan (1909-1918)
- Mehmet Ali Muhammed Ali, viceroy of Egypt (1805-1849); instituted many reforms to establish a firm power base; considered the founder of modern Egypt
- Meksika Mexico
- Memluk Mamluke
- Mesud II Seljuk sultan (1284-1305)
- Mısır Egypt
- Millet, Jean-Francois (1814-1875) French painter of the Barbizon School
- Moğol Mongol
- Muhammad prophet of Allah to whom the Koran was revealed
- Murad I Ottoman sultan (1359/60-1389)
- Mustafa Kemal (see Atatürk)
- Musul Mosul, city in Iraq
- Muzaffer Şerif (b. 1906) social psychologist and professor of sociology at the State University of Pennsylvania
- Napoli Naples
- Narlı town in the province of Maraş
- Nazmi Ziya (Güran) (1881-1937) Turkish impressionist painter
- Necati, Mustafa Minister of Education from 1925 until his death in 1929
- Nemçe Austria
- Nemçelu (archaic term) Austrian
- Neuser, Adam a sixteenth century German theologian condemned for heretical beliefs who fled to Ottoman lands and converted to Islam
- Nizam-ı Cedit 'New Order', frequently used to designate the new army of Sultan Selim III (1789-1807)
- Nizip city northeast of Kilis in the province of Gaziantep
- Onat, Hikmet (b. 1880) Turkish artist
- Oniki Ada Dodecanese Islands in the Aegean Sea
- Orhan Bey second ruler of the Ottoman state (1324/26-1359/60)
- Orta Asya Central Asia
- Osman Bey Ottoman sultan (1290-1324/26), eponym of the Ottoman dynasty

Osman Hamdi (1842-1910) Turkish painter

Osmanlı Devleti the Ottoman State

Osmanlı İmparatorluğu the Ottoman Empire

Osmanlılık loyalty to the Ottoman state

Omer Seyfettin (1884-1920) short story writer and novelist;
wrote for the Genç Kalemler beginning in 1911, and for
the Yeni Mecmua

Palmer, J. A. B. British historian

Paris capital of France

Patrona Halil leader of an Istanbul rebellion in 1730

Pazarören town in the province of Kayseri

Peçevi, İbrahim (1574-1650) first Ottoman historian to directly
use European sources

Peçuy Pecs; city in Hungary, near the battlefield of Mohacs

Pestalozzi, Johann Heinrich (1746-1827) Swiss educational
reformer and writer

Petro Peter the Great (1689-1725) - Czar of Russia, who in-
itiated an intensive period of westernization

Picasso, Pablo (b. 1881) Spanish artist

Polonya Poland

Pulur town in the province of Erzurum

Rákóczi Ferencz II Francis II Rákóczy, leader of a Hungarian
revolt against the Hapsburgs, 1703-1711; when his follow-
ers made peace he fled to the Ottoman Empire

Rambaud, A. (1842-1905) French historian

Reşit Galib Minister of Education (1932-1933)

Romali Roman

Romanya Rumania

Rouault, Georges (1871-1958) French artist of the Expression-
ist School

Rousseau, Théodore (1812-1867) French painter of the Barbizon
School

Rum Greek, Byzantine

Rumeli European portion of the Ottoman Empire

Rus Russian

Sabahattin Ali (1906-1948) novelist and short story writer who
used the Anatolian village and village life as the inspira-
tion for many of his works

Sadri Ertem (1900-1943) short story writer and novelist,
teacher of philosophy and a journalist for many years.

Sait Faik [Abasıyanık] (1906-1954) novelist and short story
writer

Sarıkambiş town in the province of Kars; locale of the disastrous
1914-1915 campaign led by Enver Pasha

Schmitt, Carl (b. 1888) political theorist in Weimar Germany
whose exposition of the irrationality of political behavior
helped undermine orderly democratic political organiza-
tion; for a time Minister of Economics during the Nazi
era

Selânik Salonika

Selçuklar Seljuks

Servetus, Michael (1511-1553) Spanish theologian condemned
by both Protestants and Catholics for his anti-trinitarian
teachings; burned at the stake in Geneva

Sırp Serbian, Serb

Sırbistan Serbia

Sibirya Siberia

Sivas city and province in east-central Turkey

Sofya Sophia; capital of modern Bulgaria

Süleyman, also Kanunî Süleyman 'the Lawgiver' Ottoman sultan
(1520-1566); known in the west as Sulaiman the Magnificent

Suriye Syria

Szentivanyi, Daniel Hungarian Unitarian of the seventeenth cen-
tury

Şafiî belonging to the school of interpretation of canonical law
founded by Muhammed ibn-Idris al-Shafi (767-?)

Şarl, Arşidük Archduke Charles of Austria, proclaimed king
of Spain by the Grand Alliance during the War of the
Spanish Succession (1701-1715); however, the crown was
retained by Philip V, the first Bourbon king of Spain

Şeker Ahmet Paşa (1841-1906) Turkish painter, studied in
Paris in the 1860's

Şevki, Mehmed Ali [Sevendük] (1882-1963) Turkish sociologist
adhering to the methodological, analytical school of
LePlay

Talât Bey member of the Committee of Union and Progress;
member of the triumvirate which ruled Turkey, 1913-
1918

- Tanzimat nineteenth century reform legislation reaching into all aspects of Ottoman life
- Taşlıca Plevle; town in southern Bosnia
- Timur Tamerlane (1369-1405) - defeated Sultan Bayezid I at Ankara in 1402
- Tököly, İmre Hungarian Protestant leader who led an unsuccessful revolt against the Hapsburgs; used as a pawn in Hapsburg-Ottoman struggle in the late seventeenth century
- Trablusgarb Tripolitania; Tripoli (Libya)
- Trablusgarb harbi the war between Turkey and Italy (1911-1912) in which Italy won possession of Tripoli (Libya)
- Trabzon Black Sea port city and province
- Transilvanya (see Erdel)
- Tunus Tunis; the capital city of Tunisia
- Turan the mythical homeland of the Turks
- Turhan, Mümtaz (1908-1969) professor of Psychology at the University of Istanbul
- Türk Turk, Turkish
- Türkçe Turkish
- Türkistan Turkistan in Central Asia
- Türkiye Turkey
- Türklük Turkishness; the Turkish nation, the world of the Turks
- Türkçülük Pan-Turanism, a movement advocating the unity of all Turkish peoples
- Türkmen Turkman, member of the Turkish tribe that invaded Asia Minor in the late Byzantine period
- Ulukışla town in the province of Nigde
- Unitarianism doctrine of the Unitarians
- Unitarius Unitarian
- Vahdettin Mehmet VI last of the Ottoman sultans (1918-1922)
- Van city and province on the shores of Lake Van in eastern Turkey
- Varşava, also Varşova Warsaw
- Viyana Vienna
- Vladivostok Pacific port city of the U. S. S. R.
- Weimar Cumhuriyeti the Weimar Republic (i. e., Germany, 1918-1933)

Zonguldak city and province on the Black Sea; center of the coal mining industry in Turkey

VOCABULARY

Acemi ocağı (see Gazetteer)

acınma pity

aç= to open

açıp ortaya koy= to reveal
and present for considera-
tion

açı angle

açık open, clear; explicit

açık hava tiyatrosu outdoor
theater

acıktaki kal= to be left out

açık kapı bırak= to leave
room (for interpretation)

en açık bir şekilde quite
clearly

açığa vur= to announce, to
make public; to express

açıkla= to explain; to expound

açıklama explanation

açıklamacı explaining, ex-
planatory

açıl= to open up, to break out of
one's isolation

açılıp kapan= to unfold (and
fold again)

ad name

... adı altında under the
name of, under the title

adıyla anıl= to be named after

adı geçen above-mentioned

adale muscle

adalet justice

adalet mercii dispenser of
justice

adaletsizlik lack of justice

adam man

adam başına gelir per capita
income

adam ol= to become a re-
spected citizen, to make
one's way in life

aday candidate

adem-i merkeziyet decentraliza-
tion

adım step

adım at= to move a step for-
ward, to make progress

adlandır= to call, to describe as

adliye nezareti Ministry of Justice
(in Ottoman times)

aforisma aphorism

ag network

agıl fold, pen

agir heavy

agir agir slowly, gradually

agir bas= to be influential, to
have weight

agir sartlar adverse condi-
tions

agirla= to receive with honor
(guest)

agirlas= to become heavier

agirlastir= to aggravate,
worsen, render critical

agirlik heaviness

agirlik merkezi center of
gravity

agiz mouth

bir agizdan in unison

... agzında dolas= to be talk-
ed about

ahbaplık acquaintance, friendship

ahenk harmony

ahengi düvelî (old term)
'harmony of states'

ahlâk morals; proper behavior,
moral stance

ahlâk felsefesi moral philos-
ophy

ahlâk kaidesi moral standard

ahlâkî moral

ahlâklî well-behaved, decent,
proper

ahlaksal moral, ethical

ahlâksız dissolute

aile family

<u>aile içi</u>	intra-familial (relations)	<u>alan</u>	field, sphere; area
<u>aile reisi</u>	head of the family	<u>alaturka saat</u>	the old time-system
<u>ailemsi</u>	family-like		of beginning each 24-hour day at sunset
<u>ailevi</u>	familial	<u>alay</u>	mockery
<u>ailevi durum</u>	family status	<u>alay et=</u>	to mock
<u>akıl</u>	mind	<u>alçaltıcı</u>	humiliating; disgraceful
<u>aklı eren</u>	one who has a grain of intelligence	<u>aldırma=</u>	/a/ not to listen to, not to heed
<u>aklından geçir=</u>	to happen to think of	<u>alem</u>	sign, symbol
<u>aklı yat=</u>	/a/ to find something plausible	<u>âlem</u>	world
<u>akin</u>	raid	<u>alet</u>	instrument
<u>akıncı</u>	in early Ottoman history, a mounted raider sent to pillage enemy lands	<u>bir alet gibi kullan=</u>	to use as a tool
<u>akıncı beyi</u>	leader of the akıncıs of an area	<u>alevlen=</u>	to flare up
<u>akıncı beyliği</u>	office of the leader of the akıncıs	<u>aleyhine</u>	against
<u>akış</u>	flow (of words)	<u>aleyhdarlık, aleyhtarlık</u>	opposition; rejection
<u>akıt=</u>	to make flow	<u>Osmanlı aleyhtarlığı</u>	anti-Ottoman attitude
<u>akide</u>	doctrine	<u>alkoy=</u>	to hold back
<u>akis</u>	the contrary	<u>alim satım</u>	business
<u>birbirlerinin aksi</u>	opposed to each other, the opposite of each other	<u>alın</u>	forehead, front, portal
<u>aksine</u>	contrary to	<u>alınteri</u>	the sweat of the brow, hard work
<u>aksi gibi</u>	unfortunately	<u>alinyazısı</u>	destiny
<u>aksi halde</u>	otherwise, in the contrary case	<u>alınma</u>	borrowed from, taken from
<u>aksi iddia</u>	counter claim	<u>alışıklık</u>	habit
<u>aksini ispat et=</u>	to prove the contrary	<u>alışkanlık</u>	custom, practice
<u>aklı</u>	rational	<u>alt</u>	underside
<u>akrep</u>	scorpion	<u>altını çiz=</u>	to underline, to underscore
<u>aksaklık</u>	malfunction	<u>alternatif</u>	alternative
<u>aksiyolojik</u>	axiological	<u>amaç</u>	aim
<u>akşam</u>	evening	<u>. . . amacını güüt=</u>	to pursue the goal of . . . ; to aim at
<u>akşam vakti</u>	time of the evening prayer	<u>amade</u>	prepared for, ready for
<u>aktar=</u>	to transmit; to transfer	<u>ambar, anbar</u>	granary
<u>al=</u>	to take	<u>âmil</u>	motive, cause
<u>kendini alama=</u>	/dan/ not to refrain from, to indulge in	<u>amprik</u>	empirical
<u>bir alıp vereceği olma=</u>	to have nothing to do with	<u>an=</u>	to mention
		<u>ana</u>	mother; main, principal
		<u>ana fikir</u>	the main idea
		<u>ana kural</u>	basic rule
		<u>ana tez</u>	the main thesis, the chief contention
		<u>ana yurt</u>	homeland
		<u>Anayasa</u>	the Constitution

- analiz analysis
anarşi anarchy
anbar (see ambar)
andir= to remind of, to be reminiscent of
angaje et= to hire
anket inquiry
anlam meaning
anlamca meaningwise
anlamına al= to take in the sense of .
bir anlama gel= to have a meaning
anlamlı meaningful
anlas= to understand each other
anlaşıl= to be understood
anlaşma agreement, mutual understanding; communication
anlaşmaya var= to arrive at an agreement
anlatış narration, narrative
anlayış way of thinking, interpretation; concept; spirit
anlayışsızlık lack of understanding
anonimleş= to become anonymous
antagonizma antagonism
antlaşma treaty
apaçık as clear as can be
ara interval
birarada simultaneously
. . . arasına gir= to be among .
arasına karış= to join (a group)
aracılık mediation
aracılık et= to act as intermediary
aracılığı ile by means of, through
araç means, device; tool
aralık interval
aralık ver= to interrupt temporarily
arastır= to investigate
arastırıcı investigator
arastırma study; exploration; investigation, research
- arazi land
ard behind
ardından from behind, from under.
ard-önerme apodosis
ardısira following it, right after
arılık purity
arın=/dan/ to be cleansed, to be purged
arızalı uneven, broken (terrain)
aristokrasi aristocracy
ark trench, canal
arka back
arkasını al= to stop
arkası alınama= to be impossible to stop
arka arkaya one after the other
artı-değer surplus value
artı-ürün excess product
arttır= to increase
arzu wish
asayiş public security, law and order
asfalt asphalt
asgari minimum
asıl origin, original; real
bu asıldan gelen having this background
aynı asıldan gelen having the same background
aslında essentially, basically
aslıni sorarsanız if you want to know the truth
. . . asıllı hailing from, native of
asır century
asil of noble descent, stemming from a renowned family
asîlzade aristocrat, nobleman
askerî military
askerlik hizmeti military service
aslâ in no way
aş= to pass beyond, to exceed; to cross, to traverse
asağılık base, mean
asağılık kompleksi inferiority complex

aşama phase
aşar tithe
aşıla= to graft upon; to instill, to inculcate
asırlı excessive, extreme
aşiret tribe
ata patriarch
ataerkil patriarchal
atasehiliter military attache
ateş fire
ateşe at= to push into the fire
atmosfer atmosphere
avcı hunter
avcı taburu light infantry battalion
avurt cheek
ay moon
ay-yıldız crescent and star
ayak foot
ayak dire= /da/ to resist stubbornly
ayakta dur= to hold up
ayakta tut= to sustain
ayak uydur= /a/ to fall in step; to adjust to
ayak üzeri in passing
ayaklan= to rebel, to revolt
ayaklandır= to incite to rebellion
ayaklanma uprising, revolt
ayarla= to control
aydın enlightened; intellectual
aydınlatma illustration
âyet verse (in Koran or Bible)
ayıkla= to sort out, to clear of refuse
ayıklanmamış unrefined, as they come, warts and all
ayıpla= to blame
ayır= /a/ to divide into
ayırda et= to distinguish
âyin rite, religious ceremony
aykırı /a/ contrary to
ayrı different
ayrı olarak /dan/ apart from
ayrıca furthermore
ayrıl= /dan/ to withdraw from; to deviate from
ayrım distinction, difference

ayrıntı detail, nuance
az little
az çok more or less
az-gelişmiş underdeveloped
az-gelişmişlik underdevelopment
azap in early Ottoman times, a kind of light infantry
azapbeyi leader of the azaps
azınlık minority
mutlu bir azınlık a privileged minority
azit= to make someone go to extremes
azim determination
azlık paucity, smallness in number

- B -

bab chapter
babacan good-natured, like a good uncle
bağ tie
bağlar kur= to establish ties (with); to establish relations
bağdas= to be compatible, to suit
bağdaşmazlık incompatibility
bağdaştır= to reconcile with
bağımlılık dependence
bağımsız independent
bağımsızlık independence
bağırt= to have someone shout
bağla= to connect
kendine bağla= /ı/ to win the attachment of, to attach to oneself, to become popular with
bağlam connection; context
bu bağlamda in this connection
bağlantı tie, connection
bağlaşık ally
bağlı /a/ subject to, depending on; attached to, devoted to
bağlılık attachment, loyalty; connection, relationship, dependence
bahis subject, topic

bahis konusu ol= to be at stake

bahset= to grant

bakanlık ministry

bakım care, grooming

bir bakıma in a way

bir bakımdan in a way

bakımından from the
point of view of . in
respect to . .

pek çok bakımlardan from
numerous points of view

banknot bill (of money)

bant tape, recording tape

baraj dam, barrage

barem salary scale of state offic-
ials

barın= /da/ to find shelter, to live

barındır= /ı/ to house, to provide
shelter for, to support, to
provide a living for

barış= to make peace

barışçı conciliatory

bariz prominent, visible

basın the press; printing, publish-
ing

basiretli circumspect

basit simple

basık oppression, pressure; edition,
impression (of a book)

bastır= to suppress

bastırılış suppression

baş head

baş ağalık the position of an
ağa in chief

başsağıya head down

baştan başa from one end to the
other

başboş free, uncontrolled

baş çıkama= to be unable to
cope with

başına dert aç= to cause
trouble to

baş geç= to head the govern-
ment

başta gel= to be first in im-
portance

başına gelmedik kalma= to be
struck by all kinds of mis-
fortune

başgöster= to appear

baştan itibaren from the start

başta kalmak üzere so as to
remain at the head (of the
government)

baskent capital

baskomutan commander in chief

baskomutanlık yap= to be the
commander in chief

baskumandan commander in chief

başöğretmen school principal

başşeh capital

başvur= /a/ to have recourse to,
to turn to, to resort to, to
use

başar= to succeed

başarı success, achievement

başarılı successful

başarısızlık failure

başarısızlığa uğrat= to lead to
failure, to thwart

başbuğ chieftain, headman

başbuğluk leadership

başka other

başka bir deyimle in other
words

başka bir deyle in other
words

başkan head, president

başlangıç beginning, start

başlangıçta in the beginning

başlık title (of an article)

bataklık swamp

batı west

Batı the West

Batı Batı kapitalizmi Western capitalism

bâtıl void, not valid, false

batılı Western, Occidental

batılaşma Westernization

bavul trunk, suitcase

bayraktar standard bearer

becerikli resourceful, clever,
smart, skillful

beceriklilik cleverness, adroitness

bedahet obviousness

beden bodily

beğen= to approve of

bekâr single, unmarried

belediye municipality

belir= to appear
belirgin evident
belirgince explicitly
belirgin kıl= to make quite clear, to clarify
belirle= to determine
belirlen= to be determined
belirlenim connotation
belirli certain; conspicuous
belirsiz indefinite
belirsiz biçimde in a vague manner
belirt= to make clear, to state
belirtik explicit
belirtme statement
belle= to learn something without giving it much thought, to accept as the truth
belli definite
bellibaşlı principal, main, chief
bende devotee
benimse= to adopt; to admit a mistake; to identify one-self with
benimset= to cause someone to accept a thing for himself
benzer similar
benzerlik similarity
benzet= to compare to, to make comparisons
berat warrant, title, diploma
bereketli bountiful
beri taraftan on the other hand
berkit= to reinforce, to strengthen
bertaraf et= to remove, get rid of
besle= to feed, to rear; to foment
beşeri human
beylerbeyi military commander of a group of provinces
beylik principality
beze= to adorn, to deck
bırakışma armistice
biçim form
bir biçim al= to assume a shape
biçim ver= to shape, to mold
bil= to know

bilmiyormuşçasına as if not knowing
bilâkis on the contrary
bildirim manner of expression
bileşim composition
bilgi knowledge, information
bilgi sahibi informed, cognizant
bilgili knowledgeable, educated
bilgin scholar
bilgisiz kal= /dan/ to be uninformed, to have no knowledge of
bilgisizlik ignorance
bilim science
bilim-öncesi pre-scientific
bilimsel scientific
bilinç the conscious
bilincine ulaş= to become conscious of
bina building
binaenaleyh consequently
birbiri each other
birbiri üstüne one upon another
birdenbire suddenly
birer birer one by one
birey the individual
bireyci individualistic
birik= to come together, to gather
birikim accumulation
birim unit
zaman birimi time unit
kendini birleştire= to identify with
birlik association, union; (military) unit
birlikte getir= to bring along, to carry with it
birlik ol= to unite
bit= to grow; to end
kendiliğinden biten self-growing
biteviye constantly
bitiş ending (of a story)
bitişiklik contiguity
bitki plant
bitmez tükenmez never ending

<u>biyografi</u>	biography	<u>bu arada</u>	among others
<u>bizzat</u>	in person	<u>bu biçim</u>	in this way
<u>bocala=</u>	to falter	<u>bununla birlikte</u>	notwithstanding
<u>boğ=</u>	to drown		ing
<u>boğus=</u>	to be at each other's throats	<u>bu durumda</u>	under these cir- cumstances
<u>boğuşma</u>	brutal fight	<u>bu gibi</u>	such
<u>bol</u>	abundant, plentiful	<u>bu hususlarda</u>	in these re- spects
<u>bol bol</u>	abundantly	<u>buna mukabil</u>	but on the other hand
<u>borçlanma</u>	borrowing (of money), loan, becoming indebted	<u>bu sayede</u>	in this manner, by this device
<u>boru</u>	pipe	<u>bu sebeble</u>	therefore
<u>boş</u>	empty	<u>bu şekilde</u>	in this way
<u>boş çık=</u>	to remain unfulfilled, not to come true	<u>bu veçhile</u>	in this manner
<u>bosa çıkar=</u>	to disappoint (hopes)	<u>bu yüzden</u>	therefore
<u>boş zaman faaliyetleri</u>	leisure activities	<u>budalaca</u>	stupid, foolish
<u>boyun</u>	neck	<u>buhran</u>	crisis
<u>boyun eğ=</u>	to bow, obey, sub- mit	<u>bulun=</u>	to exist, to be
<u>boyunca</u>	throughout, along	<u>burjuva</u>	bourgeois
<u>tarih boyunca</u>	throughout history	<u>buut, buud</u>	dimension
<u>boyunduruk</u>	yoke	<u>buyruk</u>	precept
<u>boyut</u>	dimension	<u>buyruksal</u>	ordering, commanding
<u>bozuk</u>	not in working order, brok- en	<u>buyur=</u>	to order
<u>bozuk düzen git=</u>	to go from bad to worse	<u>bünye</u>	structure
<u>bozuk sosyal fonksiyonlu</u>	dysfunctional	<u>bürün= /a/</u>	to take on (a char- acteristic), assume (a role), become
<u>bozukluk</u>	defect	<u>büsbütün</u>	altogether; out of all proportion
<u>bozul=</u>	to deteriorate, decline	<u>bütçe</u>	budget
<u>bölge</u>	region	<u>bütün</u>	all, whole
<u>bölgesel</u>	regional	<u>bütün olarak</u>	in its to- tality
<u>bölüm</u>	section, chapter, portion	<u>bütünleş=</u>	to unite, to inte- grate
<u>bölüş=</u>	to share	<u>bütünleşme</u>	integration
<u>bölüşür=</u>	to divide, to share out	<u>bütünlük</u>	unity, wholeness
<u>börk</u>	a tall, sleeve-shaped felt hat coming together at the top with a flap hanging down the wearer's back	<u>büyü</u>	witchcraft, magic, charm
<u>böylece</u>	thusly, in this manner	<u>büyük</u>	large
<u>böylelikle</u>	in this way	<u>büyük devlet</u>	great power
<u>böylesine</u>	to this extent	<u>büyük çoğunluk</u>	the vast majority
<u>bu</u>	this	<u>büyük bir ihtimal ile</u>	in all probability
		<u>büyük küçük</u>	large and small

Büyük Millet Meclisi the
Grand National Assembly
- parliament of the rev-
olutionary government
in Anatolia during the
Turkish War of Independ-
ence, and later of the
Turkish Republic.

büyüme growth
büyüme devresi period of
growth

büyüt= to enlarge; to raise,
to bring up

büzük puckered
büzül= to be contracted

- C -

c. (cilt) volume
cahil ignorant, savage, prim-
itive, living in primor-
dial sin; uneducated

can soul
candan sincerely
can çekiş= to be in the
throes of death

canlan= to be revived
cebbârlık oppressive behavior
cebeli (asker) the fully armed
soldier the timar holder
had to provide in fulfill-
ment of his obligations

cebrî compulsory
cemaat community
cenkleş= to struggle, to fight
cephe front, aspect
cephe al= to take sides
against /a/

cereyan current, trend
cereyan et= to take place
cesaretli bold
ceza punishment
Ceza Kanunu Criminal
Code

Cezvit Jesuit
C. H. Partisi (Cumhuriyet Halk
Partisi)
cidden seriously, truly, indeed

cihan world
cihet aspect, feature
cilt volume
cins of high quality
ciro et= to transfer
civar vicinity
civarında in the vicini-
ty of, around

coğrafi geographical
cografya geography
cumhuriyet republic

Cumhuriyet Halk Partisi
Republican People's
Party

curnal report of an informer
or police spy

cümle sentence
cüz'î insignificant

cüz'î bir kısmı only a
fraction of it

- Ç -

çaba effort
çaba harca= to make an
effort, to take great
pains

çabuklaştır= to accelerate
çabukluk ölçüsü rate of speed
çadır tent
çadırılı karargâh camping
ground with tents

çağ era, time, age
çağdaş contemporary
çak= to ram in
çakılıp kal= to get stuck
çaldır= to have (someone)
whistle

çalış= to try hard
çalışma work, working
çalışma alanı sphere of
development
çalışma çağına of work-
ing age

çalkalan= to be agitated
çap scale
büyük çapta on a large
scale, of large size

geniş çapta on a large scale
küçük çapta of small size
çapraşık tangled, intricate, full of contradictions
çapraz coming from different directions
Çar Czar
Çar Rusyası Czarist Russia
çarçabuk very quickly, in no time
çare way, means
çaresini araştır= to look for ways and means to...
çarpıklık deformity
çarptı= to fight
çat-/a/ to attack
çatı roof
çatış= to collide, clash
çatışma conflict
çatışma halinde ol= to be in conflict
çatışmasız conflictless
çavuş sergeant
Çehovvari in the manner of Chekhov
çek= to draw, to attract
çekici attractive
çekin=/dan/ to refrain from, to shrink from
çekirdek nucleus, core
çekişme struggle, rivalry
çekistir= to denigrate, to speak ill of, to slander
çerçeve frame
çerçevesi içinde within the framework of
çeribaşı timar-holding military officer under whom the troops of an administrative subdivision would gather to go on campaign
çeşitli various
çeşitlilik variation, variety
çeşni flavor

çete band of rebels, guerillas
çetin severe
çetinleştir= to harden, to toughen
çevir= to turn something around; to transform into; to translate
çevre environment, vicinity; circle; embroidered **kerchief**
çevril= to be directed, to turn to
çevrili surrounded
çıkar= to get out, to find out
çıkarm deduction
çıkarmsal deductive
çıkamaz impasse
çıplak nude
çıplaklık nakedness
bütün çıplaklığı ile with complete candor
çırpın= to strive hard
çift dual, double
çiftçi farmer
çiftçilik farming
çiftlik farm
çiğne= to trample under foot, to infringe upon
çiz= to cut (a path)
çizgi line, linear design; outline, feature
ana çizgiler main features
çoban shepherd
çocuk child
çocuk düşürme abortion
çocuk sahibi ol= to have children
çoğal= to multiply, become more, to increase
çoğun mostly
çoğunluk majority
çoğunlukla for the most part
çok much
çok daha az much less
çok kez often
çok partili sistem multi-party system
çoğu zaman more often than not, most of the time
çocuk çocuk children

<u>çocuk</u>	<u>çocuk sahibi</u>	having children
<u>çorak</u>		barren
<u>çök</u>		to descend upon; to collapse, break down
<u>çöküş</u>		decline
<u>çöl</u>		desert
<u>çöz</u>		to disconnect
<u>çözül</u>		to be broken, to be destroyed, to break down
<u>çözülüş</u>		disintegration
<u>çözüm</u>		solution
<u>çözüm yolu</u>		solution, means of solution
<u>çözümle</u>		to solve (a problem), to analyze
<u>çözümleme</u>		analysis
<u>çözümleyici</u>		analytic
<u>çürü</u>		to rot

- D -

<u>dağ</u>		mountain
<u>dağ eteği</u>		foothill
<u>dağıl</u>		to disperse, scatter, to spread
<u>dağılım</u>		distribution
<u>dağıt</u>		to distribute
<u>dahil</u>		included
<u>daimî</u>		permanent, standing (army)
<u>dakiklik</u>		precision
<u>dal</u>		branch
<u>dallı budaklı</u>		ramified, elaborate
<u>damga</u>		stamp
<u>damgasını taşı</u>		to be marked as
<u>damla</u>		drop
<u>danış</u>	/a/	to take someone's advice, to consult with
<u>dans</u>		European-style dance
<u>danslı</u>		with dancing
<u>darbe</u>		blow
<u>darlık</u>		straits, hardship, famine
<u>Darülmualimin</u>		(old term) teacher's training school
<u>dâva</u>		cause, matter, problem, question, issue

<u>dâva</u>	<u>adamı</u>	a man who fights for a cause
<u>davran</u>		to act
<u>davranış</u>		act, action, attitude
<u>davranışsal</u>		attitudinal
<u>daya</u>	/a/	to base on
<u>dayan</u>	/a/	to be based (on), to withstand, to endure
<u>dayanarak</u>	/a/	based on
<u>dayanak</u>		foothold, base
<u>dayanışma</u>		solidarity
<u>değer</u>		value
<u>değer-biçici</u>		evaluative, axiological
<u>değer çatışması</u>		conflict of values
<u>değer taşı</u>		to have value
<u>değerlendirme</u>		evaluation
<u>değerlendirici</u>		evaluative
<u>değerli</u>		valuable
<u>değiş</u>		to change, to vary
<u>değişik</u>		variable, different
<u>değişik güçlü</u>		of variable strength
<u>değişiklik</u>		change
<u>değişiklik yap</u>		to make alterations
<u>değişim</u>		change
<u>değişme</u>		change
<u>değişme hızı</u>		rate of change
<u>değişmezlik</u>		immutability, invariability
<u>değiştirme</u>		modification
<u>dek</u>	/a/	until
<u>bugüne dek</u>		until today
<u>dekor</u>		setting, scenery
<u>demec</u>		statement
<u>demiryolu</u>		railway, railroad
<u>dene</u>		to try
<u>deneme</u>		test, essay
<u>denetle</u>		to inspect, supervise
<u>denetleme</u>		control, supervision
<u>deney</u>		experiment
<u>deney okulu</u>		experimental school
<u>denge</u>		equilibrium
<u>denge kurucu</u>		balancing (factor)

dengeli balanced
dengelessizlik imbalance
denil= to be called
denilmeğe değer worth calling...
derece degree
bir dereceye kadar to a certain extent
dergi journal, magazine
derhal at once, immediately
derin deep
derine giden profound
derinlik depth
derinliğine in depth
dernek club, society
ders lesson, class
ders vasıtaları instructional materials
dershane classroom
derslik classroom
destek support
mânevi destek moral support
destekle= to support
devam continuation
devam edegel= to continue (as a custom)
devam ettir= to continue (something), to make it last, to cause to go regularly (to school)
devamlı permanent, lasting
devamlı olarak permanently
devir period, time
devlet state
devlet adamı statesman
devlet düzeni, devlet şekli form of government
devre period
devrim reform; revolution
devrimci revolutionary
devşirme the conscription of Christian youths for service in the Ottoman military and administration
deyim expression, term

baska bir deyimle in other words
dış outside, exterior
dışa açılma a breaking out of isolation
dışkapı halkı 'people of the outside service' — officers and guards serving at the entrance of the sultan's palace
dış tehlikeler external threats, foreign dangers
dış yardım foreign aid
dışlaş= to become manifest
diğer other
diğer bir deyimle in other words
diğer yandan on the other hand
dikine bluntly
dikkat attention
dikkati çek= to draw attention (to)
dikkati çekecek şekilde in a remarkable manner
dikkate değer noteworthy
dikta dictate
dikta metodu dictatorial method
dil tongue, language
dil düzgünlüğü correctness of speech
dile getir= to express (in words)
dilek wish
dilim portion, segment
dilsel linguistic
din religion
din adamı person of a religious status
din hürriyeti freedom of faith, freedom of religion
din tarihi religious history, history of religion
din ve devlet ayırımı separation of church and state

dinamik dynamic
dinamizm dynamism
dindar pious
dini religious
dinlet= to play back
dinsel religious
dinsel karakterli of a religious character
direnc resistance
direnis revolt
direnme revolt
diri alive, active
diri yak= to burn someone at the stake
dirilme revival
dirlik means of livelihood
 afforded by the sultan to those who served him
disiplinsizlik lack of discipline
divan council of state
doğa nature
doğal natural
doğru right, correct; straight line
doğru bul= to approve of
doğrudan doğruya directly
doğru olarak correctly
doğruyu söyle= to speak (or tell) the truth
doğruluk correctness
Doğu the East
Doğu sorunu the Eastern question
doğulu Eastern, Oriental
doğum birth
doğum kontrolü birth control
doğum yeri birthplace
doğur= to create, produce
doğuş birth, origin, genesis, formation
dokuma weaving
dokuma tezgahı loom
dokun= /a/ to touch
doküman document
dolambaçlı intricate
dolambaçsız straightforward
dolap plot, intrigue, racket

dolay surroundings
dolayısı ile, dolayısıyla,
dolayısıyla owing to; consequently
dolu full
dolu dizgin full speed
don= to freeze
donmuş fixed, rigid
donup kal= to be frozen, immobilized
dostane on friendly terms, in friendship
doyur= to satiate
döğ= to beat
dön= /a/ to convert, embrace a religion
dönem period (of time)
döngüsel cyclical
dönme convert
dönüm turn
dönüm noktası turning point
dönüş= to transform
dört four
... dört köşesi all (four) sides of
dört bir tarafında all over....
döşe= to lay
dur= to stand
durup dururken out of the blue, suddenly, without warning
durdurucu immobilizing, static
durgun stagnant, static
durgun bir devre period of stagnation
duruluk limpidity
durum situation, position, state
durum-alış attitude
durum böyle iken under these circumstances
... durumunda bulun= to constitute a..., serve as a..., to be
... durumundan çık= to cease to be...

...durumuna dđş= to be
 forced into a position
 (where)
-acak duruma getir= to
 put in a position to, to
 enable to
bu durumu ile de in spite of
 this condition, even in this
 state
 ...durumda kal= to be left in
 a position
-acak durumda ol= to be in a
 position to...
durum sahibi ol= to be master
 of the situation
-acak duruma sok= to put
 someone in a position (to
 do something)
duygulu sentimental
duygululuk emotions
duyur= to bring to someone's
 notice
kendini duyur= to make itself
 felt
duyuş feeling
düğüm knot
düğüm yeri crucial point
dümen rudder, helm
dünya world
dünya görüşü worldview,
 weltanschauung
Birinci Dünya Savaşı World
 War I
İkinci Dünya Savaşı World
 War II
düpedüz sheer, nothing less than
dürbün field glass
düş dream
düş= /a/ to be appropriate for
düşkünlük preoccupation
düşman /a/ opposed to
düşmanca hostile
düşük low
düşük geliri one with a low
 income
düşük gelirli low income
 bracket

düşünce thought
 ...düşünceyle with the in-
 tention of
düşünür thinker
düşünüş way of thinking, mental-
 ity
düz straight line
düzen order, system, pattern
düzenle= to arrange, organize,
 set up, establish; to regu-
 late, set in order
düzenli regular, well-organized
düzensizlik disorder
düzey level

- E -

ecza drugs
ecza çantası medicine
 chest
ecza dolabı medicine cabinet
edebî literary
edebiyat literature; pretentious
 literary style
edin= to acquire
edison edition
efrad individuals (obsolete term)
 ...efradından from among
 the children (of a family or
 nation)
efsane fable, myth
egemen sovereign
egemen ol= /a/ to dominate
 over
egemenlik authority, domination
egemenliği altına al= to
 bring under one's sover-
 eignty
eğil= /a/ to bend down, to turn
 towards, to look at with in-
 terest
eğilim propensity, tendency
egit= to educate
egitim training, education
egitim gör= to undergo train-
 ing, to be trained
eğitken educator, leader in the
 field of education

eğitmen 'village educator' (a young sergeant or corporal who, released from army service, is trained as a kind of auxiliary village teacher)

eğlence entertainment

eğri curve

ehemmiyet importance

ehemmiyet ver= to attach importance to

ehl-i kitap 'people of the book', (those who possess sacred scriptures: i. e., Muslims, Jews, Christians and Zoroastrians)

ehliyet competency

ehliyetsiz incapable, incompetent

ekili sown

ekili toprak land under cultivation

ekinci farmer, cultivator

ekip team

ekle= to add

eklen= to be added

ekol 'school' (of artists)

eksik incomplete; neglect, omission

eksik olma= not to be absent

el hand

eldeki present, existing, at hand, available

ele al= to take up, to deal with, to touch upon, to consider

elden çık= to be lost

elele ver= to join forces

elde et= to obtain

eline geç= to be paid to one

ele geçir= to get hold of

elden geldiğince as much as possible

elinden is gelen one who gets things done

elinden kaçır= to let slip out of one's hands, to lose by negligence

eline olma= to be beyond one's reach

eline tut= to hold (a position), to hold firmly

elektrik electricity

elektrik santrali power plant, power house

eleman element

eleştir= to criticize

eleştirmeksizin uncritically

eleştirmeci critic

eleştirel criticizing, critical

elverişli suitable, appropriate; profitable, beneficial

elzem most necessary

emek labor

emek ver= to make an effort, take pains

emin safe, secure

emir command

emmi paternal uncle

emniyet security

empirik empirical

empoze et= to impose

kendini empoze et= to assert oneself

empresyonist impressionist

empresyonizm impressionism

emtia goods, merchandise

endişe concern

...endişesiyle with the consideration of, in an attempt to

endüstri industry

enerji energy

engel obstacle

engel ol= /a/ to hinder, prevent

engelle= to impede, to prevent, to obstruct

Engizisyon Inquisition

enmuzec symbol, emblem

enstitü institute

enteresan interesting

enternasyonal international

entrik intrigue

epika epics

er man (soldier), private
ergeç sooner or later
eriş= /a/ to attain, to reach
erit= to dissolve
erzak provisions
esas foundation, principle
esaslı şekilde decisively,
 thoroughly

eser work
eser ver= to create
 works (of literature)

esir captive
esir düş= to be made captive
esirge= /dan, ı/ to withhold,
 deny
esirgeme= not to withhold,
 not to begrudge

eski old
eskiden in old times
eskiden kalma inherited
 from the past

esnaf tradesman, artisan
estetik esthetics

eş equal
eşine rastlanmıyacak
derecede to an un-
 equalled degree, incom-
 parably

eşdeğer equivalent

eşit equal, peer

eşkıya brigand, bandit

eşlik et= /a/ to accompany,
 to be wedded to

etken factor

etki effect, influence

etkisine al= to influence

etkisinde kal= to be in-
 fluenced by, to be under
 the influence of

etki yap= /a/ to have an
 effect on, to influence

etkile= to influence, to affect

etkili /a/ exerting influence
 upon; effective

etkin active

ever= to marry off

evlat, evlâd offspring, child,
 son

evren the universe
evrim evolution
eyalet province
eyginlik inclination, propensity
eyle= (archaic) same as et=
eylem operation, action
eylemsel practical
ez= to crush
ezici crushing

- F -

faaliyet activity
fabrika factory
faiz interest
faktör factor
fark difference
farklaşmış differentiated
farklılaşma differentiation
farmasonluk freemasonry
fatih conqueror
faidalan= /dan/ to avail one-
 self of, to make use of
faidalı beneficial
fedakârlık sacrifice
felâket catastrophe, disaster
felâketli disastrous
felsefe philosophy
feodal feudal
feodalite feudalism
feodalizm feudalism
fert individual
fethet= to conquer
fetih conquest
fetihçi conqueror, conquer-
 ing

fetret devresi interregnum

fevkalâde extraordinarily

fırsat opportunity

fırsatı kaçır= to miss the
 opportunity

... fırsatına kavuş= to find
 an opportunity to

fırsat kolla= to wait for an
 opportunity

fısılda= to whisper

fışkır= to gush forth

fidan seedling plant

<u>fidye-i necat</u>	ransom
<u>fiil</u>	verb
<u>fiilen</u>	de facto
<u>fiilî</u>	effective, real
<u>fikir</u>	idea
<u>fikrimizce</u>	in our opinion
<u>fikir adamı</u>	a leading mind, thinker
<u>fikir hareketi</u>	intellectual trend, current of thought
<u>fikir hürriyeti</u>	freedom of thought
<u>fikir tarihi</u>	intellectual history
<u>fikrî</u>	intellectual
<u>filhakika</u>	in truth, indeed
<u>filozof</u>	philosopher
<u>finanse et=</u>	to finance
<u>finansman</u>	financing
<u>fiyor</u>	fiord
<u>fizikî</u>	physical
<u>folklorik</u>	folkloristic
<u>fonksiyon</u>	function
<u>forma</u>	sheet (of paper, in printing); signature
<u>formül</u>	formula

- G -

<u>ganimet</u>	booty
<u>garnizon</u>	garrison
<u>gasbet=</u>	to seize, confiscate
<u>gaye</u>	goal
<u>gayret</u>	effort
<u>gayret et=</u>	to try hard
<u>gayrete getir=</u>	to encour- age, inspire
<u>gayri /dan/</u>	other than
<u>gayri resmî</u>	unofficial
<u>gayri-Türk</u>	non-Turkish
<u>gebelik</u>	pregnancy
<u>gecikme=</u>	/da/ not to be slow in
<u>geç</u>	late
<u>geç kal=</u>	to be late
<u>geçerli</u>	valid

<u>geçici</u>	temporary
<u>geçici olmak üzere</u>	tempor- arily
<u>geçim</u>	livelihood
<u>geçim sıkıntısı</u>	economic hardships
<u>geçiş</u>	transition, passage
<u>geçistirme</u>	skirting a topic
<u>geçmiş</u>	past
<u>geçmiş zaman</u>	past tense
<u>geçmiş zaman kipi</u>	past tense form (of a verb)
<u>gel=</u>	to come
<u>gelip çat=</u>	to descend upon, to break out
<u>gelecek</u>	future
<u>gelecek kaygısı</u>	foresight
<u>gelenek</u>	tradition
<u>gelenekçi</u>	traditionalist, tradition- bound
<u>geleneksel</u>	traditional
<u>gelir</u>	income, revenue
<u>geliş=</u>	to develop
<u>gelişme</u>	development
<u>geliştir=</u>	to develop (something)
<u>genel</u>	general, universal
<u>genel karargâh</u>	general headquarters
<u>genel olarak</u>	in general
<u>genel savaş</u>	world war
<u>genelleştir=</u>	to generalize
<u>geniş</u>	broad
<u>geniş ölçüde</u>	amply, on a vast scale
<u>geniş zaman kipi</u>	broad pre- sent tense, 'aorist' (in Turkish grammar)
<u>genişleme</u>	expansion
<u>gerçek</u>	real, true; reality
<u>gerçekten</u>	indeed, truly
<u>gerçek olan...</u>	the fact is that....
<u>gerçekçilik</u>	realism
<u>gerçekleş=</u>	to materialize
<u>gerçekleştire</u>	to fulfill, to realize
<u>gerek</u>	necessary; exigency
<u>gerek... gerekse</u>	one as well as the other

gerek= to be necessary, required
gerekince when necessary,
 when need arises
gerekçe argument for, statement
 of reasons
gerekli necessary
gereksinim exigency
gereksiz unnecessary
gerektir= to necessitate, to make
 necessary
gergin tense
gerginlik tension
geri backward, underdeveloped
geriye dönme regression
gerile= to fall behind
gerilik backwardness
gevşek lax, weak
gevşet= to loosen, ease
gezici itinerant, serving a cir-
 cuit
gezinti stroll, walk
gidis /a/ development toward,
 march of events, develop-
 ment
gir= to enter
girdisi çıktısı the intricacies
 (of something)
girift complex
giris entry
giriş= /a/ to enter upon, to take
 up
giriskenlik initiative
git= /a/ to adopt (a policy or
 practice)
gitgide more and more
gizle= to hide
göç migration
göçet= to migrate
göçebe nomadic
göçebe çobanlık transhumance
göçmen immigrant
göğüs breast
göğüs ger= /a/ to stand up to,
 to meet without fear (dan-
 ger)
göğüs kabartıcı giving rea-
 son for pride, glorious

göğüsle= to throw oneself into (a
 task)
gölge shade
gölgede kal= to be unnoticed,
 to remain unknown
gölgesine sığın= to seek ref-
 uge under the wing of...
göm= to bury
goreli relative
görenek custom, usage
görev duty, function
görevli on duty, engaged in work,
 working
görgü experience, observation
görün= to appear
görünürde in appearance,
 officially
görüntü image
görünüş appearance, aspect
görünüşte in appearance,
 seemingly
görüş view
görüş ayrılığı divergence
 of views, disagreement,
 difference of opinion
gösterişçi spectacular
göz eye
gözde preferred, favored
gözünü aç= to open some-
 one's eyes, to be an
 eye opener to
göze al= to focus on
her şey göze al= to risk
 anything
masrafı göze al= not to
 grudge the cost
göz at= /a/ to glance at
söyle bir göz at= /a/ to
 glance casually at
 ... göziyle bak= to regard as
göze carp= to catch the eye
göz dik= /a/ to have an eye
 on, to covet
gözden geçir= to look over
gözden kaç= to be overlooked
gözden kaçır= to overlook
gözü ol= /da/ to have an eye
 on

gözönüne al= to consider, to look at
gözönünde bulundur= to consider, to bear in mind
gözler önüne ser= to spread out before one's eyes, to display
göz yum= /a/ to be blind to, condone
gözet= to consider, respect
gözle= to observe
gözlem observation
gözlemci observer, observant, recording
grub group
gulâm slave soldier
gurup group
guruplan= to be grouped, to be arranged
güc power
güçler dengesi balance of forces
güç kütmesi power group
güçlü yet= /a/ to be strong enough to
güçleş= to become difficult
güçlük difficulty
güçlük çek= /da/ to have difficulties
güçlük çıkar= /a/ to obstruct, to create difficulties for
güddük deficient, crippled
gün day
günüşiğine koy= to elucidate, to clarify
gündelik day-to-day, daily; daily pay
gündem agenda
güney south
günlük of the day
günlük dil everyday language
gürbüz sturdy
güt= to pasture; to follow (a policy)
güven security
güven altında tut= to secure, guarantee

güven besle= /a/ to have confidence in
güven ver= to inspire confidence
güvenlik security
güvenme trust, confidence, reliance
kendine güvenme self-confidence
güvensizlik insecurity
 - H -
H. abbreviation for hazret-i
ha... ha... whether... or... (it makes no difference)
haber news
haber sor= /dan/ to inquire about
haberci herald
haberleş= to communicate
haberleşme communication
habersizlik /dan/ uninformedness, ignorance
hacim volume
had limit
dogum haddi birthrate
ölüm haddi deathrate
hâd acute
hâd bir biçimde in an acute manner
hademe servant
hadise event
hafız one who knows the Koran by heart
hafiye police spy, secret agent
haiz ol= /ı/ to possess
hak share
hakkiyle truly, rightfully
kılıcının hakkı olarak by right of conquest
hakkı var he is right
hakemlik arbitration
hâkim leader, ruler; dominant
hâkim kıl= to let prevail

- hâkim yere gel= to become dominant, to attain dominant position
- hakimiyet domination, rule, sovereignty
- kendini haklı göster= to exculpate oneself, to claim to have done the right thing
- hal state
- halinde in the form of, as
- halini al= to turn into, become, assume the characteristics of
- ...haline gel= to become
- hali vakti yerinde wealthy
- halef successor
- halı carpet
- halife caliph
- halk the people
- halk efkârı public opinion
- halkoyuna sun= to submit to public consideration
- halk oyunu folk dance
- halk türküsü folk song
- halk yığını mass of people, the masses
- halka link (of a chain)
- hallet= to solve
- hamle forward leap, effort
- hanedan dynasty
- hapis imprisonment
- hapishane jail
- harareti fervent
- Harbiye Nezareti War Ministry (in Ottoman times)
- harca to spend, to expend
- harcama expenditure
- hareket motion, movement, operation, action, current
- hareket et= to act
- hareket et /dan/ to start from, to set out from
- harekete getir= to set in motion, to initiate
- hareket noktası starting-point
- hareket serbestliği freedom of action
- hareketlilik mobility
- harita map
- has /a/ peculiar to
- kendine has peculiar to itself, sui generis, unique
- has gulâm slave boy in the personal service of the sultan
- has very large estate whose revenues were granted to the highest officials
- hass-ı humayun estates whose revenues were directly used by the sultan
- hassa ordusu royal guard regiments
- haşiye marginal note
- hat line
- hat ustası calligrapher
- hata error
- hatırlat= to remind
- hatriplik command of words, the gift of being a good speaker
- hattat calligrapher
- hava atmosphere, mood
- havadis news
- havan mortar
- Havari Apostle
- havi /ı/ comprising, containing
- hayal fantasy, daydream
- hayalkırıklığı disappointment
- hayalî imaginary
- hayat life
- hayat seviyesi standard of living
- hayat sür= to lead a life
- hayatî vital
- hayatî bir ihtiyaç halinde in a situation of dire need

bir hayli much, a good deal
bir hayli zaman sonra a considerable time after
 . . . hayrına for the benefit of
hayranlık admiration
Batı hayranlığı indiscriminate pro-Westernism
hayranlık uyandır= to arouse admiration
hayret wondering, surprise
hayret verici surprising
hazır ready
hazır maaş cash pay, pay in money
hazin sad, pathetic
hazine the treasury (of the state)
hazret honorific title used before the name of a person of sacred character, e.g., Hazret-i Muhammed
hedef goal
hedef tut= to make something one's goal
hediye present, gift
hediye et= to present as a gift
hekim doctor
hele much more so, especially, above all
helezon spiral
hem de moreover
hemen at once, right away
hemen hemen almost
her every
her bakımdan in every respect
her şeye çare bulucu sourceful
herşeyden önce in the first place
heretik heretical
hesap account
hesaba kat= to take into account
kendi hesabına olarak on his own account
kendine hesabını ver= to realize something, to be conscious of it

hesapla= to reckon, calculate
heves wish, whim
çok çalışma hevesi motivation to work a lot
heyecan excitement
heyecan verici exciting, thrilling
heyecanlı exciting, enthusiastic
heybet grandeur, imposing air
heyet board, assembly
heykeltraş sculptor
hıfzısıhha, hıfzıssıhha hygiene, sanitation
hırçın angry, sharp
Hristiyan Christian
hız speed, dash, elan; rate
artış hızı rate of increase
gelişme hızı rate of development
hiciv satire
hicrî according to the era of the Hegira
hicvet= to satirize
hic nought
hiçe çıkar= to destroy, eliminate
hiçe in= to be reduced to zero
hiç şüphesiz without any doubt
hidayet the right path (referring to Islam)
hidayete er= to convert to Islam
hidayete eriş= to embrace the True Faith
hijien hygiene, sanitation
hikâye story, short story
hikâye et= to narrate, relate
hikâyecisi short story writer
hikâyecilik short story writing
himaye protection
hisset= to feel
hitabet command of words, oratory skill
hizmet service
hizmete al= to take into service, to employ
hizmetli retainer
hor contemptible

hor gör= to look down upon
hoş pleasant
hoş görün= /a/ to please
 someone
hoş görürlük indulgence,
 clemency, tolerance
Hristiyan Christian
hudutlandır= to limit
kendi kendini hudutlandırıran
 self-contained
hukuk law
husus matter, point
hususunda in regard to
hususî special
hususiyet special feature, char-
 acteristics
huzur peace of mind
 ...huzurunda in the presence
 of (a person commanding
 respect)
huzursuzluk restlessness
hükmet= /a/ to come to the con-
 clusion, to decide that...
hükûmet, hükümet government
hükümetçi governing
hükümetçi kat ruling class
hüküm the tenor (of a law), pre-
 scription; opinion
hükümdar sovereign
hükümdarlık reign, rule
hülâsa in short
hüner talent
hürmet respect
hürmet et= /a/ to respect,
 to honor
hürmet gör= to be honored,
 respected
hürmet göster= /a/ to show
 honor, to respect
hürriyet freedom
hüviyetsiz undefined

- I -

ırk race
ısı temperature
ıslah et= to reform

ıslahat reforms
ıslık whistle
ıslık çal= to whistle
"ıslıkça" whistle language
ıslıkçı whistler
ısrar insistence
ısrarla persistently
ısrar et= /da/ to insist on
ışık light
 ...ışığında in the light of
 ...ışığı altında in the light
 of

- İ -

iade et= to restore
ibaret /dan/ consisting of, com-
 posed of
icabet= to be necessary, to call
 for
icar rent
icat invention
icra et= to exert
iç inside, interior
içten at heart
içine al= to comprise, to en-
 compass, to include
İç Anadolu Central Anatolia
içini boşalt= to pour out one's
 heart
içten gel= to be spontaneous
iç içe gir= to be closely inter-
 woven
ıçkapı halkı "people of the
 inside service"— officers,
 pages, and servants serving
 inside the sultan's palace
iç karışıklık internal
içer= to imply
içerik implicit
içerme implication
ıçkili where drinking is going
 on
ıctihat legal doctrine, jurid-
 ical opinion
ıctimai social
ıctimai yardım social welfare
ıdam et= to execute
ıdare administration

idare et- to manage, to run
idare tarzı form of government, regime
iddia claim
iddia et- to claim
idealize et- to idealize
ifade expression
ifade buyur- (a deferential variant of ifade et=)
ifade et- to mean, to express
çok bir şey ifade etme- not to mean much
tek başına bir mâna ifade etmiyor it has no meaning in itself
ığrenç disgusting
ihdas innovation
ihdas et- to introduce (an innovation)
ihlâl violation, infraction
ihmal et- to neglect
ihracat exports
ihsan gracious gift, favor
ihtilâl revolution
ihtimal possibility, chance
ihtiram reverence, deference
ihtiras ambition, passion
ihtisaslaş- to become specialized
ihtiyaç need
ikametgah residence
ikametgâh mıntakasıidential area
ikbal a place in the sovereign's favor
ikta in canonical law, a kind of military fief granted for a limited period of time and without hereditary privileges
İktisadî Devlet Teşekkülleri State Economic Enterprises
iktisap et- to acquire
il province
ilâhiyat theology
ilâhiyatçı theologian

ilân announcement, declaration
ilân et- to declare
ilâve addition
ilaveten in addition to
ileri advanced
ileride subsequently
ilerisi the future
ileriye at- to postpone
ileri geç- to move in front, to outrank the others
ileri gelenler leading personalities
ileri git- to venture forth
daha ileri giderek going further
ileriye görme forethought, foresight
ileri sür- to advance (an argument)
ilerleme progress
ilerletici progressive
ilgi relationship
ilgi topla- to attract attention, to arouse public interest
ilgilendir- to interest, to concern, have to do with
ilgili connected, related
ilginç interesting
ilham inspiration
ilham et- to inspire
ilham kaynağı source of inspiration
ilim science
ilm-i içtima sociology (an older term)
ilinti relation
insan ilintileri human relations
iliş- /a/ to touch on
ilişik relation, connection
ilişki relation, connection, relationship
ilişkin /a/ related to
ilk first
ilk kez for the first time
ilkokul elementary school

ilköğretim primary education
ilke plân foreground
ilk plânda the first to be considered, foremost
ilk saffa geç= to move into the foreground, to move into the spotlight, to gain prime importance
ilke principle
ilkel elementary, primary; primitive
ilkin at first
iltica et= to seek refuge, to take refuge with
iltifat et= to respect, observe
imal et= to manufacture
iman faith
iman et= /a/ to profess faith
imdada yetiş= to run to someone's aid
imece work on a community project
imha et= to destroy
imkân possibility, potential
son imkânlarına kadar as much as possible, as fully as possible
...imkânına sahip ol= to be able to
imkânsız impossible
imle= to hint at
imren= to envy
imrenme appreciation
imtiyaz concession
imza signature
imzala= to sign
inan faith, confidence
inanç belief
ince fine
ince yapı microstructure
incele= to investigate, to analyze
inceleme study, scrutiny, investigation
İncil Gospel

İncilci Evangelist
inhisar monopoly
inhisarında kal= to be monopolized by
inkâr et= to deny
inkılâp revolution
inkışaf et= to develop, grow
insafsız ruthless
insafsızca ruthlessly
insicamsız incoherent
inşa et= to build
inşaat construction, building
inşaat sahası construction site
intiba impression
...intibainı ver= to give the impression of
intibak adjustment
intibak et= /a/ to adjust to
intikal transfer
intikal devresi period of transition
intikal et= to be transferred, to be passed on
inzal revelation (of the Koran)
ip rope
ip ucu clue
ipsiz sapsız unfounded, irrelevant, wild
iptidâî primitive, elementary, primary
iptidâîlik that section of a timar holding regarded as essentially inalienable and inheritable by the male heirs of the timarlı
iptal et= to cancel, annul
irili ufaklı large or small, of any size
irrasyonel irrational
irsen by way of inheritance
irsi hereditary
irsi olarak hereditarily
irtica reaction
irtica hareketi reactionary movement
isabetli correct

isim name
isim isim tanı= to know each
 one by name
İslâm Islam; Moslem
İslâm yap= to convert to Islam
İslâmiyet Islam, the Mohammedan
 religion
islâmlastır= to Islamize, convert
 to Islam
İslâmlık adherence to Islam
ispat et= to prove, confirm
ispatla= to prove
ispence a tax which the Muslim
 landholder exacted from his
 Christian peasant
israf waste, wasteful expenditure,
 prodigality
israf et= to squander, to
 waste
istasyon station
istatistik statistical
istek wish; quest of
kendi isteğiyle by its own
 free choice, voluntarily
istekli /a/ desirous, keen on
 getting
iste= to want
ister... ister... be it ...
or ..., whether ... or ...
istem will, volition
istif arrangement, composition
 (of a picture)
istifle= to pile up
istihsal production
kâr için istihsal market
 economy
yalnız geçim için istihsal
 subsistence economy
istikrarlı stable
istilâ invasion
istilâ gücü aggressive force
istisna exception
istisare consultation
istisare mercii person to be
 consulted
isyan revolt
is job, work
is başında at work

isbaşında kal= to remain
 in office
is bölümü division of labor
ise giriş= to make a start
is gücü labor force
is hacmi volume of work
is isten geçmişti it was too
 late
is-isten-geçmişlik too-late-
 ness
ise karış= to interfere, to
 be involved
ise sarıl= to throw oneself
 into one's work
isine yara= to be useful, to
 be of use to someone
is yeri workshop, shop
işaret signal, sign
isci worker
isci çalıştırma employment
isci olarak çalışma labor
isciles= to become a worker
iscilik workmanship; a day
 laborer's work
işgal et= to occupy
işgüzar experienced in the ways
 of doing things
isle= to work, to cultivate
işlem procedure, treatment
işleme embroidery
işlet= to keep in operation, to
 operate, run, to put to work
işletme management
işletmecilik exploitation, opera-
 tion (of a enterprise)
işleyiş operation, process
ic-ışleyiş internal workings
işlik workshop
işveren employer
itaat et= to obey
ithal et= to introduce; to import
itham et= to accuse
itibar honor, esteem
itibaren /dan/ starting with,
 dating from
itibarlı respected, esteemed
itiraz protest
itiraz et= /a/ to object to

itihad et= to make something
 one's habit
ittihat union
İttihat ve Terakki Union and
 Progress Party
İttihatçı 'Unionist', member of
 the Union and Progress
 Party
ivedilikle in haste, hurriedly
iyi good
iyi kalpli friendly, kind-
 hearted
iyimser optimist
iz trace
 izinde git= to follow (some-
 one)
izafet attribution
 izafet çerçevesi frame of
 reference
izah explanation
 izah et= to explain, to pre-
 sent, describe
izdivaç marriage
izin permission, connivance
izle= to follow
izlen= to be followed, to be ob-
 served in its development
izlenim impression

- J -

jandarma gendarme

- K -

kabaca crude, primitive
kabile tribe
kabiliyet talent, capability
kabiliyetli able
kabul acceptance
 kabul et= to agree to, to
 envisage, regard as
 possible, to admit, to
 accept
kaç= /a/ to fall into, to slip
 into
kaçın= /dan/ to abstain from,
 to avoid

kaçınılmaz indispensable,
 inevitable
kademe rank
kadro cadre
kadınli attended by women
kadınli erkekli attended by both
 men and women
kahkaha laughter
kahramanlık heroism
kaide rule
kâfi sufficient
kâfirlik irreligion, acting like
 a gïaour
kal= to remain
 kalma= /ile/ not to stop
 (with doing something),
 to go beyond (doing some-
 thing)
 kaldı ki moreover, besides
kalabalık numerous, large,
 multitudinous, crowded
 kalabalık kişili having a
 large cast
kaldırılma abolition, removal
kalıntı remnant
kalıp pattern
kalifiye qualified
 kalifiye işçi skilled worker
kalite quality
kalkındırma development
kalkınma development
kalkış= /a/ to undertake
kampanya campaign
kamu community
 aile kamusu family unit,
 family group, totality of
 family
kamucu community-oriented
kamusal public
kamyon truck
kanaat opinion, persuasion
 kanaat birliği sağla= to
 reach an agreement
 ... kanaatine var= to de-
 cide that..., to come to
 the conclusion that...
kanaatkâr modest, satisfied
 with little, frugal

kanal channel
kanalizasyon sewer system
kanalize et- to channel
kanı opinion
kanısında ol- to be of
 the opinion that...
kanıt argument (in logics)
kanun law
kanun gereğince according
 to the law
kanun hükümleri legal
 statutes
kanunu muvakkat prelim-
 inary law
kanunilik legality
kapı gate
kapı kulu 'slaves of the
 gate' — salaried troops
 stationed in the capital,
 especially the Janissaries
kapıkulu ocağı regiment
 of the kapıkulu
kapıl- /a/ to be carried away
 by
kapitalistleş- to become a cap-
 italist
kapitalizm capitalism
kapitülâsyon Capitulations —
 conventions between the
 Ottoman Empire and
 various states which ac-
 corded certain rights to
 foreigners living in Tur-
 key; by placing foreign-
 ers outside the scope of
 Ottoman jurisdiction
 these conventions helped
 to undermine the political
 and economic viability of
 the Ottoman state
kapla- to cover completely
kapsa- to comprise
kapu archaic variant of kapı
kapu halkı servants of
 the sultan divided into
 the inside (ıçkapı) and
 outside (dışkapı) service
 (q. v.)

kâr gain, profit
kara land
kara taşıtı land vehicle,
 means of land transport
karayolu highway
Karayolları Plânlama Dairesi
 Highway Planning Office
karakter character
karamsar pessimist
karamsarlık pessimism
karar decision
karara bağla- to bring to
 a conclusion
karış- /a/ to get involved in
karışık complex
karışıklık confusion
karışım mixture, combination,
 amalgam
karıştır- to confuse
kârlı advantageous
karşı against
... karşı in view
 of, in the face of
karşı çık- /a/ to oppose,
 come out against
karşı karşıya bırak- /ile/
 to confront with
karşı karşıya ol- /ile/
 to be faced with
karşıkoyuş resistance
karşılaş- /ile/ to meet with,
 encounter
karşılaştırma comparison,
 confrontation
karşılık compensation; equiv-
 alent
... karşılığında in return
 for
karşılık /a/ in contrast to;
 in return for
karşıt /a/ contrary to
kasıp kavur- to ravage
kasaba town
kasabalaş- to become a town,
 to grow into a town
kasabalı townspeople
kasıt (kasd) aim, purpose

...kasdiyle for the purpose of, with the intention of
kast caste
kastet= to intend, mean
kat floor, story, apartment, level, stratum, layer
üniversite katında on the university level
kat kat many times
kat= to add
katıl= /a/ to join
katılaş= to become stiff
katılaşmış rigid, fixed, inflexible
katılık harshness, rigidity
katî decisive, definite
katî olarak decisively, definitely
katil murderer
katiyetle with certainty
katlan= /a/ to endure
Katolik Catholic
kavim people, tribe
kavis bend, bow
kavra= to grasp, to comprehend
kavram concept
kavşak crossroads
kavurucu boiling, scalding
kavuş= /a/ to reach, achieve
kavuşturu= to help attain, present with, to supply with
kay= to slip, slide, to shift, to move towards
kaygılandır= to worry someone
kayıp loss
kayıp ver= to incur losses
kayıt, kayıd data, record
kayda değer is noteworthy, is worth mentioning
kaydet= to state, to mention, note
kaydını yaptır= to register
kayıtlı listed
kayıtsızlık indifference, lack of interest
kaymakam district director, head official of a district

kaynak source
kaynas= to swarm, to mill
kaynaştır= to weld together
kaza district
kazanc gain
kazma pickax
kemik bone
kenar edge
bir kenara bırak= to put aside
kenar semt outlying poor quarter (of a city)
kendi self
kendi başına on one's own, by himself
kendi kendine yetmeyen not self-sufficient
kendiliğinden by itself
kendiliğinden anlaşılır evident, obvious, that stands to reason
kent town
kentli city-dweller
kereste lumber, timber
kereste çek= to carry timber
kertenkele lizard
kervan caravan
kesil= to become
kesim section
kesin decisive
kesin olarak decisively, definitely
kesinlik irrevocability, definitiveness
kesiş= to intersect
kesit cross section
keskinlik precision, accuracy
kestir= to guess, conjecture
keşif discovery
keşke if only
keyfilik arbitrariness
kez time
bir kez daha once more
keza likewise
kıdem precedence, priority, seniority
kıl hair

kıl kadar (in negative sentence) not in the slightest degree
kıl= to make, to render
kılıç sword
kılıç sahibi sword-bearing
kılık appearance, form
kına= to censure, blame
kır= to break, destroy
kıral king
kırp= to trim off, to cut
kısa short
kısa in short, in brief
kısa müddetli short-term
kısaltma abbreviation
kısır unproductive, scarce
kısırlaştır= to make unproductive
kısırlaştırma sterilization
kısmen partially, partly
kışkırt= to incite, provoke
kıta military unit, troops
kıtlık famine, shortage
kıtlık ekonomisi an economy characterized by shortage or famine
kıyasla= to compare
kıyaslanamıyacak kadar incomparably
kıyaslama comparison
kıyı coast
kıyı köşe nooks and crannies
kıymet value
kıymet ver= to set value on, to value
kız girl
kız çocuğu daughter
kilim woven rug
kilise church
kimlik identity
kin rancor
kip form of a verb
kira rent
kiraya ver= to let, to rent out
kiracı tenant
kirec lime
kireç ocağı limestone quarry
kiremit roof tile

kişi person
kişilik personality
kişisel personal
kişisel girişkenlik personal initiative
kişisel mülk personal property
kişiselik personal character
kitap book
Kitap-ı Mukaddes the Bible
kitle mass (of people)
kitle haberleşme araçları mass media of communication
klâsik classical
kol branch, sub-field
kolaylaştır= to make easy, facilitate
kolej college
kombinezon combination
komiteci member of a guerilla band in the Balkans around the turn of the century
komuta command
komutan commander
komünite community
kon= to be given (name); to descend on; to settle
konak way station
konfigürasyon configuration
konson consonant
kontrollsüz blindly, indiscriminately
konu subject
bu konuda in this matter
kop= /dan/ to break from, to break off, to be uprooted
kopar= to separate, to remove
kopuk torn, disjointed, uprooted
kopya, kopye copy
kopyacılık being a copycat, plagiarism, slavish imitation
korunç dreadful
koru= to protect; to maintain

koruluk grove
koruyucu protective
koruyucu tababet preven-
 tive medicine
koruyuculuk protectorship
koşul condition
koşullu conditional
koşum harness
kosum hayvanı draft
 animal
kovala= to follow
koyu deeply, strongly
koyucu promulgator (of laws)
koyul= to set to
kök root, origin
kökten in a radical way,
 radically
kök sal= /a/ to take root
köklu deeply rooted, radical
köle slave
köklelik üretimi production
 based on slave owner-
 ship
kör blind
körü körüne blindly
körfez gulf
körlet= to cause to become
 blunt, to make lose its
 edge
kötü bad
kötüye kullan= to abuse
 (someone's confidence)
kötüye kullanma misuse
kötü nam evil reputation
kötülük depravity, mean act
kredi credit
kristalize ol= to crystalize
kriter criterion
kucakla= to embrace
kudret force
kudretli powerful
kukla puppet
kul slave, servant, dependent
 ...kulu kölesi completely
 devoted to
kul sistemi the system in
 which offices were as-
 signed to persons who

were originally (and
 perhaps still) slaves
 legally owned by the
 sovereign

kullanım use, application
kullanış use, usage
kulluk slavery
kur= to establish
kural rule, norm
Kur'an the Koran
kurban victim
kurban git= /a/ to fall a
 victim to
kurs course of instruction
kursa tâbi tut= to let
 someone take a course
kurtarıcı savior, liberator,
 rescuer
kurtul= to be saved, to save
 oneself
kurtuluş liberation
Kurtuluş Savaşı the Turk-
 ish War of Independence
kurucu founder
kurul= to be established
kurulu /a/ built upon
kuruluş foundation
kurum institution
kurut= to dry out
kuşat= to encompass, em-
 brace, to comprehend,
 to encircle
kuşatıcı inclusive, compre-
 hensive
kuşatım orbit, circuit
kuşatma encirclement
kuşkulandır= to fill with fore-
 boding
kutsal sacred
kutuplaşma polarization
kuvvet force
kuvvetlendir= to reinforce,
 strengthen
kuvvetleştir= to make strong
kuzey north
kübizm cubism
küçümse= to belittle

küflen= to become mouldy, to
mould
küfür blasphemy
külfetsiz effortless
kültür culture
kültürel cultural
küme group
kümes chicken coop
künk earthenware pipe (as a
water conduct)
küs= to be offended
kütle, see kitle

- L -

laiklik laicism, secularism
lala tutor of royal princes
lâle tulip
lâlezar tulip garden (a literary
word)
lapacı wishy-washy
lâyık /a/ worthy of
lâzım necessary
lehine, lehinde in his favor
kendi lehinde in favor of
herself
leşker troops (archaic term)
levazım supplies
lider leader
liderlik leadership
lise high school
lonca guild
lüks luxury, extravagance

- M -

maamafih however, neverthe-
less
maarif education (as a public
concern)
Maarif Nâzırı Ministry of Ed-
ucation (in Ottoman
times)
Maarif Nezareti Ministry
of Education (in Ottoman
times)
maarifi umumiye public
education

maaş salary
mâbeyinci the private secre-
tary of the sultan, who
served as a liaison
madde point
maddî material (adj.)
maden mine
madencilik mining industry,
mining
mağlûp et= to defeat
mahallî local, provincial
mahallilik provincialism, region-
alism
maharaca maharajah
maharet skill
mahdut limited
mahiyet nature, character
... mahiyetinde of the char-
acter of
mahkûm /a/ condemned to
mahrem intimate, private
mahrum /dan/ deprived of, lack-
ing
mahrum kal= /dan/ to be de-
prived of
mahsul the fruit, result, yield,
crop
mahsulü kaldır= to harvest
mahzen storeroom
maişet livelihood, living, stand-
ard of living
maiyet retinue, suite
makale article
makam office, position, dignity
makbul preferred, favored,
accepted, recognized
maksat purpose, object
makul reasonable
mal possession, property, goods
mal değişimi exchange of
goods
mal et= /a/ to make avail-
able to, render accessible
to
mal ettir= /a/ to ascribe to
mal mülk property
malf financial
malf yardım financial aid

<u>maliye</u>	administration of finances	<u>meblâğ</u>	amount
<u>malûm</u>	well-known	<u>mebus</u>	deputy
<u>malzeme</u>	materials	<u>mecbur tut=</u>	to compel, to force
<u>mânen</u>	morally, in a psychological way	<u>mecburi</u>	compulsory
<u>manevî</u>	mental (referring to a feeling of security, as in 'mental peace')	<u>mecburi öğretim</u>	compulsory education
<u>manevî durum</u>	morale	<u>mecburi öğretim çağı</u>	legal school age
<u>manevî sahada</u>	in the sphere of spiritual values	<u>mecburiyet</u>	obligation
<u>mâni ol=</u>	/a/ to prevent	<u>meclis</u>	gathering, assembly
<u>manidar</u>	meaningful	<u>Meclisi Mebusan</u>	Parliament (in Ottoman times)
<u>mansıp</u>	high office, high rank	<u>mecmua</u>	journal
<u>mantıkî</u>	logical	<u>meçhul</u>	unknown
<u>mantıksal</u>	logical	<u>medenî</u>	civilized, modern
<u>manzara</u>	landscape (picture), sight, picture	<u>medeniyet</u>	civilization
<u>bir manzara arz=</u>	to offer a sight	<u>medrese</u>	until 1924, school for training in canonical law and theology
<u>maraba</u>	day laborer, farmhand	<u>medreseli</u>	medrese student,
<u>marabalıktan çıkar=</u>	to fire (a day laborer)	<u>medrese</u>	graduate
<u>marifet</u>	skill	<u>mefhum</u>	concept
<u>marifetli</u>	skillful, talented	<u>mekân</u>	space
<u>marifetsizlik</u>	lack of skill	<u>melâl</u>	melancholy, weariness
<u>marjinal</u>	marginal	<u>memleket</u>	country
<u>maruz kal=</u>	/a/ to be exposed to, to be subjected to, to go through	<u>memleket ölçüsünde</u>	on a national scale
<u>masa</u>	table	<u>memnuniyetsizlik</u>	dissatisfaction
<u>masa başında</u>	sitting at one's desk (i. e., without acquiring direct field experience)	<u>memur</u>	/a/ charged with, assigned to
<u>masraf</u>	expense	<u>memurluk</u>	office
<u>masrafını gör=</u>	to take care of someone's expenses, to pay his expenses	<u>menfaat</u>	benefit, advantage, interest
<u>masrafları ile</u>	at their expense	<u>menfaat alanı</u>	sphere of interest
<u>matbaa</u>	printing press	<u>menfi</u>	negative
<u>matbaacı</u>	director of a printing press	<u>mensup</u>	/a/ pertaining to, belonging to, member of
<u>Maupassant'vari</u>	in the manner of Maupassant	<u>sosyoloji mensupları</u>	logists
<u>mazi</u>	past	<u>menşe</u>	origin
<u>mazur göster=</u>	to exonerate, to picture as innocent	<u>köle menseli</u>	of slave origin
		<u>menzile</u>	rank, degree
		<u>merak</u>	interest
		<u>merakla</u>	with interest
		<u>merak et=</u>	to be curious about

meraklandır= to arouse some-
one's curiosity or interest
merasim ceremony, celebration,
festivity
merci a person to turn to
merhale stage, phase
en son merhalede in the
last place
merkez center
merkez hükümeti central
government
merkezdışıçılık decentralization
merkezi central
merkeziyetçi centralist
mertebe degree, rank
mesafe distance
mesai efforts, activities
mesele question, problem
meslek occupation, profession
kendine meslek edin= to
choose as one's profession
meslek ordusu professional
army
meşrulaştır= to render legit-
imate
meşruluk legitimacy
meşruti constitutional
meşruti idare constitu-
tional government
meşrutiye constitutional
government
Meşrutiye devri Consti-
tutional Period
meşrutiye person advocat-
ing constitutional
government
metin text
tam metin the full text
metod method
mevcudiyet existence
mevcut existent
mevki position, status, post
mevlüt religious ceremony
commemorating the birth
of Muhammed
meyanında among
meydan public square

meydana çıkar= to create,
to produce
meydana gel= to appear,
to come to light
meydana gel= /dan/ to be
formed, to consist of
meydana getir= to create,
produce
meydan verme= /a/ not to
allow to happen
meyva fruit
mezcet= to blend, intermingle
mezhep, mezheb confession;
rite; school of interpre-
tation of canonical law
meziyet quality, merit, good
aspect
mezun graduate
mıntıka, mıntaka zone, area
mikdar, miktar number,
amount
milâdî according to the Christ-
ian ear
millî national
millî hasıla national pro-
duct
millî karakterli of a na-
tional character
millî marş the national
anthem
millî üretim national pro-
duct
milliyet nationality
miras inheritance
miras yolu ile by way of
inheritance
mirî belonging to the state,
public
misafir guest
misafir odası guestroom
(of a village)
misafirperverlik hospitality
misal example
mistik mystical
mizah joking, farce
mobilité mobility
moda fashion

modern modern
modern m̄anal in a modern sense
modernleşme modernization
monarşi monarchy
m̄sl. = meselâ for instance
muamele treatment
muamele gör= to be treated
muarız adversary
muasır contemporary
muayyen certain, fixed
mubah permissible (according to canonical law)
mubah göster= to declare permissible
mucize miracle
muhafaza et= to maintain
muhafazakâr conservative
muhakkak certain
muhâl impossible, inconceivable
muhâlif belonging to the opposition
Muhammedî Mohammedan (a term reflecting European usage)
'Muhammedilik' Mohammedanism
muharebe war, battle
muhassala product, result
muhtaç ol= /a/ to need
muhtar village headman
muhtariyet autonomy
muhtemel probable, possible
muhteva content
mukabele et= to reciprocate
... mukabili in return
mukaddes sacred, holy
musallat et= to foist on
mutaassıp bigoted, fanatical
mutalâa remark, observation
mutalâa et= to consider
mutlak absolute
mutlaka without fail, under all circumstances
mutlakîyet absolute power, autocracy

mutlakîyetçi absolutist
mutlu happy
muvaffak ol= /a/ to succeed in
muvakkat temporary, preliminary
mûbadele exchange of goods
mûbalâğa et= to exaggerate
mûcadele struggle
mûcerret abstract
mûdafaa defense
mûdahale interference
mûessesese institution
mûessir ol= to affect, act on
mûfettiş inspector
mûfreze detachment
mühendislik the profession of an engineer
mûkemm̄l excellent
mûlhem inspired
mûlk immobile property
mûlkiyet ownership
mûmkûn possible
mûmkûn kıl= to make possible
mûmkûn olduğu kadar çok as many as possible
mûnakale transportation
mûnakaşa et= to discuss
mûnasebet relation
mûphemlik vagueness
mûrekkep /dan/ consisting of, composed of
mûsadere confiscation
mûsadir ol= /a/ to encounter
mûsait ol= /a/ to allow for
mûsamahasızlık intolerance
mûsbet positive
mûsellem 'exempt' — free-born Muslim cavalymen who were granted tax-free land in exchange for military services
mûstahsil producer
mûstakil independent
mûstehlik consumer
mûstesna apart
mûşavir councillor, adviser
mûşteri customer

müteaddit numerous
müteakip /ı/ right after...
mütevekkil trusting in God, re-
 signed, fatalistic
müttefik in alliance with...

- N -

nadiren rarely
nakış embroidery
nakliyecisi shipping agent
nakliyecilik shipping
namaz the Muslim ritual
 prayer

namaz vakti the hour of the
 ritual prayer

namuslu honest, clean, re-
 spectable

nankörlük ingratitude

natürmort still life

nazaran /a/ by comparison with

nazariye theory

ne var ki but, however

neden reason, cause

nefes breath

nefesi kuvvetli possessed of
 healing power through
 breathing on an infirm or
 invalid person

nesil generation

nesli sön- to die out

neşe gaiety

netice result

nimet blessing, comfort

nisbet, nispet proportion

nisbetinde in proportion to

nisbeten relatively

nisbî, nispi relative

nisbî temsil usulü system
 of proportional representa-
 tion

nitekim and indeed, as a matter
 of fact

nitelik quality, peculiarity

nizam order

Nizam-ı Cedid 'New Order'

noksanlık defect

nokta point, aspect

normcu normative

nökör, nukar free-born salaried
 soldier (in old times)

nüans nuance

nüfus population

nüfus hareketleri population
 movements

nüfuz influence

nüfuz sahibi influential

nüfuz ticareti influence

peddling

nüfuz yapısı population

structure, population com-
 position

nükleer nuclear

nükleer aile nuclear family

nüsha copy

- O -

objektivlik objectivity

ocak corps

oğuldan oğula geç- to be inherited
 through male descendants

okul school

okul yüzü görmemiş that has
 never seen a school

okur yazar able to read and write,
 literate

okut- to teach; to send to school

okuyucu reader

okyanus ocean

ol- to be

oldukça rather

olsun at least

olana aykırı koşullu önerme

unreal conditional proposi-
 tion

olsa gerek it must certainly
 be

sıra gelmiş olsa gerek the
 time has certainly come...

olduğu gibi as it is, without
 changing anything

olağan middling, mediocre

olağanüstü extraordinary

olanak possibility

olanaklı possible

olanaksızlık impossibility
olay event
olay durumu state of affairs
olgu fact
olgun mature
olgunlaşma maturation
olgunluk maturity
olguşal factual
olumlu positive, affirmative
olumsuz negative
oluş entity
olustur= to create, bring into existence
olusum a becoming, development
omuzlan= to shoulder, to bear
on ten
onbasi corporal
on yıl decade
onca according to him, in his view
onur honor, self-respect
onurunu kır= to humiliate
oran proportion
-dığı oranda to the extent that
ordugâh encampment
organizasyon organization
ormancı forester, official of the forest administration
orta middle
ortaya at= to advance (an idea)
ortacımsı reminiscent of the Middle Ages
ortaya çık= to come into being, to evolve
ortaya çıkma origin
ortadan kaldır= to do away with, to abolish
ortadan kalk= to disappear
ortadan kaybol= to disappear
ortaokul junior highschool
orta yolcu middle-of-the-roader
orta yolculuk middle-of-the-roadism
ortak shared

ortak mal shared property, joint ownership, collective property
ortalama average
ortam milieu
Osmanlı Ottoman
Osmanlı Devleti the Ottoman State
Osmanlı İmparatorluğu the Ottoman Empire
Osmanlılık loyalty to the Ottoman State
otlak grassy; pasture
otomobil automobile
otonomi autonomy
otorite authority
ova plain
oy vote
oy al= to carry the vote
oy verme davranışı voting behavior
oysa whereas, however
oyun game
oyun kaideleri rules of the game

- Ö -

ödev duty, obligation, task
öğesel preliminary, elementary
ögesel durum çalışmaları works still in the preliminary stage
öğrenci student
öğrenici pupil, learner
öğretmen teacher
öğretmen okulu teachers training school
öğretmen yetistir= to train teachers
öğretmenlik the profession of a school teacher
öğüt advice
ölçü measure
daha az ölçüde to a lesser degree
ölçü bozukluğu unevenness, lack of balance

ölçülü balanced
ölçüt criterion
ölüm death
ölüm kalım savaşı life-
 and-death struggle
ön front
öngör= to anticipate
ön-kademe front rank,
 highest rank
ön-önerme protasis
ön-plânda in the forefront
ön plâna getir= to place in
 the forefront
öne sür= to advance (an
 idea)
önce before
önceden belirlenmiş pre-
 determined
önceden kestir= to pre-
 dict
öncü forerunner, precursor
öncül premise
öncülüğünü yap= to be the
 forerunner of, to
 herald
önder leader
önderlik yap= to be a leader
önem importance
önem kazan= to gain im-
 portance
önem taşı= to carry
 weight, to have impor-
 tance
önem ver= /a/ to attach
 importance to
önemli important
önemse= to consider important
önerme proposition
önle= to prevent
önyargı preconception, pre-
 judice
önyargısız unprejudiced, with-
 out preconception
örf custom
örf ve âdet, örf âdet
 mores, usages, customs
örfi customary
örfi hukuk customary law

örgüt system, organization
örgütlen= to be organized, to
 organize oneself
örneğin for instance
örnek example, exemplary
örnek ol= to be a model
örnek olarak for example
örneklenme exemplification
örneklik et= /a/ to serve as an
 example
örtük latent, hidden, underly-
 ing
örtülü covered (with)
örtülmüş knitted together
öte taraftan on the other hand
ötürü /dan/ because of, owing to
övünç pride
öz character, essence
özdeş= /ile/ to identify with
özdeşme identification with
özel private, specific
özellik peculiarity, special
 feature, character
özellikle in particular,
 especially
bir özellik taşı= to have a
 character
özen= /a/ to seek to imitate, to
 aspire to be like
özentî fad
özet summary
özetle= to summarize
özgü /a/ peculiar to
özgür free
özgürlük freedom
özlem a longing, yearning,
 nostalgia, desire
özlük pithiness
özür excuse
özür dile= to apologize

- P -

paçavra rag, dishcloth
palet palette
panik panic
Papa Pope

Papalık the Popes, the Pontifical State
para money
parayı kes= to cut off financial aid
paralellik parallelism
paravan screen
paravan gibi kullan= to use as a front
paravana screen, front, facade
parçalan= to be torn apart, to fall to pieces
parçalanma disintegration
parlak shiny, resplendent
parlak devir the great age, peak period
parlâmento parliament
parlâmento hayatı parliamentary life
pasif passive
patla= to break out, to burst forth
pay share (in the booty)
paye rank
pazar market
pedagoji pedagogy
Peder the Father (God, in Christian theology)
pekiş= to harden, to crystallize
pekiştir= to strengthen, to corroborate
pençik the fifth of the booty which, according to Canonical Law, is due to the ruler in whose name the Holy War is waged
perde curtain
perde ol= /a/ to serve as a front for
peşinde koş= to run after, pursue
... peşine takıl= to follow (a leader), to become partisan to (an idea)
peşinen a priori, in advance
peydahla= to acquire, to gain

peygamber prophet
Peygamber the prophet
Mohammed
piskopos bishop
piskopos yardımcısı auxiliary bishop
piyade foot soldier
piyasa market
plân plan; plane
ikinci plâna çekil= to become secondary
plânlı bir şekilde in a planned manner, methodically, systematically
plâstik plastic, having graphic beauty
plâstik sanat visual arts
pokerli where poker is played
polifonik polyphonic
politika policy
popüler popular
portre portrait
prensib principle
prestij prestige
prim premium
prim ver= /a/ to put a premium on
Protestanlık Protestantism
psikoloji psychology
sosyal psikoloji social psychology
putperest pagan
pürüzsüz pure, blemishless, smooth
- R -
... raddelerinde around, about
bir raddeye kadar to a certain extent
radio radio
rağbet demand
rağbet gör= to be popular
rahatça with ease
rahip priest, minister
rahmet god's mercy

rahmet okut= /a/ to cause
 one to praise (as the lesser
 evil in comparison)
rakip rival
rapor report
rastgele at random, haphazard
rasyonel rational
razi et= /ı/ to obtain someone's
 agreement, to prevail upon
 someone to...
razi ol= /a/ to agree to
reaya tax-paying subjects of the
 Ottoman Empire, i. e.,
 subjects not in the service
 of the government
reddet= to reject
refah comfort, well-being,
 affluence
refaha kavuştur= to give
 someone more comfort-
 able circumstances
Reformasyon the Reformation
rejim regime
rekabet contest, competition
rencper farmer; farmhand
rencperlik fieldwork
reorganize ol= to be reorganized
repertuar repertoire
resmen officially
resmî official
resmî elbise uniform
resmîleş= to become official,
 to be officially accepted
rıza consent, free will
kendi rızasile voluntarily
riayet respect, obedience
rical leading persons
risale treatise
Risale-i İslâmiye 'Treatise
 on Islam'
ritim rhythm
ritmik rhythmical
ritüel rite
rivayet account
rol role
rol oynat= to play a role,
 to have a share, to have
 relevance

roman novel
romancılık novel writing, writing
 of fiction
rönesans renaissance
ruh spirit
Ruh the Holy Ghost (in Christ-
 ian theology)
ruhu sar= to envelop the
 mind
ruhî mental
rüşvet bribery

- S -

s. = sahife
saban plow
sadaret office of the grand vizier
sadarete getir= to appoint as
 grand vizier
sadece only
sadeleştir= to render simple in
 style
sadelik simplicity, unpretentious-
 ness, use of a plain style
 (in language)
sadık faithful
sadrazam grand vizier
safha phase, stage
safhaları ile in all its phases,
 phase by phase
sag= to milk
sagcı rightist
sagla= to assure, to secure,
 provide
sağlık health
sagnak downpour
sahife page
sahip possessing, having, owner,
 holder of
sahip bulun=, sahip ol= /a/
 to possess
sahne scene
sahneye çık= to appear
sahra desert
sakat unsound
sakatlık defect, defectiveness
sakinca objection, reservation
sâkin quiet, calm

<u>saklı</u>	secret	<u>sav</u>	thesis, claim
<u>saklı tut-</u>	to keep secret, to conceal	... <u>savını güt-</u>	to defend the thesis that..., to claim
<u>salâbet</u>	firmness	<u>savaş</u>	battle, war
<u>saldırganlık</u>	aggressive behavior	<u>savaşa giriş-</u>	to begin war
<u>saldırı</u>	attack, aggression	<u>savaşa katıl-</u>	to enter the war
<u>sâliyane</u>	annual levy	<u>savaşa tutuş-</u>	to be caught up in a war
<u>salt</u>	solely, merely	<u>savaş usulleri</u>	methods of warfare
<u>saltanat</u>	sultanate, reign of a sultan	<u>savaşçılık</u>	warlike qualities
<u>saltanatçı</u>	supporting the sultan	<u>savun-</u>	to defend, to advocate
<u>sanat</u>	art	<u>savunma</u>	defense
<u>sanat eseri</u>	work of art	<u>savunma gücü</u>	defensive capability
<u>sanatçı</u>	artist	<u>savunucu</u>	defender, advocate
<u>sanayi</u>	industry	... <u>sayesinde</u>	with the help of, thanks to
<u>sanayi sultanası</u>	post-indus- trial	<u>saygı</u>	esteem, respect
<u>sancak</u>	in early Ottoman times, the district which served as the basis for mobiliza- tion of troops	<u>saygı gör-</u>	to be respected, to be obeyed
<u>sancakbey</u>	commander of a sancak	<u>saygılı</u>	respectful, well- mannered, modest
<u>santimetre</u>	centimeter	<u>sayı</u>	number
<u>sap-</u>	to enter (a road)	<u>sayılı</u>	limited, numbered; carrying the number...
<u>sapa</u>	remote	<u>sebebi</u>	cause
<u>sapıs</u>	deviation, a falling into error	<u>sebebi ile</u>	on account of
<u>sapta-</u>	to delineate, define, to establish	<u>sebebi ol-</u>	/a/ to cause
<u>saray</u>	palace, court	<u>seç-</u>	to perceive
<u>saray halkı</u>	the 'people of the court', the ruler and his servants and retainers	<u>seçim</u>	selection, choosing, election
<u>sarf</u>	spending	<u>seçim yaptır-</u>	to hold elections
<u>sars-</u>	to give a shock to, to undermine	<u>seçkin</u>	select
<u>sarsma</u>	an upsetting	<u>seçkin grubu</u>	select group, elite
<u>sarsılmaz</u>	unflinching, imper- turbable	<u>seçme</u>	select, choice
<u>sarsıntı</u>	concussion	<u>seçme yap-</u>	to choose
<u>sathi</u>	superficial	<u>seçmen</u>	voter, elector
<u>satih</u>	plane	<u>ikinci seçmen</u>	secondary elector (formerly may- ors were elected by secondary electors elected by public vote)
<u>satih sanatı</u>	a two-dimension- al art, an art that portrays everything on one plane	<u>sed</u>	rampart, wall
<u>satın al-</u>	to buy		
<u>satvet</u>	force, elan, power		

Cin seddi the Great Wall of
China
sefer campaign
bu sefer now, now however
seferber et= to mobilize
(forces)
sembol symbol
sembolik symbolic
sempati sympathy, friendly
feelings, partisanship
sen you
sen-ben çekişme personal
attacks, mudslinging
sentez synthesis
serbest free
serbest meslek liberal
profession
serbest ol= /da/ to have
the freedom of...
seremoni ceremony
sermaye capital
sertçe firmly, sharply
servet possessions, wealth
ses sound
ses teli vocal chord
seviş= to love each other
seviye level
sevk ve idare the command
(of an army)
sevk ve idare et= to man-
age
sevket= to lead, to order to go
somewhere
seyahat voyage
seyir course; a looking at,
watching
seyre koyul= to view
seyirci beholder, viewer
seyirci kal= /a/ to be a
spectator, to keep out
(of a fight)
seyyah traveller
sıfat quality
bu sıfatla in this capacity
... sıfatıyla in the capacity
of, as
sıfır zero
sıfırın altında below zero

sığ= /a/ to fit into, to find
room in, to be contained
in
sığın= /a/ to invoke someone's
protection
sık dense
sık sık frequently
sıkı tight
sıkı sıkıya intensely
sıkıntı discomfort
sıkıntıya düş= to have a
hard time
sıkıntılı dire
sıklaş= to become dense
sinaî industrial
sinaî öncesi pre-industrial
sınıf class
sınıfla= to classify, categorize
sınıflama classification
sınır border, limit
sınırlı limited
sınırsızca unlimitedly, unre-
strictedly
sıra row; turn
sırasında at the time of
sırasıyle in this order
sıra gel= /a/ the time has
come to
sıralanmış arranged in rows
sırf solely
siyir= to strip off
kendini siyirama= /dan/
to be unable to get
away from
siyiril= /dan/ to get away
from
duygularımızdan siyirılarak
emancipating ourselves
from our feelings
sihirli magic
silâh weapon, arms
sima figure, personage
sinirsiz calm
sipahi feudal cavalryman
sistemli olarak systematically,
methodically
site city-state
sivil civilian

sivil teşkilât civil service
sivrisinek mosquito
siyasa politics
siyasal political
siyasi political
siyasi bilimci political scientist
siyasi hayat political life, public life
siyasi tarih political history
sofu bigoted, fanatic
sogukkanlılık cool-headedness
sohbet chat, conversation
sohbet et= to chat
sok= /a/ to bring (into or under), to introduce
solcu leftist
somut concrete; distinct
somutlaştır= to make more concrete, to reify
son end; last
son bul= to end
son derece to the utmost, utterly, most
sona er= to end
sona erdir= to put an end to
sona gelmiyen never ending, unending
son raddeye çıkar= to bring to a peak
son söz sahibi ol= to have the last word
sonraları subsequently
sonsuz unending, boundless
sonuç result
sonucu, sonucunda as a result of
...sonucunu al= to reap the fruits of
sonuçlar al= to get results
sonuçlar çıkart= to draw conclusions
sonuçlara var= to arrive at conclusions
soru question
sorumlu responsible

sorumluluk responsibility
sorun problem, question
sosyal social
sosyal düzensizlik social disorganization
sosyal sigorta social security
sosyal yapı social structure
soy stock, family
soy= to strip
soydaş of the same race
soygunculuk stripping people of everything, an exploitation
soyut abstract
söğ= to scold, abuse
sömür= to exploit
sömürge colony
sönükçe less than brilliant, rather undistinguished
söylenti rumor
söz word
sözde nominal, by name only
sözle orally
söz aç= /dan/ to talk of
sözdizimce syntactical
sözünde dur= to keep one's word
söz et= /dan/ to talk about, to speak of
sözü geçen influential
söz gelini for example, supposing
söz gelişi for instance
sözden ileri gitme= not to go beyond words, to be only nominal
söz konusu under consideration, in question
tehlike söz konusu ol= for a risk to be involved
söz sahibi ol= to have a say
sözü sözüne literal
sözverme promise
sözcük word
spor sports
spor alanı sports field

stabilize yol stabilized road,
 i. e., a graded gravel road
standardizasyon standardization
standart standard
statü status
statükocu being in favor of the
 status quo, conservative
step steppe
stereotip stereotype
stilizasyon stylization
stratejik strategic
su water
su yolu water conduit
subaşı a middle-ranking military
 officer (in old times)
subay officer
suç crime
suçlandı = /ile/ to accuse of, to
 blame
suikast planned and attempted
 assassination
sub loins
sublâden temiz stemming from
 an honest family
sun = to offer, to present
suretile, suretiyle by way of
suvari cavalry
sülâle family line
sülâleden sülâleye from fam-
 ily line to family line, from
 generation to generation
sünnet circumcision
sür = to drive
sürüp gelen age-old
sürüp getir = to sustain
sürat speed
sür'atle, süratle quickly,
 speedily
süre period of time
-diği sürece as long as.
sürekli permanent, enduring,
 continual
sürgün exile
sürrealizm surrealism
sürtünme friction
sürtünmesiz without friction,
 smooth

sürü flock (i. e., people who are
 like sheep), herd
sürükle = to drag, to lead, to push
 to
sürün = to live a wretched life
süsle = to embellish
süsleyici decorative, ornamental
süzgeç strainer
süzgeçten geç = to pass through
 the filter

- Ş -

şaheser masterpiece
şahid, şahit testimony, witness
şahit ol = /a/, . . . şahidi ol =
 to witness, to observe
şahsi personal
şahsileştir = to personalize
şahsiyet personality
şans chances
Şark the East
Şark meselesi the Eastern
 question
şarklılık Oriental features,
 Romanticism in Arabian
 Nights style
şaşala = to be stupefied
şaşılacak derecede surprisingly
şef leader, chief
şeffaf translucent
şehirleş = to become a city, to
 develop city character
şehzade royal prince
şekil form
bir şekle sok = to give a
 shape to
sematik schematical
sematik olarak schematically
şer'i canonical, pertaining to
 canonical law
şer'i mahkeme canonical
 law court
şeref honor
şeref mevkii seat of honor
şeriat Islamic canonical law
sevk motivation, zeal

şeyhülislam sheikhulislam—
most important religious
dignitary in the Ottoman
Empire

şiddetli strong

şifre code

şifrele= to code, to encode

sikâr prey

simalî northern

şimşek flash of lightning

şimşekli interrupted by

flashes of lightning

şirket company

şişkinlik wordiness, verbosity

şok shock

şok yapıcı shocking

şöyle in the following manner

şöyle dur sun far from

şu that, the following

on şukadar yıllık of the
last ten years or so

şukadar ki but, however

şu var ki however

şuurlu conscious

şuurlu olarak consciously

şuursuz unconscious

şuursuzca in an irrespon-
sible manner, not think-
ing of the consequences

şuursuz olarak uncon-
sciously

şümul import

şümulü ol= /a/ to involve,
to affect

şümulü comprehensive

şüphe doubt

şüphe et= /dan/ to doubt,
to question

şüphesiz doubtlessly

- T -

taassup fanaticism

taayyün et= to be determined

tabaka layer, stratum

tabakalaşma stratification

tâbi subject to

tâbi ol= /a/ to be subject
to

tâbi kıl= /a/ to subject to

tabiat nature

tabiatçı naturalist

tâbir term

tablo painting, picture;
field, area; table (of
figures)

tahammülsüzlük intolerance

tahavvül transformation

tahkir contempt, insult

tahlil analysis, an analyzing

tahlilî analytical

tahmin et= to estimate, calcu-
late, to guess, conjec-
ture

tahminen by estimate, approx-
imately

tahrif et= to corrupt, to dis-
tort

tahsil education, training

tahsil et= to collect (taxes,
etc.)

tahsildar tax collector

tahsis et= to assign, to appro-
priate, allocate

taht throne

tahttan çekil= to abdicate,
to resign the throne

tahta çık= to accede to
the throne

tahta wooden

takdirde /-diği/ in case...,
on the supposition
that...

takdir et= to appreciate, to
understand, to compre-
hend

takıl= /a/ to seize upon

takım set

bir takım, birtakım var-
ious, certain

takibat persecution

takma ad pseudonym

takriben approximately

taktik tactics

taleb, talep demand
talih luck
talim (military) drill
tâlîp (old term) student
tamamiyle completely
tamamla= to complete
birbirini tamamla= to complement each other
tamim universalization
tamimi maarif spreading of education
tampon buffer
tanı= /a/ to recognize, to grant, to extend
tanıklık et= to bear testimony
tanım definition
tanımlama definition
Tanrı God
Tanrısal Divine
tanzim arrangement
tap= /a/ to worship
tara= to comb, sift, drain, decimate
taraf side
tarafını tut= to side with
tarım agriculture (as an economic branch)
tarım üreticisi agricultural producer
tarımcı agrarian
tarımcılık agriculture (as an occupation)
tarımsal agricultural
tarif et= to describe
tarih date; history
tarihten önceki prehistoric
tarihçi historian
tarihçik history (of an institution, problem, etc.)
tarihî historical
tarihsel historical
tartış= to discuss
tartışılabilir is debatable
tartışma dispute, argument
tartışmacı disputant
tarz mode, manner
tasarla= to project, to plan
tasarlama imagination

tasarruf disposition
tasarrufta bulun= to dis- pose freely
tasarruf et= to save (money); to possess
tasavvur et= to imagine, to picture
tasdik et= to confirm, ratify
tasfiye et= to eliminate
tasvir description
tasvirî descriptive
tasvirî descriptive
taş stone
taş ocağı quarry
taşıt transportation, vehicle, conveyance
taşıt aracı, taşıt vasıtası means of transport
motörlü taşıt motor vehicle
tat taste
tadına var= to relish
tatbik application
tatbik sahasına ko= to carry out, to realize
tatbikat application, putting into practice
tatmin satisfaction
tavan ceiling
tavır manner, attitude
tavsiye recommendation
tâyin appointment; determination
tâyin et= to appoint, to determine
tazele= to renew
ta'zir punishment for actions canonically unlawful but with undefined retribution; or, for manifestly punishable actions the Sharia had not specifically declared illegal and therefore had not appropriately penalized
tazyik pressure
T. B. M. M. Türkiye Büyük Millet Meclisi
teb'a subject (of a king or state)
tecrübe experiment

tecrübelerle anla= to learn
 from (bitter) experience
tecrübeli experienced
teçhizat, techizat equipment
tedbir al= to take the necessary
 measures, to take steps
tedbirsizlik unpreparedness,
 thoughtlessness
tedkik (see tetkik)
tedrisat instruction
tedrisatı iptidaiye (old term)
 primary education
tefrik et= to distinguish
tefrika section of a serialized
 novel
tehdit threat, blackmail
 ... tehdidinde bulun= to
 threaten to...
tehdit et= to threaten
bir tehdit vasıtası yap=
 to use as a means to intim-
 idate
tek single
tek başına on one's own,
 alone, in itself
tek dereceli secim direct
 election
tek örnek according to a
 single pattern, uniformly
tek tük here and there, one
 or two
tekabül et= /a/ to correspond to
tekaüt retirement
tekaüt sandığı retirement
 fund
teknelci monopolist, monopolistic
tekil the individual (in logics)
tekit et= to corroborate, to con-
 firm
teklif proposal, suggestion
teklif et= to propose
teknoloji technology
tekrar again
tekrar tekrar again and
 again
tekrarla= to repeat
telâffuz pronunciation
telâffuz et= to pronounce

telâkki view, concept
telkin admonition, advising
tema theme
temas contact
temas et= to contact, to
 communicate with
temel basis, base, foundation;
 basic
temel at= to lay the founda-
 tion
temin et= to secure, attain
teminat guarantee
Temmuz July
temsil et= to represent
temsilci representative
tenkitçi critic, critical
teokratik theocratic
teorici theorist
teorileştirme theorization
tepe top
tepeden tırnağa top to bottom
tepki reaction
tepki göster= /a/ to react to
bir tepki uyandır= to arouse
 a reaction, to elicit response
terakki progress
terbiye education
terbiye gör= to receive an
 education
terbiye-i iptidaiye (old term)
 elementary education
tercih preference
tercih et= to prefer
terim term
terkib, terkip composition
ters the opposite
tersine on the contrary
tam tersine on the contrary,
 just the reverse
tersine dön= to become re-
 versed, to take a bad turn
tertipte= to arrange, to hatch,
 to plot
terzi tailor
terzil ignominy
tesadüf coincidence, accident
tesadüfi accidental, coincidental

tesbit et= to establish, demon-
 strate
tesellici comforter
tesir influence
tesisat installations
tesisat eşyası equipment
Teslis Trinity
teşebbüs initiative, enterprise
teşebbüs-ü şahsi personal
 initiative, private enter-
 prise
teşekkül et= /dan/ to consist of
teskil formation
teskil edilme formation
teskil et= to constitute; to form
teskilât organization
tam teşkilâtli fully equipped
teskilâtsiz unorganized
tetkik study, investigation
tevcih et= to assign, confer
tevhid monotheism
teyit et= to confirm
tez thesis, contention
tezahür et= to manifest itself
tezhip illumination (of a manu-
 script)
tıbbî medical
tımar, tımarlı, see tımar,
tımarlı
tıp medicine
tıp servisi health service
tıpkı just (like), exactly
ticaret commerce
ticarî commercial
ticarileşmiş commercialized
tiksin= /dan/ to be sickened by
tiksinti disgust
tımar small estate whose reven-
 ues were granted as a
 compensation for military
 service
tımarlı sipahi one to whom
 a tımar is granted
tip type
titreme a trembling, palpi-
 tation, titillation
titreş= to vibrate
tohum seeds, grain for sowing

tolerans tolerance
tolerans sahibi tolerant
ton tone
topla= to sum up
toplam sum, total; total (adj.)
toplantı meeting
toplantı salonu auditorium
toplu in a lump
toplu olarak together,
 forming a unit
topluluk community, assem-
 blage, association,
 group, collective
toplum society, community
toplumsal social
toplumsal yapı social
 structure
toprak land (as the basis of
 agriculture)
toprak ağası landlord
toprağa bağlılık bondage
 to the soil, bonds with
 the land
toprak sahibi landowner
toptancılık generalizations, a
 lumping together
torba bag
torpil mine
torpille= to mine, to make
 inaccessible by means of
 a minefield
torun grandchild
töre custom
tören ceremony, festivity,
 celebration
tuğla brick
tuğla harmanı brickyard
tut= to hire, to rent; to adhere,
 to support, to root for
parti tut= to adhere to a
 party
-dan tut (tutun, tutunuz)
da... -a kadar her şey
 everything from ...to...
tutucu conservative
tutum attitude
tutun= to take root, to become
 operative, to hold its

own, to survive, to hold
up
tuzak trap
tüccar merchant
tüken= to be wiped out
tükenmez inexhaustible
tüketim consumption
tüm whole, all
tüm itibarile as a whole
tümce sentence
tümel the universal (in logics)
tür kind, sort, category,
pattern
bu türden of this kind
türe= to spring up
türlü all kinds of, various

- U -

uc march, borderland, frontier
ucbeyliği border principality
ucbeylerbeyi in Seljuk times,
the chief of the rulers of
the border principalities
ucbeylerbeyliği the office of an
ucbeylerbeyi
uçurum chasm, gap
ufaktefek minor
ufuk horizon
uğra= /a/ to undergo, to en-
counter
uğraş= /ile/ to be occupied
with
...uğrunda for
uğultu a humming
ulaş= /a/ to reach, attain, to
arrive at
ulaşım transportation
ulaştırma transportation
ulema doctors of Islamic law
and theology
ulûfe (archaic) daily allotment
ulum-i diniye (old term)
theology
ulus nation
ulusal national, nationalist
ulusçuluk nationalism
umma expectation

umumî general, public
Umumî Hıfzısıhha Kanunu
Public Health Law
umumiyetle in general, gener-
ally
umut hope
umutlu hopeful
unsur element
unvan title
usta master
usul system, method
uşak servant (male)
utanç shame
utanç verici shameful
utandırıcı shameful
uy= /a/ to conform, to follow
uyandır= to arouse, conjure
up
uyar proportion
...uyarınca proportionate
to
uyartı warning
uyartılarda bulun= to send
warnings
uydur= to adapt, to adjust to;
to invent
uygar civilized
uygarlık civilization
uygula= to carry out, to apply
uygun /a/ in accordance with,
conforming with
uygun gör= to deem
appropriate, to regard
as advisable
uyruk subject, citizen
uyuş= to harmonize
uyuşmazlık disagreement,
discord
uyuşukluk laziness, indolence
uzak far
uzağı görme foresight
uzak tut= /dan/ to isolate,
keep remote from
uzaklaş= /dan/ to deviate from
uzan= to stretch, to extend
uzat= to extend (something)
uzlaşma consensus
uzlaştırmacı conciliatory; mediator

uzman expert
uzun long
uzun uzadıya at great length
uzunluk length
uzunluk ölçüsü unit of length
 - Ū -
ücret pay
ücretli salaried
ülke country, district, region
ülkü ideal, goal
ülküçü idealistic
ümanizma humanism
ünlü famous
üretici producer
üretim production
Asya-türü üretim biçimi
 the Asiatic mode of production
kendi için gerekli üretim
 subsistence economy
pazar için üretim market production, market economy
ürk= /dan/ to be scared
ürküt= to alarm
ürün product, crop, yield
üslup style
üst upper side
üstünde dur= to stress (a point), to dwell upon
üst-yapı superstructure
üstelik furthermore, moreover
üsten= to engage to do
üstün superior
üstünlü esreli showing the vowel points (referring to writings in Arabic characters)
üstünlük superiority
üşüs= to flock together
üye member
üzereine al= to charge oneself with, to take upon oneself
üzerinde dur= to dwell upon

üzüntü regret
 - V -
v. b. = ve başkaları and others
vade term
uzun vadeli long-term
vadi valley, ravine, stream
valilik governorship
valör value (of a color, in painting)
var ol= to exist
varlık entity, being
varlıklı well-to-do
vasıflandır= to describe (as), to call
vasıflı skilled (labor); having characteristics
vasıta means, materials
vatansever patriotic
vazgeç= /dan/ to abandon, to drop
vazife office, duty
...vazifesini gör= to serve as
vaziyet position
vaziyet-alış attitude
vefalı faithful
vekalet office of a representative, the function of being a representative
vekil representative
vekil öğretmen auxiliary teacher
veliaht crown prince
velinimet benefactor
velinimeti bi-minnet most gracious benefactor
vergi tax
vergi tedbiri a policy to be realized by measures of taxation
veri data
verim yield
verimli productive
verimlilik productivity
verimsiz unproductive, of limited efficiency

vesaire etcetera
vesika document
vesile means, opportunity
bu vesile ile at this occasion,
in this context
vesile ol= /a/ to lead to
bir vesile ver= to provide a
pretext
vetire process
vezir-i âzam grand vizier
vezirîâzamlık the grand vizier's
office
vokal vowel
vukubul=, vuku bul= to take place
vurgunculuk profiteering
vücut, vücut body
vücut yapısı build, physique
vükela ministers (of state)

- Y -

ya da or
yadırgat= to strike as strange,
to seem unfamiliar (and
therefore to find a cool
reception)
yadsı= to deny
yagma pillaging, sacking
yağmur rain
yağmura tutul= to be caught
by the rain
Yahudi Jew
yaka collar
yakasını sıyrır= /dan/ to
escape from
yakın near
yakından closely
yakıncağ modern times
yakını ol= to be familiar with
yakın zamanda recently
yakınlaş= to draw near
yakınlaşma rapprochement
yakınlık close relationship, close
similarity, nearness
yakıt fuel
yaklaşık approximate
yaklaşım approach
yalnızlık isolation

yamaç slope
yan side
bu yan /dan/ since
yanı başında side by side
with
yanısıra right next to...
yan= to burn
yana yakıla şikâyet et= to
complain bitterly
yanıl= to be wrong, to be mistaken
yanılmazlık infallibility
yanılıt= to lead into error
yanlış wrong
yanlış davranış mistake
bir yanlış işle= to commit
a mistake
yanlış olarak mistakenly
yansıt= to reflect
yap= to make
yapıp etme temeli princi-
ple of action
yapı construction, building,
structure
aille yapısı family struc-
ture
ekonomik yapı economic
structure
yapıcı constructive
yapıcılık constructiveness
yapım construction, building
yapışık /a/ attached to, inher-
yapıt work, creation, accom-
plishment
yaptırım a causing to act
yara wound
yaraları sar= to dress
wounds, to help to re-
cover from
yarar= /a/ to please someone
yarar serving (to); merit,
use, benefit
yararlan= /dan/ to benefit
from, to use
yaratıcı creative
yaratıcı iş creative work
yardım help, assistance
yardımda bulun= to help,
aid, assist

yardımcı dokun= to contribute to, assist, to help
yardım elini uzat= to extend a helping hand
yardımcı assistant
yardımcı kuvvet auxiliary force
yarı half
yarı feodal semi-feudal
yarım half
yarım ada peninsula
yarış race
birbirileri ile yarış et= to compete with one another
yarışma competition
yasa law
yasak prohibition
yasaklar restrictions
yasak et= to forbid
yaşa= to live
yaşama kabiliyeti vitality, viability
yaşama şartları living conditions
yaşama üstü extraordinary, surpassing everyday life, larger than life
yaşantı life
yaşayış life
yaşayış biçimi way of life
yaşayış düzeni pattern of life
yaşayış tarzı way of life
yat= to lie
altında yatan underlying
yataklık et= to serve as a matrix, to offer a conducive environment
yatılı boarding (school)
yatır= to deposit
yatırım deposit, investment
yatkın /a/ prone to, inclined towards
yavaşlama slowdown
yaya in early Ottoman times, freeborn Muslim infantry who were granted tax-

free land in exchange for military services
yaya askeri foot soldier
yaydır= to spread, extend to
yaygın rampant, widespread; broad (masses)
yaygınlık extension
yaygınlık alanı scope
yayıl= to spread
yayılma distribution
yayımla= to publish
yayınevi publishing house
yayınla= to publish
yayla summer pasture, summer resort, summer camp
yazar writer, author
yazı article, paper
yazı sanatı decorative writing, artistic writing
yazık pity
ne yazık ki what a pity that...
yazıl= to enroll
yazışma correspondence
yazma manuscript; kerchief with printed design
yegâne sole, only
yekün total
yelten= /a/ to attempt, endeavor
yen= to defeat
yeni new
yeniden in addition, again
yeni bastan once over from the very beginning
yeni yeni only lately
yeniciler janissaries, salaried standing infantry of the Ottoman Empire
yenilgi defeat
yenilik new character, novelty, innovation
yenilik getir= to add a new dimension to
yeniliğe taraftar pro-reform
yenilme defeat

yepyeni completely new, altogether new

yer place
yerde /-acağı/ instead of

yerinde appropriate

yer al = /da/ to have one's place in, to occupy a place in, to be found in

yer ayır = /a/ to devote (much) room to

yer değiştir = to exchange places, to be replaced

yerine geç = to replace, take its place

yerine getir = to carry out, to fulfill

yerine göre according to circumstances

yerinde ol = to be to the point

daha yerinde ol = to be more appropriate

yeri olma = to be out of place

yer tut = to take root

yer ver = /a/ to give room to, to introduce (in one's writing); to allow for

yer yer here and there, in places

yer yok /a/ there is no place for

yerleş = to be generally accepted, to become an established institution, to become established

yerleşik settled, residing in

yerleşme settlement, sedimentation

yerleşir = to settle

yerli native, displaying local or national (as opposed to international) features, as e.g., a work of art or music

yerlilik local or national character

yersel local

ye'se düşür = to throw into despair
yet = to suffice

bu yetmiyormuş gibi as if that were not enough

yeter enough

yeteri kadar sufficient

yeterli sufficient

yetersizlik inadequateness, inadequacy, insufficiency

yetin = /ile/ to content oneself with, to be satisfied with

yetis = to be brought up

yetişkin adult

yetki authority, power

yetkili competent

yetmez insufficient

yığın heap, mass

yığın halinde massive

yık = to overthrow

yıkıcı destructive, fatal

yıkılış disintegration, collapse

yıkım collapse, downfall, catastrophe

yıkıma götür = to lead to a collapse

yıl year

yıllar boyunca for many years

yılan snake

yıldırım lightning

yılginlık intimidation

yıpran = to be worn out, to be eroded

yıprat = to wear out

yoğrul = to be shaped

yoğun intense

yoğunluk density

yoğunlaştır = to intensify, to condense

yok inexistent; absent

yok et = to destroy, annihilate

yok ol = to be liquidated, to disappear completely, to be annihilated

yoksullaşma impoverishment

yoksun deprived of, lacking

yol road, path

yolunda to the effect that

<u>yoluyla</u>	by means of, by way of, via	<u>yurttaşlık</u>	citizenship
<u>yol aç=</u>	to blaze a trail, to open a path	<u>yuvarlak</u>	round
<u>yol aç= /a/</u>	to lead to	<u>yuvarlak hesap</u>	in a round figure, approximately
<u>araştırma yolu aç=</u>	to pioneer a line of research	<u>yuvarlanış</u>	a toppling over
<u>yolboyu</u>	route (of a road)	<u>yücelik</u>	loftiness
<u>yoluna git=</u>	to go in for, to set on a course of, to embark on	<u>yükle=</u>	to assign to (a duty)
<u>yolunu tut=</u>	to adopt the policy of	<u>yüklen=</u>	to take upon oneself
<u>yolunda yürü=</u>	to adopt the policy of...	<u>yüklet=</u>	to load upon
<u>yolculuk</u>	travel	<u>yüklü</u>	filled with, loaded with, full, crowded
<u>yolculuk et=</u>	to travel, make a journey	<u>yüksek</u>	high
<u>yolsuzluk</u>	irregularity, abuse	<u>yüksek güçte</u>	of high efficacy
<u>yorucu</u>	tiring, hard (work)	<u>yüksek okul</u>	institution of higher learning
<u>yorumla=</u>	to interpret, to explain	<u>yüksek yaylâ</u>	high plateau
<u>yorumlayış</u>	interpretation	<u>yüksel=</u>	to rise
<u>yozlaş=</u>	to degenerate	<u>yükselen beklayişler</u>	rising expectations
<u>yön</u>	direction, side, aspect, point	<u>yükseliş</u>	rise
<u>bir yönden</u>	in one direction	<u>yükseliş devri</u>	period of growth
<u>bu yönden</u>	in this way	<u>yükselt=</u>	to raise
<u>...yönünden</u>	in respect to, regarding	<u>yürekendir=</u>	to encourage
<u>konumuz yönünden</u>	from the point of view of our subject	<u>yürektenlik</u>	sincerity
<u>yönel= /a/</u>	to direct oneself toward, to turn toward, to be directed toward, to be oriented toward	<u>yürürlük</u>	validity
<u>yönelt=</u>	to govern	<u>yürürlükte</u>	in force, in effect
<u>yönet=</u>	to administer, to govern, to manage	<u>yürüt=</u>	to carry out
<u>yönetim</u>	administration, regime	<u>yüz</u>	face
<u>yönlendir=</u>	to direct	<u>yüzünden</u>	on account of, owing to
<u>yöntem</u>	method	<u>yüze çık=</u>	to come to the fore, to become conspicuous
<u>yumuşak</u>	soft	<u>yüzünde kalan</u>	remaining on the surface, superficial, superimposed
<u>yumuşak başlı</u>	gentle	<u>yüz tut= /a/</u>	to take a turn towards...
<u>yumuşaklık</u>	gentleness	<u>yüzyüze</u>	face to face
<u>yumuşat=</u>	to soften	<u>yüz</u>	hundred
<u>yurt</u>	the country (i. e., Turkey)	<u>yüzyıl</u>	century
<u>yurđici</u>	domestic	<u>yüzde yüz</u>	one hundred per cent, completely
<u>yurt yüzeyinde</u>	nation-wide	<u>yüzey</u>	surface
<u>yurttaş</u>	citizen	<u>yüzme</u>	swimming
		<u>yüzme havuzu</u>	swimming pool

- Z -

- zabt et= to conquer
zafer victory
zafer bul= /a/ to triumph
 over, to be victorious
zahire provisions
zahire anbarı storage
 room for provisions
zahirî outward, external,
 accidental
zalim oppressive, tyrannical
zaman time
zaman içinde overtime
bir zaman işi a matter of
 time
zaman-üstü supra-tem-
 poral, timeless
zanaat craft
zanaat sahibi artisan
zanaatçı artisan, craftsman
zanaatkâr artisan
zaptet= to conquer
zarar damage, harm, disad-
 vantage, danger
 ... zararına at the ex-
 pense of
zaruret necessity, need
zarurî indispensable
zarurilik necessity
zayıfla= to weaken
zeamet large estate whose
 revenues were granted
 as a compensation for
 military service
zemin background, field
zenginlen= to be enriched
zenginlik wealth
- zevk pleasure, zest
zıt, zıd contrary, opposed,
 opposite
zihnî intellectual
zihniyet mentality
zimmî non-Muslim subject of
 a Muslim ruler
zimmîlik statüsü the state
 accorded non-Muslim
 subjects of a Muslim
 ruler whereby the ruler
 guaranteed their lives,
 liberty and, to some ex-
 tent their property, as
 well as allowing them to
 practice their religion
zincir chain
ziraat agriculture
ziraat aletleri agricultural
 tools
ziyade /dan/ rather than
ziyafet banquet, free meal
ziyaret et= to visit
zor violence
 ... zorlu altında under the
 pressure of, giving way
 to
zorunda bırak= to force to
zorunda kal= to be forced
 to, to be obliged to
zorla= to oblige, to force
zorluk difficulty
zorunlu necessary, mandatory
zorunluk necessity
zorunluluk cogency, stringency
zulm tyranny, oppression
zümre group

- 37/1 Robert A. Rupen, *Mongols of the Twentieth Century*, Part I (1964). LC 63-64522. ISBN 87750-061-4. \$10.
- 37/2 Robert A. Rupen, *Mongols of the Twentieth Century*, Part II: Bibliography (1964). LC 63-64522. ISBN 87750-062-2. \$5.
43. Valentin A. Riasanovsky, *Fundamental Principles of Mongol Law* (1965). LC 65-63020. ISBN 87750-063-0. \$7.50.
45. Fred W. Householder, Jr., with Mansour Lotfi, *Basic Course in Azerbaijani* (1965). LC 65-63018. ISBN 87750-064-9. \$10.
58. Kuo-yi Pao, *Studies on the Secret History of the Mongols* (1965). LC 65-64520. ISBN 87750-065-7. \$4.
59. Alo Raun, *Basic Course in Uzbek* (1969). LC 66-63899. ISBN 87750-066-5. \$10.
60. János Eckmann, *Chagatay Manual* (1966). LC 66-63900. ISBN 87750-067-3. \$8.50.
61. A. M. Pozdneyev, *Mongolia and the Mongols* (edited by John R. Krueger, assisted by Fred Adelman) (1971). LC 67-66162. ISBN 87750-157-2. \$18.
64. Paula G. Rubel, *The Kalmyk Mongols: A Study in Continuity and Change* (1967). LC 66-63901. ISBN 87750-068-1. \$7.50.
69. Talât Tekin, *A Grammar of Orkhon Turkic* (1968). LC 66-64407. ISBN 87750-069-X. \$10.
- 70/1 Nikolaj Ivanovich Ashmarin, *Thesaurus Linguae Tschuvaschorum*, Volume I (facsimile of the 1928 original, with a Foreword by Gerhard Doerfer) (1968). LC 68-64532. ISBN 87750-070-3. \$8.
- 70/2 Nikolaj Ivanovich Ashmarin, *Thesaurus Linguae Tschuvaschorum*, Volume II (1968). LC 68-64532. ISBN 87750-071-1. \$7.
- 70/3 Nikolaj Ivanovich Ashmarin, *Thesaurus Linguae Tschuvaschorum*, Volume III (1969). LC 68-64532. ISBN 87750-072-X. \$8.
- 70/4 Nikolaj Ivanovich Ashmarin, *Thesaurus Linguae Tschuvaschorum*, Volume IV (1969). LC 68-64532. ISBN 87750-073-8. \$8.
73. John Hangin, *Basic Course in Mongolian* (edited by John R. Krueger) (1968). LC 67-65320. ISBN 87750-074-6. \$9.50.
- 79/1 V. V. Radloff, *South-Siberian Oral Literature – Turkic Texts*, Volume I (with an introduction by Denis Sinor) (1967). LC 66-64926. ISBN 87750-075-4. \$18.
- 79/2 V. V. Radloff, *South-Siberian Oral Literature – Turkic Texts*, Volume II (1968). LC 66-64926. ISBN 87750-076-2. \$25.
86. İlhan Başgöz, and Howard E. Wilson, *Educational Problems in Turkey, 1920-1940* (1968). LC 67-65317. ISBN 87750-077-0. \$7.
88. John R. Krueger, *Mongolian Epigraphical Dictionary in Reverse Listing* (1967). LC 67-637-57. ISBN 87750-078-9. \$5.
89. John G. Hangin, *A Concise English-Mongolian Dictionary* (1970). LC 67-65321. ISBN 87750-079-7. \$10.

92. James E. Bosson, *A Treasury of Aphoristic Jewels: The Subhāṣitaratnaṇidhi of Sa Skya Paṇḍita in Tibetan and Mongolian* (1969). LC 67-66164. ISBN 87750-080-0. \$12.
96. Denis Sinor, *Inner Asia (A Syllabus)* (second, revised edition, 1971). LC 67-66168. ISBN 87750-081-9. \$7.50.
99. George Demko, *The Russian Colonization of Kazakhstan (1896-1916)* (1969). LC 67-66166. ISBN 87750-082-7. \$9.50.
102. David C. Montgomery, *Mongolian Newspaper Reader* (1969). LC 78-627747. ISBN 87750-083-5. \$8.
104. A. Bodrogligeti, *Sayf-i Sarāyī's Gulistan bi't türki* (1969). LC 73-627392. ISBN 87750-111-4. \$32.
106. Ho-chin Yang, *The Annals of Kokonor* (1969). LC 70-265113. ISBN 87750-084-3. \$6.
113. János Eckmann, *The Dīwān of Gadā'ī* (1971). LC 76-630300. ISBN 87750-153-X. \$15.
114. Hiu Lie, *Die Mandschu-Sprachkunde in Korea* (1972). LC 70-635028. ISBN 87750-162-9. \$15.
115. Gerhard Doerfer, *Khalaj Materials* (in collaboration with Wolfram Hesch, Hartwig Scheinhardt, and Semih Tezcan) (1971). LC 70-630301. ISBN 87750-150-5. \$9.
116. Nicolaes Witsen, *Noord en Oost Tartarye* (glossaries from the 1692 and 1785 [=1705] editions, with an Introduction and supplementary materials by Gerhard Doerfer). In preparation.
118. Andreas Tietze, *Advanced Turkish Reader: Texts from the Social Sciences and Related Fields* (1973). LC 72-631871. ISBN 87750-165-3. \$8.50.
120. İlhan Başgöz, *Turkish Folklore Reader* (1971). LC 73-631874. ISBN 87750-164-5. \$7.
121. Igor de Rachewiltz, *Index to the Secret History of the Mongols* (1972). LC 70-183993. ISBN 87750-166-1. \$16.
123. Frank A. Stone, *The Rub of Cultures in Turkey: Literary Views of Education*. ISBN 87750-179-3. In preparation.

All orders from the United States and Canada should be placed with Humanities Press, Inc., 303 Park Avenue South, New York, N. Y. 10010. Orders from all other countries should be sent to Co-Libri, P. O. Box 482, The Hague 2076, The Netherlands.

Cover design by Vera Csillag